بيجنگ کان
بئنڪاڪ جي بازارن تائين

آفتاب سومرو

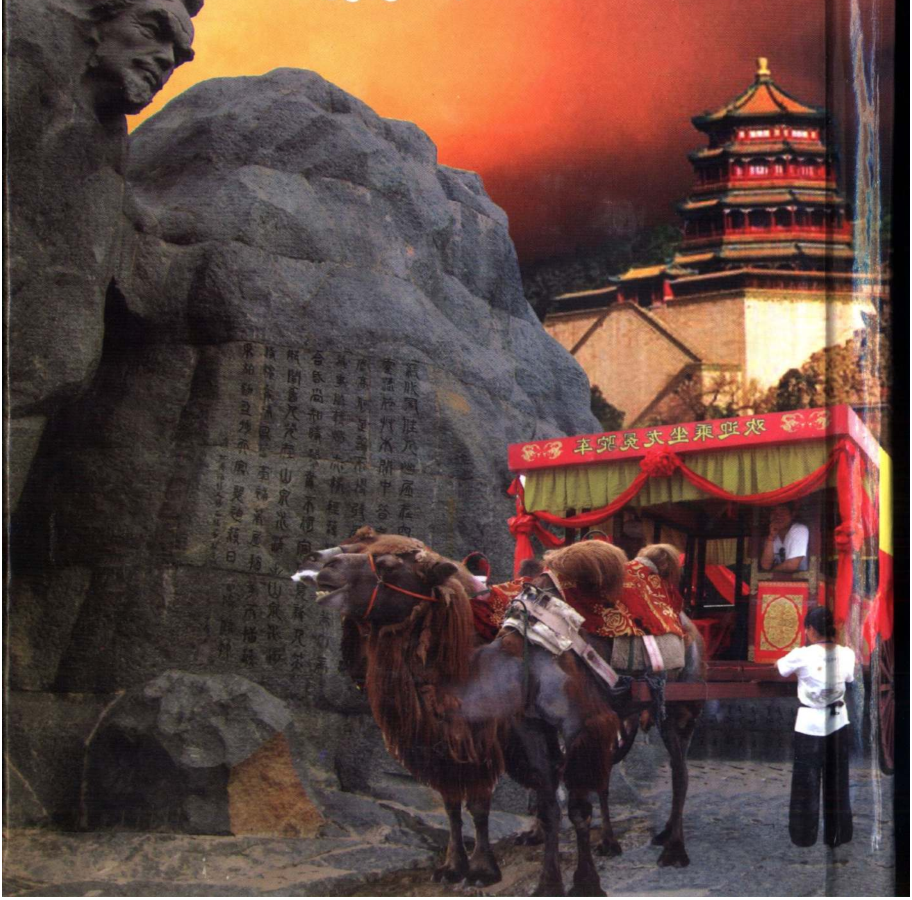

بيجنگ کان بئنڪاڪ جي بازارن تائين

(سفرنامو)

آفتاب سومرو

سچائي اشاعت گهر - دڙو

اسٽاڪسٽ

- ڀٽائي بڪ هائوس گاڏي کاتو حيدرآباد.
  Cell#0322_3011506
- ڪويتا ڪتاب گهر, ربي سينٽر گاڏي کاتو حيدرآباد
- ڪنگ پن ڪتاب گهر پريس ڪلب حيدرآباد.
- سنڌي ادبي بورڊ جو بڪ اسٽال حيدرآباد.
- قليچ ڪتاب گهر لئنگيئج اٿارٽي حيدرآباد
- ڪلچر ڪتاب گهر سامهون ايم پي اي هاسٽل ڪراچي.
- نڪشن هائوس رابعہ اسڪوائر حيدرآباد
- شاهہ لطيف ڪتاب گهر گاڏي کاتو حيدرآباد.
- رابيل ڪتاب گهر- لاڙڪاڻو.

سچائي اشاعت گهر جو ڪتاب نمبر- 120

حق ۽ واسطا محفوظ

ڪتاب جو نالو	:	بيجنگ کان بئنڪاڪ جي بازارن تائين
موضوع	:	سفر نامون
ليکڪ	:	آفتاب سومرو
ڇاپو	:	پهريون 2016ع
ڪمپوزنگ	:	علي گل سوهو
ڇپائيندڙ	:	سچائي اشاعت گهر- فون: 0301-3640468
ڇپيندڙ	:	ساحل پرنٽرز اينڊ پبلشرز حيدرآباد 03332634650

قيمت : =/350

Beejing Khan Bangkok Ji Bazarun Tain (Travelogue) —BY: Aftab Somroo
Published by: Sachai Ishait Ghar, DARRO, Sindh,
Translet in Sindhi: Yousif Sindhi
Edition First, 2016. Cell: 0301-3640468, 0331-2997336
Email: myusifmemon@gmail.com

ارپنا

انيسہ آفتاب منهنجي گھر واري جنهن هر ڏکي ۽ سکي وقت ۾ سچو ساٿ ڏنو.

وقار النسا منهنجي همٿ واري ڌيءَ جنهن مصيبتن ۾ مونکي مايوس ٿيڻ نہ ڏنو.

نائلہ منهنجي ڌيءَ جنهن کي علم، ادب ۽ فن جو قدر ۽ چاهت آهي.

وقار الرحمٰن منهنجو من موجي پٽ

امبر منهنجي ڌيءَ جنهن جي ۽ منهنجي ڄمر جي تاريخ ساڳي يعني ڏهہ آڪٽوبر آهي ۽

معين آفتاب منهنجي لاڏلي پٽ جي

نانءَ.

سڏاءُ

- پبلشر
- ٻه ٻول لفظ پندرهن اکر — آفتاب سومرو
- پيش لفظ: (وٿ لو فرام چائنا) — الطاف شيخ

بيجنگ کان بئنڪاڪ جي بازارن تائين

- ابا! ٿيو چا جو........... 16
- چين جو ويزا 26
- اسلام آباد کان دبئي ـ ايران (تهران) 27
- تهران کان دبئي ـ اسلام آباد 29
- بئنڪاڪ جو ويزا: بئنڪاڪ ـ چين 29
- چين ۾ پهريون ڏينهن ـ ڪلاس 36
- رينمن يونيورسٽي جو دورو 41
- ديوار چين ۽ ماءُ گاڏا 44
- فاربڊن سٽي ـ ٽنامن اسڪئائر 54
- سيان / شيان ـ ٽريول لائٽ 64
- ٽن ٽيرا ڪوٽا ـ وائلڊ گوز پگوڊا 70
- سيان کان بيجنگ ـ ايئرپورٽ تي تماشو 74
- ڪنفيوشس انسٽيٽيوٽ 76
- اچو ته چيني زبان سکون 80
- جنت جو مندر ـ هنگڪو بازار ـ ليٿان ٽيٽر 84

- سمر پيلس 92
- جينٽل ليڊيز اينڊ جينٽلمين 94
- بوزيت جو واسو 96
- نيپالي دوست جو ڪمرو تي ويو 98
- ڊانس يا ورزش 100
- نارمل / ابنارمل - ريما جي ناراضگي 102
- هوتنگ - راتيءَ جي رهائشگاهه - وافوجنگ بازار 109
- شنگھائي (سمنڊ مٿان)-سسو 117
- پيچ ته پڇون 123
- ذوڏانگ - يونٽان 127
- ناديه سان وري ڪير ڪنڊ 131
- بارش ۾ فٽ پاٿ تي 135
- اولمپڪ راندين جون تياريون - مساج گهر 138
- منسڪ جي شاگردن سان ماني 144
- جنگشان پارڪ 152
- چين ۾ پٽائي 154
- چين ۾ آخري رات 161
- اچي ويو بئنڪاڪ 163
- زمرد جو گوتم ٻڌ 169
- پاٽيءَ ۾ ترندڙ بازارون - نانگن جو تماشو 172
- پتايا ساحل 177
- مسلمان ڇوڪري 186
- بئنڪاڪ کان اسلام آباد 192

ٻه سو لفظ پندرهن اکر

هيٺين عبارت جو عنوان "ٻه سو لفظ پندرهن اکر" مون ان کري ڏنو آهي جو مونکي "ٻه اکر" واري ڳالهه سمجهه ۾ نه آئي ته صفحن جا صفحا ڀريل هجن ته به عنوان "ٻه اکر" يا "ٻه لفظ" وارو منطق سمجهه ۾ نه آيو. مون سوچيو ته ڇو نه جيترا لفظ ۽ اکر آهن اوترا لکجن. جواز ته مونکي "پيش لفظ" جو به سمجهه ۾ نه آيو پر ايترو سمجهه ۾ آيو ته اسان جي پدر شاهي (مردانه) سماج ۾ شايد زير ۽ زبر بجاءِ "پيش" منتخب ڪيو ويو هجي ڇو ته اهو نشان اکر جي مٿان هوندو آهي. حالانڪ "پيش" ته نه لفظ آهي نه اکر. پيش لفظ شايد پيشُ بجاءِ پَيشَ انگريزي (preface) جو بدل هجي، جنهن لکڻ مان ڪتاب جي باري ۾ ڄاڻ ملندي آهي ته ڪتاب ڇاجي باري ۾ آهي؟ ڪيئن لکيو ويو آهي؟ ۽ ڪجهه لکندڙ جي باري ۾ به پيش ڪيو ويندو آهي.

چين تي ڪيئي ڪتاب لکيا ويا آهن لکيا وڃن ٿا. چين جي سفر جي شوقينن سان تاريخ ڀري پئي آهي. دنيا جي مختلف ماڻهن چين جو سفر ڪيو ۽ ڪندا رهن ٿا جن مان ڪيترن ئي سفري سارو ٽيون ۽ سفرناما لکيا. انهن سفرنامن ۾ صديون اڳ مارڪو پولو جو "چين جو سفر" دنيا جي چند عظيم سفرنامن منهجان آهي جيڪو دنيا جي ڪيترين ئي

پولين ۾ ترجمو ٿيو آهي. هي صرف سفرنامو نہ آهي پر ان وقت جي چين جي تاريخ آهي جنهن ۾ اتان جي ذري ذري جو نہ صرف تفصيل آهي پر سفر ۽ واپار ڪرڻ وارن لاءِ بہ جهجهو مواد آهي. چون ٿا تہ اهو ڪولمبس، واسڪوڊ يگاما ۽ دنيا جي ٻين مشهور سياحن جي مطالعي ۾ رهيو آهي.

جيستائين هن منهنجي ڪتاب جو تعلق آهي تہ هن ڪي بہ اتي گذاريل گهڙين جون ساروڻيون يا ليکڪ جي اتي گذاريل ڏينهن جو روزنامچو سمجهيو وڃي.

هن ڪتاب جي پڌري ڪرڻ ۾ پنهنجي مددگارن جو مان دل جي گهراين سان شڪرگذار آهيان. مون پنهنجي ايران جي باري ۾ سفرنامو، مزدڪ جي ملڪ ۾ سائين الطاف شيخ جي نالي ڪيو هيو (اهو سفرنامو واڌاري سان گڏ اردوءَ ۾ "پھر ایران کو چلے" جي نالي سان ڇپيو ۽ ڇپيو رهي ٿو. هن سفر نامي لاءِ مون سائينءَ جن کي عرض ڪيو تہ ڪجهہ لکن هنن نہ صرف ها ڪئي پر پنهنجي مصروف ترين وقت مان ڪي گهڙيون ڪڍي "پيش لفظ" لکيو، سندس لک ٿورا. منهنجو ڪتاب "مزدڪ جي ملڪ ۾" ڪنهن دوست اهڙي تڪڙ ۾ ڇپائي پڌرو ڪيو، جو مان اڄ تائين پڇتائيندو آهيان. ان ۾ ڪيترين ئي پروف، گرامر ۽ حوالن جون غلطيون هيون. بهرحال هن ڪتاب جي آخري پروف لاءِ مون پنهنجي مهربان دوست ارشاد شيخ (آدرش) کي گذارش ڪئي جنهن چڪون درست ڪَري مسودي کي سنواريو ۽ سينگاريو سندس کهڙا ڳڻ ڳائي کهڙا ڳائجن. مان ٿورائتو آهيان سائين علي گل سوهو جو جنهن هي ڪتاب ڪمپوز ڪيو، محترم منصور انصاري (اسسٽنٽ ڊائرڪٽر نيشنل بُڪ فائونڊيشن اسلام آباد) جو جنهن هن ڪتاب جو ٽائيٽل ڊزائن ڪيو. ظاهر آ تہ منهنجو پراڻو يار يوسف سنڌي (سچائي اشاعت گهر حيدرآباد) همت نہ ڪري ها تہ هي ڪتاب هاڻي بہ اوهان جي هٿن تائين نہ پهچي ها سندس ڪروڙين قرب.

پيش لفظ

وٽ لو فرام چائنا

آفتاب سومري صاحب جو هي ڪتاب "بيجنگ جي بازارن کان بئنڪاڪ جي بازارن تائين" سندس پيو سفر نامو آهي. هن کان اڳ هو ايران جو سفر نامو قلمبند ڪري چڪو آهي جيڪو سنڌيءَ ۾ "مزدڪ جي ملڪ ۾" ۽ اردو ۾ "پھر ایران کو چلے" نالن سان مارڪيٽ ۾ اچي چڪو آهي. هي سفر نامو جيئن ڪتاب جي نالي مان بہ لڳي ٿو تہ چين ۽ ٿائلنڊ ملڪن جو سفرنامو آهي.

آفتاب صاحب ڪافي عرصي کان اسلام آباد ۾ سرڪاري نوڪري ڪري رهيو آهي ۽ "نئشنل بڪ فائونڊيشن" اداري ۾ سيڪريٽري جي پوسٽ تي آهي. جيئن تہ مختلف ملڪن ۾ ٿيندڙ ڪانفرنسن، سيمينارن ۽ ٽريننگ ڪورسز لاء هن اداري جي آفيسرن کي موڪليندا رهن ٿا سو هڪ اهڙي چين ۾ هلندڙ مهيني جي ٽريننگ لاء آفتاب صاحب کي چونڊيو ويو. آفتاب پنهنجي سفرنامي جي شروعات کان اڳ ان چونڊ، جيڪا پهرين تہ ڪانٽس گجھي رکي وئي پر پوء قدرت طرفان سندس پلو تي ويو. جو پڻ احوال ٻڌڪ "سفر نامو" لکيو آهي جيڪو پڪ اڄ جي نوجوان سرڪاري ڪامورن لاء Guide line ثابت ٿيندو ۽ ڪيس احساس ڏياريندو، تہ ان قسم جا موقعا انصاف جي بنياد تي نہ پر مٿي

مائٽي ۽ خوشامد جي آڌار تي ماڻهن کي نوازيا وڃن ٿا ۽ خاص ڪري اسلام آباد ۾ نوڪري ڪندڙ جو تعلق جيڪڏهن سنڌ يا بلوچستان جهڙي ننڍي صوبي سان آهي تہ هن لاءِ اهڙن سير تفريحن جي پروگرامن بدران ڌڪا ۽ ٿاٻا هوندا آهن. جيڪڏهن نظر ڏنياٽي خاطر انهن کي ڪو موقعو ڏنو بہ وڃي ٿو تہ تڏهن جڏهن سندن ڪو پنهنجو آخري وقت تي بيمار ٿي پوي ٿو يا هنَ کي ڪا اهڙي مجبوري ٿي پوي ٿي جو هو وڃڻ ڪان انڪار ڪري ٿو تہ پوءِ آفتاب سومري جهڙي تي آخري وقت تي "اچا ٻاجهہ" ڪئي وڃي ٿي ۽ پوءِ وقت جي ڪوٽ ڪري هو نہ سفر جا ڪاغذ پٽ تيار ڪرائي سگهي ٿو ۽ نہ موڪل جو بندوبست ڪري سگهي ٿو. اسان جي ملڪ جي ماڻهن لاءِ ڌارين ملڪن طرفان مليل اهڙيون دعوتون يا تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ اسڪالرون فقط ان ڪري ضايع ٿيو وڃن جو اهي صحيح وقت تي ۽ صحيح ضرورت مندن کي وقت تي نہ ٿيون ڏنيون وڃن. اسان وٽ ڪيترن ئي ادارن ۽ وزارتن ۾ اها پٽَ رهي آهي تہ ان قسم جا آيل دعوت ناما واسطيدار عملدار پاڻ وٽ لڪائي رکندو ۽ پهرين پنهنجي ڪنهن مائٽ يا دوست جي اولاد کي ڳوليندو وتندو جيئن حقدار بدران اِن کي عيش ڪرايو وڃي. پوءِ باقي ڪو ڏينهن اڌ وڃي بچندو ۽ پنهنجو ڪو نہ ملندو تہ پوءِ مجبور ٿي اداري جي لائق آفيسر کي ڏنو ويندو جيڪو قليل عرصي ۾ سفر جا ڪاغذ پٽ نہ ٺهرائي سگهڻ ڪري اڪثر رهجي ويندو آهي. اها ساڳي جهلڪ اسان جي مصنف آفتاب سومري جي چونڊ ۾ بہ ڏسند ئو...... پوءِ اها بي ڳالهہ آهي تہ آفتاب ڀاڳ وارو هو جو هن جو هڪ ڏينهن اندر سمورو ڪم ٿي ويو ۽ هن کي آخرڪار ولايت جو سفر نصيب ٿي ويو. آئون سندن ان ڳالهہ سان بلڪل سهمت آهيان تہ ملڪ کان روانو ٿيڻ تائين خوشيءَ جو اظهار نہ ڪجي جو ڪاٻہ خبر نٿي پوي تہ پهنجي ئي اداري جو ڪو آفيسر آخري مهل تي بہ ڪم خراب ڪري سگهي ٿو ۽

پوءِ دوستن ۽ مٽن مائٽن اڳيان شرمندگي ٿئي ٿي. سچ اهو آهي تہ اهڙن ڪيترن ئي واقعن کان آئون پڻ واقف آهيان ۽ اسانجي ڪيترن سرڪاري آفيسرن کي تجربو هوندو تہ لائق فائق هوندي بہ هنن کي ولايت وڃڻ جي چانس نہ ڏني وئي...... يا آخري.گهڙيءَ تي هنن جي ساڙ سڙئي آفيسر يا ڪنهن حاسد ڪليگ سندن وڃڻ ۾ رخنو وجهي ڇڏيو هوندو...... هي اسان جي ملڪ جو ڪلچر ٿي پيو آهي. ان ڪري ڪنهن خوشيءَ جي ڳالهہ جي پڪ ٿيڻ تي بہ Low Profile رکجي ڇو تہ:

There is always a slip between lip & Cup

آفتاب هن ڪتاب ۾ جن ٻن ملڪن جو سفرنامو لکيو آهي انهن مان هڪ "چين" اسانجو پراڻو دوست آهي پر اڄ جي دؤر ۾ اهو انسان لاءِ هيڪاندو اهم آهي جو هن انڊسٽري ۽ ايجوڪيشن ۾ ايڏي تہ ترقي ڪئي آهي جو اسان جي انيڪ واپارين ۽شاگردن جي چين ڏي اچ وڃ وڌندي وڃي. نہ فقط اسانجا ماڻهو چين وڃن ٿا پر چين جا ماڻهو بہ اسان وٽ ايندا رهن ٿا جو اڄ ڪلهہ اسان جي ملڪ ۾ هلندڙ ڪيترن ئي پروجيڪٽن ۾...... روڊ رستا ٺاهڻ کان بندرگاهن جي ڊولپمينٽ تائين ۽ گئس ڳولهڻ کان اليڪٽرڪ پاور تائين چين جا انجنيئر سائنسدان ۽ مڪينڪ مستري ڪم ڪري رهيا آهن.

چين جيتوڻيڪ اسانجو پاڙيسري ۽ اهم ملڪ آهي ۽ اسان هر ڏک سک ۾ ان ڏي نظر ڪيون ٿا پر افسوس جو چين بابت احوال يا سفرناما اسان وٽ اردو توڙي سنڌيءَ ۾ گهٽ نظر اچن ٿا. اڄ بہ اسان جي پڙهيل ڳڙهيل توڙي عام ماڻهوءَ کي چين بابت تمام گهٽ معلومات آهي. سو اهڙي تناظر ۾ آفتاب سومرو کي جس هجي جو هن پنهنجن سرڪاري ڪم ڪارين مان وقت ڪڍي پنهنجي سفر جو احوال لکيو آهي نہ تہ ڪيترائي سرڪاري ڪامورا آهن جيڪي سرڪار جي يا پنهنجي خرچ تي هر سال ولايت جا چڪر هڻندا رهن ٿا

پڻ هنن کان هڪ مختصر مضمون بہ نئو لکيو ٿئي. آفتاب چين ۾ اتي جي اهم شهرن بيجنگ، شنگهائي وغيره جي مشهور هنڌن تي وچڙ بعد ان جو احوال بہ لکيو آهي.

آدمشماريءَ جي لحاظ کان چين دنيا جو اول نمبر ملڪ آهي جنهن جي آدمشماري ڏيڍ ارب جي لڳ ڀڳ آهي...... يعني اسان جي آدمشماريءَ کان گهٽ ۾ گهٽ 7 دفعا وڌيڪ آهي. سندس پکيڙ 96 لک چورس ڪلوميٽر آهي. ايراضيءَ جي حساب سان چين دنيا جو ٻيو نمبر وڏو ملڪ آهي. پهرين تي روس آهي. چين ۾ 22 صوبا آهن...... هر صوبي جي پنهنجي نموني جي چيني ٻولي آهي ۽ ڪي صوبا تہ پنجاب کان بہ وڏا آهن ۽ چين جا چار شهر اهڙا آهن جن کي ميونسپالٽيون هلائين ٿيون...... اهي آهن: بيجنگ، تيان جن، شنگهائي ۽ چانگ ڦنگ، ٻہ اهڙا علائقا (region) آهن جن جي حڪومت جو سسٽم نہ رڳو الڳ ٿلڳ آهي پر چين کان مختلف آهي. اهي آهن "هانگ ڪانگ" جيڪو هڪ سؤ سالن لاءِ انگريزن جي قبضي ۾ رهيو ۽ ٻيو "مڪائو" جيڪو پورو چوگالين حوالي هو.

چين ايڏو وڏو ملڪ آهي جو هن جي چوڌاري 14 پاڙيسري ملڪ آهن. چين جي بارڊر وارا ملڪ آهن: پاڪستان، انڊيا، ڀوٽان، نيپال، افغانستان، تاجڪستان، ڪرغستان، قزاقستان، روس، منگوليا، اتر ڪوريا، ويٽنام، لائوس ۽ برما.

هيڏي وڏي ملڪ چين ۾ قدرت طرفان ڇا ڇا نہ آهي: نديون نالا، ڍنڍون ڍورا، جبل ماڻريون، رڻ پٽ واديون وغيره. هماليہ، ڪاراڪورم، پامير ۽ تيان شان جبلن جون قطارون چين ۽ ٻين وارن ملڪن جي وچ ۾ بارڊر ٺاهين ٿيون. هتي جي مشهور ندي ينگ زي (Yangtze) دنيا جي ٽيون نمبر ڊگهي ندي آهي ۽ ييلو (Yellow) ندي دنيا جي ڇهون نمبر وڏي ندي آهي.

چين جي تهذيب دنيا ۾ بيحد آڳاٽي آهي. هتي عيسوي سن کان به 3000 سال اڳ ماڻهن جي آبادي هئي ۽ ماڻهو ننڍين ننڍين رياستن ۾ رهيا ٿي. سن 221ق.م "قن گهراڻي" جي حاڪمن انهن تي حملو ڪري هڪ ملڪ ٺاهيو...... ان بعد هي ملڪ ڪڏهن وڏندو رهيو ته ڪڏهن ٽٽندو رهيو ۽ وري ٺهندو رهيو. هڪ ٻئي پويان ڪيترائي گهراڻا چين تي راڄ ڪندا رهيا. سن 1911ع ۾ چين جي آخري گهراڻي کي ٽپڙ ٻڌايا ويا ۽ هي ملڪ "ريپبلڪ آف چين" ٿيو. ٻي جنگ عظيم بعد چين جي ڪميونسٽ پارٽي جي ليڊر "مائو زي تنگ" لانگ مارچ بعد انقلاب آندو ۽ 1 آڪٽوبر 1949ع تي هي ملڪ "پيپلس ريپبلڪ آف چائنا" ٿيو. اسان جو پاڻيءَ جي جهازن ذريعي چين جي مختلف بندرگاهن ۾ 1968ع کان وڃڻ شروع ٿيو. اڄ جنهن چين ۾ توهان رنگ برنگي ڪپڙن ۾ مرد ۽ عورتون ڏسو ٿا ۽ رستن تي دنيا جون بهترين چمڪندڙ ڪارون ڏسو ٿا، مائوزي تنگ جي ڏينهن ۾ سڀ بلو ۽ خاڪي رنگ جي ڪپڙن ۾ ملبوس هوندا هئا ۽ سڀ سائيڪلن تي سفر ڪندا هئا. فقط پري جي سفر لاءِ سرڪاري بسون هونديون هيون. سڀ سخت پورهئي ۾ مشغول رهيا ٿي...... اڄ انهن جي ئي محنتن جو نتيجو آهي جو چين جيڪو موالين ۽ چرسين جو ملڪ ٻڌجي چڪو هو، چين جيڪو قرضي ٿي چڪو هو ۽ جتي بدامني عروج تي هئي اڄ اهو چين خوشحال ۽ ماڊرن ملڪ آهي جنهن جو احوال آفتاب سومرو هن سفرنامي ۾ ڪيو آهي. اڄ جو چين ايڪانامي ۾ آمريڪا ۽ جپان جو مقابلو ڪري ٿو. اڄ چين جا تعليمي ادارا دنيا ۾ بهتر کان بهتر ٿي رهيا آهن ويندي اسانجي ملڪ جا به ڪيترائي شاگرد اعليٰ تعليم لاءِ چين جي مختلف يونيورسٽين ۾ داخلا وٺن ٿا. گذريل سال چين مان ڏهه هزار شاگردن Ph.D ڪئي، پنج لک شاگردن BS.c ڪئي. دنيا جي ڪنهن به ملڪ ويندي امريڪا مان به ايترا شاگرد نه نڪرندا هوندا. چين جون ٽيڪنالاجي ڪمپنيون هوائي

(Huawei) ۽ لينوو (Lenovo) ٽيليڪميونيڪيشن ۽ ڪمپيوٽرن ۾ دنيا ۾ اڳريون آهن.

چين جو خلا ۾ راڪيٽ چاڙهڻ جو پروگرام به اڳ ڪان اڳرو آهي جنهن تي چين جي عوام کي فخر آهي. 1970ع ۾ چين پنهنجو پهريون راڪيٽ (Satellite) "ڊانگ فانگ هانگ-1" خلا ۾ چاڙهيو ۽ چين ان معاملي ۾ دنيا جو پنجون نمبر ملڪ قرار ڏنو ويو. 2003ع ۾ چين روس ۽ آمريڪا بعد ٽيون نمبر ملڪ ٿيو جڏهن هن راڪيٽ ۾ خلا ۾ ماڻهو پڻ موڪليا.

گذريل سال تهران ۾ رهائش دوران مونکي اتي جو سب ويل ريل گاڏيون ڏسي حيرت ٿي. ڪو زمانو هو جو اسان ڪئناڊا جون اتم اعليٰ سمجهندا هئاسين...... پوءِ جپان جون ۽ هانگ ڪانگ جون...... اڄ ڪلهه دنيا ۾ ايران جون هي ريل گاڏيون ۽ اسٽيشنون صفائي سترائي توڙي سيفٽي ۾ بيسٽ سمجهيون وڃن ٿيون ۽ اهي ريل گاڏيون ميڊ ان چائنا آهن! چين ۾ هلندڙ ريل گاڏيون دنيا ۾ سخت مشغول ترين سمجهيون وڃن ٿيون جن ۾ انڊيا وانگر غريب غربو سفر ڪري ٿو...... جيڪي جپان جي ريلن وانگر ٽائيم جي پابندي رکن ٿيون. چين ۾ 103200 ڪلوميٽر ريل جا پٽا وڇايل آهن ۽ دنيا ۾ ٽيون نمبر ڊگهو نيٽ ورڪ مڃيو وڃي ٿو ۽ ريل ذريعي چين جا سڀ صوبا ويندي هانگ ڪانگ به ڳنڍيل آهي بس فقط "مڪائو پيٽ" ڳنڍيل نه آهي. آئون پنهنجي هانگ ڪانگ واري سفرنامي ۾ لکي چڪو آهيان ته اسانجو جهاز هانگ ڪانگ پهچڻ تي ڪيئن اسان ڪولون جي ريلوي اسٽيشن تان ريل ۾ چڙهي چين جي شهر ڪئنٽن تائين هليا ويندا هئاسين. چين ڪي جپان جي بليٽ ٽرين وانگر هاءِ اسپيڊ ريل گاڏيون به آهن جيڪي 430 ڪلوميٽر في ڪلاڪ جي حساب سان هلن ٿيون. ان قسم جون ريل گاڏيون بيجنگ، گئانگزو ۽ شينزن جي وچ ۾ هلن ٿيون.

ڪيترا ماڻهو اهو ئي سمجهن ٿا تہ چين ۾ فقط هڪ چيني ٻولي ڳالهائي وڃي ٿي پر ائين ناهي. چين جي هر صوبي جي پنهنجي چيني ٻولي آهي جيڪا ٻي صوبي جي چيني ٻولي کان مختلف آهي ۽ هر صوبي ۾ هڪ يا ٻہ اهم چيني ٻولين کان علاوه ٻيون بہ ڪيتريون ئي ٻوليون آهن جن کي ڳالهائڻ وارا بہ لکين آهن جيئن اسان وٽ سنڌ ۾ سنڌي ۽ اردو کان علاوه سرائڪي، ڍاٽڪي، ڪڇي، ميمڻي، اوڏڪي ۽ ٻيون بہ ڪيتريون ئي ٻوليون ڳالهايون وڃن ٿيون. هن وقت بہ چين ۾ 292 ٻوليون زنده حيات آهن جن مان ويهارو کان ٻوليون تہ ڪروڙين ماڻهو ڳالهائين ٿا، جيئن منڊارن، ڪئنٽونيز، وُو، هُوڪين، ٽيوچو، هَڪا وغيره وغيره. اهي ٻوليون ڳالهائڻ وارا چيني ملائيشيا، سنگاپور ۽ هانگ ڪانگ ۾ بہ آهن. هو جڏهن پاڻ ۾ ملن ٿا تہ ملئي يا اِنگريزي ۾ ڳالهائين ٿا جو اهي سڀ چيني ٻوليون هڪ ٻئي کان بلڪل مختلف آهن پر مزي جي ڳالهہ اها تہ سيني جي لکٽي ساڳي آهي ۽ اها لکٽي شڪلين واري ٿئي ٿي، جيئن اسان وٽ هندي ۽ اردو جي لکٽي مختلف آهي پر ڳالهائڻ ۾ ساڳيون آهن.

چين جا ٻہ شهر بيجنگ ۽ شنگهائي بيحد اهم آهن ۽ هن ڪتاب جي مصنف آفتاب سومرو جو ٻنهي شهرن ۾ وڃڻ ٿيو آهي. اسان کي بہ انهن شهرن جوهن ڪتاب ۾ پڙهي پنهنجا جوانيءَ جا ڏينهن ياد اچي ويا. جڏهن اسان جو جهاز جپان ۽ ڪوريا ويندي چين جي هانگ ڪانگ ۽ شنگهائي بندرگاهن ۾ پڻ ترسندو هو ۽ ڪڏهن ڪڏهن شنگهائي کان ريل رستي بيجنگ پهچي ويندا هئاسين انهن ڏينهن ۾ بيجنگ کي پيڪنگ سڏيو ويو ٿي جيڪو نالو انگريزن پنهنجي سهولت لاءِ رکيو جيئن ممبئي جو بامبي، ودودرا جو بڙودا، قاهره جو ڪيرو رکيو.

بيجنگ 3000 سال پُراڻو شهر آهي جنهن کي اڄ تائين ڪيترن ئي نالن سان سڏيو ويو آهي. هن شهر بيجنگ جو نالو 1403 ۾ منگ

گهراڻي جي ڏينهن ۾ رکيو ويو جنهن جي معني آهي اترا هون گاديءَ جو شهر. چيني لفظ جنگ جي معني دارالخلافه (Capital) آهي. چين جي سوئي گهراڻي هن شهر کي زهوجن (Zhuojun) سڏيو ۽ تئنگ گهراڻي جي حاڪمن هن کي فان يانگ (Fanyang) . 938 ۾ تئنگ گهراڻي جي شڪست تي "لئئرجن" جي حاڪمن هن شهر جو نالو هڪ دفعو وري ڦيرائي نالو "نانجنگ" رکيو. منگول سلطنت جي قبلائي خان جو جڏهن چين تي قبضو ٿيو ته هن بيجنگ جو نالو"خان بالق" (Khanbaliq) رکيو. منگول ٻوليءَ ۾ "شهر" کي "بالق" سڏين ٿا...... يعني "خان جو شهر".

بيجنگ دنيا جو ٽيون نمبر وڏو شهر آهي جنهن جي اڄ ڪلهه آدمشماري اڍائي ڪروڙ چئي وڃي ٿي ۽ سڄو شهر 14 ضلعن ۾ ورهايل آهي جيئن ڪراچي 5 ضلعن ۾ آهي. بيجنگ چين جي چئن آڳاٽن شهرن مان هڪ آهي...... ٻيا ٽي آهن: نانجنگ، لئوينگ ۽ چنگائن (Xian). بيجنگ ۾ يونيسڪو طرفان ست World Heritage Sites آهن جيئن ته دي فاربڊن سٽي، آسماني مندر (Temple of Heaven) اونهاري وارو محل (Summer Palace)، منگ گهراڻي جا مقبرا، چين جي عظيم ديوار، گرانڊ ڪئنال ۽ Zhoukoudia. هي شيون آڳاٽي تهذيب ۽ عمارتسازي جون نشانيون آهن جن جي بچاءَ ۽ سار سنڀال لاءِ اقوام متحده طرفان ضروري سمجهيو ويو آهي جيئن اسان جي ملڪ جون به ڪجهه شيون يونيسڪو وارن دنيا جي ورثي ۾ شامل ڪيون آهن...... جيئن ته موهن جو دڙو، ٻڌن جو ڪنڌر تخت ٻائي، ٽئڪسلا، لاهور جو قلعو شالامار باغ ۽ مڪليءَ جو قبرستان.

اسانجي مصنف آفتاب سومري چين جي انهن آڳاٽين شين مان ڪجهه ڏسي انهن جو احوال پڻ لکيو آهي جيئن ته "دي فاربڊن سٽي" جيڪو منگ ۽ ڦنگ گهراڻي جي ڏينهن ۾ 1420 کان 1912ع تائين چيني بادشاهن جو شاهي محل هو ۽ هاڻ هي ميوزيم (Place

Museum آهي. ذرا سوچيو تہ هن محل ۾ 500 سال شهنشاهن ۽ سندن راڻين ۽ شهزادن شهزادين جا فنڪشن ۽ دعوتون ٿينديون رهيون. هي محلات ائين آهي جيئن شهنشاه ايران جو تهران ۾...... جنهن کي ڏسڻ لاءِ روزانو سوين ماڻهو اچن ٿا ۽ اهو سوچين ٿا تہ جڏهن ملڪ جو عوام غربت ۽ ڪسمپرسي جي حالت ۾ جئي رهيو هو تہ ملڪ جا حاڪم ڪهڙي تہ عياشيءَ ۾ هئا. چين جو هي شاهي محل 1406 ۾ ٺهڻ شروع ٿيو ۽ 1420 ۾ ٺهي راس ٿيو. هي 180 ايڪڙن تي آهي ۽ منجهس 980 عمارتون آهن.

بيجنگ کان علاوه مصنف شنگهائي شهر ۾ بہ ويو آهي. آدمشماريءَ جي لحاظ کان شنگهائي چين جو وڏي ۾ وڏو شهر آهي. شنگهائي چين جي ايرندي پاسي ان هنڌ تي آهي جتي يانگزي (Yangtze) ندي "چيني سمنڊ" ۾ ڇوڙ ڪري ٿي. سندس هڪ پاسي جيانگسو (Jiangsu)صوبو آهي تہ ٻي پاسي زي جيانگ (Zhejiang) آهي. اڳئين زماني ۾ نہ هيون ريل گاڏيون نہ هوائي جهاز ماڻهو ٻيڙين ذريعي ڏورانهن ڏيهن کان وچي نڪرندا هئا ۽ دنيا ۾ اهي شهر مشهور هئا جيڪي سمنڊ يا درياهہ جي ڪناري تي هئا. سو شنگهائي بہ بندرگاهہ هجڻ ڪري صدين کان، مشهور رهيو آهي. ڪي ڪي بندرگاهہ جيئن تہ انڊيا جو سورت ۽ گوا، پاڪستان جو ديبل وقت سان گڏ ان ڪري بہ اهميت وڃائي ويٺا جو انهن جي پرسان ممبئي ۽ ڪراچي جهڙا وڏا ۽ سٺا ٺا بندرگاهہ وجود ۾ ايندا رهيا، پر شنگهائي شروع شروع کان بلي بلي بندرگاهہ رهيو آهي ۽ اڄ بہ اوج تي آهي جنهن جو ڪراچي، ڪولمبو يا بمبئي بصري جهڙا بندرگاهہ مقابلو ڪري نٿا سگهن. شنگهائي ڪنٽينر جهازن کان دنيا جو مشغول ترين بندرگاهہ آهي. شنگهائي سياحن لاءِ بہ پرڪشش شهر آهي جتي ناچ گانا، سنيمائون ٿيٽر جوا خانن ۽ مئخانن کان علاوه ڏسڻ لاءِ ڪيتريون ئي تاريخي شيون آهن

جيئن تہ "هئانگ پُو" ندي وارو ڪنارو جنهن کي اسان ڏاريان The bund سڏيون ۽ مڪاني چيني ماڻهو وائي تان (Waitan) سڏين ٿا، پُراڻين عمارتن جي ڪري مشهور آهي...... جيئن سنگاپور ندي جي ڪناري تي هاء اسٽريٽ. دي بنڊ تي ڪنهن زماني ۾ رڳو بئنڪون ۽ واپاري ڪوٺيون هيون.

شنگهائيءَ ۾ پيون بہ ڪيترين ئي تاريخي ۽ تفريحي شيون ڏسڻ وٽان آهن جيئن تہ فرينچ ڪنسيشن (Luwan Xuhi) نالي شنگهائيءَ جو هي ضلعو ڪنهن زماني ۾ (Paris of the East) سڏبو هو جيئن حيدرآباد جو علائقو هيرآباد ڪنهن زماني ۾ خوبصورت ترين علائقو هو...... بهرحال اڄ ڪلهہ اهو تہ نہ آهي باقي شنگهائي جو هي علائقو (French Concession) اڄ بہ ڏسڻ وٽان آهي جنهن جي Xujiahui شاپنگ سينٽر ۾ دنيا جا پنج وڏا شاپنگ مال آهن. شنگهائي جو يانگ پُو علائقو جتي هتي جون مشهور يونيورسٽيون فُودان (Fudan) ۽ ٽونگ جي (Tongji) آهن. شنگهائي جي 120 سال پراڻي يونيورسٽي Jiao Tong ڏارين شاگردن ڪان دنيا ۾ مشهور آهي جتي هو چيني زبان سکڻ اچن ٿا. ملائيشيا وانگر چين جي بہ هر وڏي شهر ۾ يونيورسٽيون، ڪاليج ۽ پيا تعليمي ادارا وڏندا وڃن. سرڪاري يونيورسٽين ڪان علاوه ڪيترين ئي خانگي پڻ آهن جن ما ڪجهہ هن ريت آهن:

- ☆ نيويارڪ يونيورسٽي شنگهائي
- ☆ East-Sea يونيورسٽي
- ☆ Sanda يونيورسٽي
- ☆ شنگهائي Lixin يونيورسٽي آف ڪامرس، وغيره

آفتاب سومرو پنهنجي هن سفرنامي ۾ بئنڪاڪ جو بہ احوال لکيو آهي. بئنڪاڪ ٿائيلينڊ ملڪ جي گاديءَ جو شهر آهي. ٿائلنڊ جي بلڪل

وچ ۾ هجڻ ڪري اسان جي پاسي جون اهي اڏامون جيڪي چين، جپان، ڪوريا ۽ ويندي ملائيشيا وڃن ٿيون اهي بئنڪاڪ ۾ ڪجهه ڪلاڪ ترسنديون وڃن ٿيون. آفتاب جي هوائي جهاز جو چين ڏي ويندي ۽ موٽندي وقت گس بئنڪاڪ وٽان هو سو هن اهو بهتر سمجهيو ته واپسيءَ تي بئنڪاڪ ۾ ڪجهه ڏينهن لاءِ ٽڪي پئجي. اهڙيءَ طرح ڪيس ٿائلنڊ جو هي وڏي ۾ وڏو شهر بئنڪاڪ گهمڻ جو موقعو ملي ويو.

بئنڪاڪ "چائوفرايا" نديءَ تي ائين آهي جيئن اسان وٽ ڪوٽڙي، هالا، روهڙي وغيره. سنڌو نديءَ ۾ ته پاڻيءَ جي کوٽ ڪري اڄ وڏا ته ڇا ننڍا پيڙا به هلي نٿا سگهن جيڪي ڪنهن زماني ۾ عرب، ايران ۽ سلون کان سنڌو نديءَ جي چوڙ وٽ پهچي پوءِ نديءَ ۾ اندر گهڙي ملتان تائين هليا ويندا هئا. ٿائلنڊ جي هن ندي Chao Phraya ۾ ڪافي پاڻي هجڻ ڪري جهازن جي آمدرفت (Navigation) لاءِ ڪارآمد آهي ۽ اسان جا جهاز چائوفرايا نديءَ ۾ اندر گهڙي بئنڪاڪ جي بندرگاهه ۾ اچي لنگر ڪيرائين ٿا. هيءَ ندي بئنڪاڪ شهر جي وچ مان لنگهي ٿي ۽ نديءَ مان نڪتل ڪئنال سڄي شهر ۾ ائين پکڙيل آهي جو ڪيترا ماڻهو بئنڪاڪ جي هڪ علائقي مان ٻئي ۾ پهچڻ لاءِ پيڙين ذريعي سفر ڪن ٿا. ڪنهن زماني ۾ ته بئنڪاڪ کي "اوڀر جو وينس" سڏيندا هئا. ياد رهي ته اٽلي (يورپ) جي شهر وينس جي هر گهٽيءَ ۾ پڪا روڊ رستا نه پر ڪئنال آهن ۽ ماڻهو هڪ گهٽيءَ کان ٻي گهٽيءَ ۾ پيڙيءَ رستي پهچن. اڄ کان اڌ صدي کن اڳ جڏهن منهنجو جهاز پهريون دفعو بئنڪاڪ ويو ته ان وقت بئنڪاڪ جي ذري گهٽ اها حالت هئي. پوءِ روڊ رستا ۽ پليون ٺهنديون ويون ۽ هاڻ روز بروز اهي ڪينال ڊ ٿيندا وڃن، پر اڄ به ٿائي ماڻهو هن درياهه ۽ ان جي ڪئنالن جي ڪپن تي رهڻ پسند ڪن ٿا جو هنن کي باٿ روم، ٽائليٽ ۽ ڪپڙن ڌوئڻ جي سهوليت رهي ٿي. ان کان علاوه پاڇي پتي ۽ ٻئي سامان جي

خريداري ۾ به هنن کي سهولت ٿئي ٿي جو سوين دڪانن واريون پيڙهيون هلنديون رهن ٿيون ۽ گهرن جا پاتي پاهر نڪري گهر جي ڏڪين تي بيهي انهن پيڙين کي سڏ ڪري ضرورت جو سامان خريد ڪن ٿا.

بئنڪاڪ شهر جي آدمشماري هڪ ڪروڙ جي لڳ ڀڳ ٿئي وڃي ٿي. بئنڪاڪ مان روزانو ريل گاڏي ٿائلنڊ جو هيٺيون (ڏاکڻو) اڌ لتاڙي ملائيشيا ۾ داخل ٿئي ٿي جتي پينانگ (بٽرورٿ)، اپوح، ڪوالالمپور ۽ "جوهور بارو" جهڙين ريلوي اسٽيشنن تان ٿيندي سنگاپور پهچي ٿي. ملائيشيا ۾ رهڻ دوران ڪيترا دفعا ريل رستي بئنڪاڪ آيس. هڪ دفعو ته سنگاپور کان بئنڪاڪ تائين 72 ڪلاڪن ۾ پهتس. ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته هنن سرسبز ۽ جابلو ملڪن ۾ ريل جو سفر بيحد خوبصورت رهي ٿو.

بئنڪاڪ نه ڪوالالمپور، نئروبي يا اسلام آباد وانگر تازو اڏيل شهر آهي ۽ نه بنارس، قاهري ۽ ڪيوٽو وانگر آڳاٽو شهر آهي. سيام (ٿائلنڊ جو شروع ۾ نالو سيام هو ۽ اڄ به اتي جي مشهور ٻلي کي سيامي ٻلي سڏيو وڃي ٿو) جي آيوٿايا بادشاهت جي ڏينهن ۾ يعني 15 صدي ۾ بئنڪاڪ چائو فرايا نديءَ جي ڪناري تي ائين ننڍڙو ڳوٺڙو هو جيئن سنڌو نديءَ جي ڪناري تي ڏ ـ پيلو (ڏيرو). بئنڪاڪ شهر جي شڪل ۾ 19 صديءَ ۾ آيو ۽ صحيح معنيٰ ۾ ترقي 1960ع ر ا ي ڏهي کان 1980ع واري ڏهي ۾ ڪئي...... هي اهي سال هئا جن ۾ اسان جو بئنڪاڪ ۽ ٿائلنڊ جي ٻين شهرن ۾ اچڻ وڃڻ ٿيندو هو ۽ اسان خود پنهنجين اکين سان نه رڳو بئنڪاڪ کي پر ڪوالالمپور ۽ سنگاپور کي ماڊرن ٿيندو ڏٺوسين...... روڊ رستا، بسون، ريل ڏيون، اسڀ لون اسڪول ويندي قاعدا قانون...... هر ڳالهه ۾ اهي شهر ۽ ملڪ اڳ کان اڳرا ٿيندا ويا...... اڄ اهي شهر يورپ جو ڏبڪ ڏين ٿا اسانجو شهر ڪراچي ۽ ملڪ پاڪستان جيڪو 1970ع واري ڏهي تائين به انهن

متين شهرن کان تہ چا پر ڪوريا جهڙي ملڪ کان بہ بهتر هو اهو اڄ ڪيترو پستي ۾ ڪري پيو آهي. ٿائلنڊ ۽ ملائيشيا ۾ جيتوڻيڪ سعودي عرب ۽ ڪويت وانگر بادشاهت قائم آهي پر سٺن سياستدانن، حاڪمن ۽ انهن طرفان مقرر ڪيل سخت قاعدن قانونن، امن امان ۽ انصاف ڪري اهي ملڪ ڪٿان جو ڪٿان وڃي نڪتا آهن. ڪو زمانو هو جو انهن ملڪن جا شاگرد اعليٰ ۽ بهتر تعليم لاءِ اسانجي ملڪ ۾ ايندا هئا...... اڄ اسان جا شاگرد انهن ملڪن ڏي وڃي رهيا آهن. ٿائلنڊ جون پنج پراڻيون يونيورسٽيون بئنڪاڪ ۾ آهن. جن مان ڪنگ مونگڪوٽ يونيورسٽي آف ٽيڪنالوجي، چولالونگڪارن يونيورسٽي ۽ ماهي دل يونيورسٽي دنيا جي ٽاپ يونيورسٽين مان آهن.

مونکي اميد آهي تہ آفتاب سومرو ٻئي دفعي ٿائلنڊ ۾ ڪجهہ وڌيڪ ڏينهن گذاري نہ فقط بئنڪاڪ جو احوال تفصيل سان لکندو پر ٿائلنڊ جي ٻين شهرن چانگ مائي، سونگڪلا ۽ هانيائي وغيره جو احوال پڻ قلمبند ڪندو. ڪيس هن ڀيري چين جي ڏاکڻن شهرن بيجنگ ۽ شنگهائي ۾ رهڻ لاءِ تہ ڪافي ڏينهن مليا پر ٻئي دفعي هو اسلام آباد کان باءِ روڊ چين جي اولهہ پاسي يعني ڪاشغر ڏي بہ وڃي ان پاسي جي چين جو بہ احوال لکندو.

الطاف شيخ

ڪراچي

10 سيپٽمبر 2015ع

ابا! ٿيو ڇا جو......!

زندگيءَ جي شروعات ۽ سندس جي باري ۾ پهرين لمحي کان اڀريل سوال...... ڇا آهي؟ ڇو آهي؟...... ڪڏهن کان آهي...... اڃان تائين تہ سوال ئي آهن! ڪروڙين اربين جواب موجود آهن پر ڪو هڪڙو بہ اهڙو جواب نہ آهي جنهن تي سڀ تہ پري رهيا، پر هوش مندن جي اڪثريت ئي متفق هجي! ڪيترائي نظريا آيا، ڪمال جون ايجادون ۽ دريافتون ٿيون معاملن کي سمجهڻ جا علم وجود ۾ آيا، پرک جا قانون ٺهيا ۽ مخفي علمن ۾ ترقي ٿي پر ڪائنات سوال ئي رهي!

سوچڻ ۽ سمجهڻ وارا غير مطمئن آهن، تشنگي اڃان باقي آهي...... سائنس کي جواب گهرجي، فلسفي کي جواب گهرجي...... ممڪن آهي تہ ڪڏهن صحيح جواب، مطمئن ڪندڙ جواب ملي بہ وڃي ڇو تہ اڃا تائين ڪا بہ شيءِ حتمي نہ آهي. منهنجي نظر ۾ پريشان بہ اهو ئي آهي جيڪو "حق" ۽ "سچ" جي ڳولا ۾ آهي. جنهن وٽ پرک جو ميزان آهي باقي پيا تہ ڪنهن نہ ڪنهن جواب تي متفق ٿي پريشانيءَ کان پاسو ڪن ٿا. منهنجي نظر ۾ لاجواب ڪندڙ جواب نہ هجڻ جو هڪ سبب اهو بہ آهي تہ، جن حوالن ۽ بنيادن تي اهي سوال اڀرن ٿا، ان جو رموٽ اڃا تائين ڪنهن کي هٿ ناهي لڳو. سائنسدان سڌي پيرن سان وجود ڪائنات کي ڳولهڻ ۽ سمجهڻ کي ڇڏي هيٺئن پوئين پيرن تي يعني جتي بيٺا آهيون اتان کان پٺتي وڃڻ جي تجربن ۾ رڌل آهن ۽ اهو تجربو

انساني تاريخ جو سڀ کان مهانگو ۽ وڏو تجربو آهي. ڏسون ته هاڻي سامهون ڇاٿو اچي.

سائنس، علم ۽ هنر وڏي ترقي ڪئي آهي پر اڄ به اسان ڪنهن ميوي جا ٻج ته ڳڻي سگهون ٿا پر ڪنهن ٻج جي اندر ڪيترا ٻوٽا ۽ وڻ آهن، نه ٿا ڳڻي سگهون!

مون سميت ڪيترن بلڪه هر انسان جي زندگيءَ ۾ ڪيئي اهڙا سٺا، برا، فاعدي مند واقعا ۽ نتيجا ايندا آهن جن کي سمجهڻ کان هو قاصر هوندو آهي. جيڪي هن جي سوچ، خواهش ۽ ڪوشش جي ابتڙ هوندا آهن ۽ بندو سوچي سوچي ٿڪجي پوندو آهي، ڪيس ڪا شيءِ سمجهه ۾ نه ايندي اٿس، شايد اهو ان ڪري به هجي جو سائنس، علم ۽ ٽيڪنالوجي اڃا پنڌ ۾ آهي ۽ جيترو پنڌ ڪري به چڪي آهي، ان کان پلي پيت اڪثريت واقف نه آهي.

قصو مختصر ته منهنجو هي ايران ۽ چين جو سرڪاري دؤرو به نه رڳو مون ڪيو، پر ڪنهن کي به سمجهه ۾ نه آيو. ان جا ٻڙي امڪان به نه هيا ۽ اهڙي صورتحال زندگيءَ ۾ ڪيئي دفعا ايندي آهي ته ڪنهن ڪم يا حاصلات جي لڪ ڪوشش ڪيو، ان جي نه ٿيڻ جو ڪو امڪان ئي نه هجي پر نه ٿيندو آهي، ڪجهه به ڪيو ۽ وري ڪا شيءِ وهم وگمان ۾ به نه هوندي ان لاءِ ڪا ڪوشش به نه ڪئي وئي هوندي پر اها ضرور ٿيندي ۽ پوءِ ماٿهو پلي ڪيڏو به پڙهيل، سلجهيل هجي پر وائڙو ٿي ٿو وڃي. ٿيو ائين جو اڪنامڪ ڪو آپريشن آرگنائزيشن (ايڪو) جنهن جو پاڪستان به رڪن آهي، اسان جي دفتر نيشنل بڪ فائونڊيشن کي ”تهران انٽرنيشنل بڪ فيئر“ جي دعوت ڏني. نيشنل بڪ ڪائونسل ۽ نيشنل بڪ سينٽر ختم ٿيڻ کان پوءِ ڪتاب جي حوالي سان پاڪستان جو نمائندو اسان جو دفتر ئي آهي.

حسبِ معمول اسان جي دفتر مان شرڪت جي لاءِ چوڌري خالد جو

نالو موڪليو ويو. جيڪو اڳ بہ ڪيترائي دفعا سرڪاري دورا ڪري چڪو هو. سرڪاري دفتر طرفان اهڙن دورن لاءِ بہ نالا ڏنا ويندا آهن. سچو زور پهرين خاص نالي تي هوندو آهي ۽ پيو نالو ان ڪري ڏبو آهي تہ ڪنهن بہ سبب جي ڪري پهريون نمبر وارو نہ وڃي سگهي تہ پوءِ ٻي نمبر وارو وڃي. اهڙيءَ طرح منهنجو نالو ٻئي نمبر تي موڪليو ويو. ٿيو ائين جو ان دوران ڪاشف مرتضيٰ نيشنل بُڪ فائونڊيشن جو مينيجنگ ڊائريڪٽر ٿي آيو. هن پنهنجي جا نالا ڪٽي پنهنجو نالو موڪلي ڇڏيو. چوڌري صاحب ڪي ڏاڍو ڏک ٿيو. پر هو اهڙو ڪُڇي جهڙي پِٽ. منهنجو تہ هونئن بہ نالو صرف خانہ پُري لاءِ هيو. اسلام آباد ۾ ڏکهي نوڪري ڪندي مون گهڻو ڪجهہ پرايو آهي. هتي پنجاب جو ماڻهو نوڪريءَ ۾ فٽ آهي، هو هر قسم جي مصالحت لاءِ هر وقت راضي. جيستائين ڪم هوندس، اوهان کي بوٽ بہ هٿن سان ڪٽي ڏيندو. اسان جو ماڻهو تمام گهٽ مصالحت ڪندو آهي. ٿوري گهڻي تي غصي ۾ گاريون ڏئي دل جي باهہ ڪڍندو پوءِ ڪٽي ڪيس ڪيڏو بہ نقصان ٿئيس پوءِ هر ڪنهن کي اها بهادري ٻڌائيندي اسان جي اها طبيعت هتان وارا گهڻي حد تائين سمجهي بہ ويا آهن تہ پنهنجي مفاد ۾ استعمال بہ ڪندا آهن.

ڳالهہ تي ڪيم تہ ايران وڃڻ وارو قصو ائين ٿڏو ٿي ويو. پر مون چيو تہ گهٽن ٿيڻ جي خبر ناهي پوندي تہ چو ٿيون؟...... چو نہ ٿيون؟ ڪاشف مرتضيٰ تي مالڪ مهربان ٿيو ۽ سندس ترقي ۽ بدلي ٿي ۽ اهڙي طرح ”تهران بڪ فيئر“ ۾ نيشنل بڪ فائونڊيشن طرفان شروع ۾ موڪليل ٻئي نالا وري حرڪت ۾ اچي ويا.

ڪنهن وقت ۾ ريجنل ڪوآپريشن ڊولپمنٽ (آر سي ڊي) ٺهي هئي جنهن ۾ پاڪستان، ترڪي ۽ ايران هيو. ايڪو بہ ان ئي طرز جي تنظيم آهي، بلڪ ان جو تسلسل آهي. هن ۾ ست ايشيا جا ملڪ پاڪستان، افغانستان، ايران، آذربائيجان، قزاقستان، ڪرگستان، تاجڪستان ۽ ٽي

يورپي ملڪ ترڪي، ترڪمنستان ۽ ازبڪستان شامل آهن. هن تنظيم جي سيڪريٽريٽ ۽ ثقافتي دفتر تهران ۾، اقتصادي امور جو ترڪيءَ ۾ ۽ سائنسي امور جو دفتر پاڪستان ۾ آهي. ملڪن جي ثقافت جي واڌ ويجهه لاءِ ايڪو ڪلچرل انسٽي ٽيوٽ (اي سي آءِ) ڪوششون وٺندو آهي. اهڙي طرح ايڪو ملڪن جي علم، ادب، فن، فلسفو راندين ۽ ثقافتي ورثن تي ڪم ڪندي آهي.

جڏهن اسان جا نالا تهران بڪ فيئر مان خارج ڪيا ويا هيا ته هڪ ڏينهن اسان جي دفتر جُي سيڪريٽري مون کي گهرائي چيو ته تنهنجي لاءِ خوشخبري آهي، مان تجربن جي بنياد تي خاموش رهيس چو ته مون کي هنن جي ڦٽن تي لوڻ ٻرڪڻ واري ادا جي سٺي نموني خبر هئي. هن چيو ته چين ۾ هڪ مهيني جو ڪورس آهيٰ ان لاءِ جلد ڪر اڄ جو اڄ ڪاغذ جمع ڪراءِ. مون جڏهن ڪاغذ پڙهيا ته ڪاغذن جمع ڪرائڻ جي وقت کي ٻه مهينو گذري چڪو هيو ۽ جڏهن ته ڪيترائي ڪاغذ ۽ سرٽيفڪيٽ نهرائي جمع ڪرڻا هيا. مون کي پوءِ خبر پئي ته دعوت گهڻو اڳ پهتل هئي ۽ دفتر وارا اندر ئي اندر پنهنجي پسنديده ڪارندن کي موڪلڻ جي ڪوشش ڪري چڪا هيا، پر انهن ۾ ڪوبه اهڙو نه هو جيڪو معيار تي پورو اچي ۽ جيئن ته هي پاڪستان نه پر چين جا مقرر ڪيل معيار هيا جتي هنن جو حيلو هلي نه پيو سگهي، اهڙيءَ طرح ڪاغذن جمع ڪرائڻ جو وقت هنن ظايع ڪري ڇڏيو ۽ هينئر مونکي لالي پاپ آڇيائون. مون کين سمجهائڻ جي ڪوشش گهڻي ڪئي ته هاڻ ڪو فائدو نه آهي هرويرو پئسو ۽ وقت ظايع ٿيندو پر هو صرف ان ڪري زور پيري رهيا هيا ته ٿيڻو ته آهي ڪونه پر صبحاڻيٰ ڪا آڏي پُڇا ٿئي ته هو اهو چئي سگهن ته اسان هن کي ٻه مرقعو ڏنو هو.

قصو مختصر دفتر انتظاميا جي مجبور ڪرڻ تي نه چاهيندي به مون هڪ ڏينهن ۾ ميڊيڪل سرٽيفڪيٽ حاصل ڪيو، فوٽو ڪيرايا،

مختلف قسمن جا دستاويز ٺهرايا ۽ پنهنجي سي وي ۽ دفتري خط "اڪنامڪ افيئرس ڊويزن" (اِي اي ڊي) ۾ جمع ڪرائي آيس. اهڙن سرڪاري دورن جو فيصلو وفاق جو اهو ادارو ڪندو آهي، جنهن تحت گهڻو ڪري ته سيڪريٽريٽ جا ملازم يا جن جي ٺاهوڪي سفارش هوندي آهي اهي چونڊيا ۽ موڪليا ويندا آهن. مان ڪاغذ جمع ڪرائي اچا دفتر پهتس ئي مس ته انتظاميه کي پريشان ڏٺم، خبر پئي ته جيڪي ڪاغذ مان (اِي اي ڊي) جمع ڪرائي آيو آهيان، اهي ته منسٽري آف ايڊيوڪيشن کي موڪلڻا هيا، پوءِ انهن جي مرضي ته اهي اڳتي موڪلن نه موڪلن هي ته غلط ٿي ويو! بهرحال ان ئي ڏينهن هڪ خط ذريعي اهي ڪاغذ واپس ڪرايا ويا. الله الله خير سلا. مون کي ڏک ضرور ٿيو ته ڪيسي مان پيسا به پريم پچ پچان به ڪيم...... نتيجو به ٻڙي نڪتو! ڪجهه ئي ڏينهن ۾ مون کان به ڳالهه وسري وئي.

ابا! ٿيو ڇا جو هڪ ڏينهن چيني سفارتخاني کان خط پهتو ته مذڪوره پروگرام "چائنيز ٽريننگ پروجيڪٽ فار گورنمنٽ آفيشلس آف دي ڊولپنگ ڪنٽريز" ٻارهن مئي کان ڏهه جون 2008" لاءِ اوهان کي چونڊيو ويو آهي، وقت بنهه ٿورو آهي. هي هي ڪارروائيون جلد کان جلد مڪمل ڪيو ۽ هن آفيس سان رابطو ڪيو. چيم نه ته ناهي ٿيڻي نه ٿيندي جيڏو زور لڳائڻو ٿو لڳايو. ٿيڻي هوندي ته ڪو به روڪي نه سگهندس. مان حيران ۽ ٿورو پريشان به ٿيس ته اهي ايتريون ڪارروايون ايتري مختصر وقت ۾ ڪيئن مڪمل ٿينديون؟ حيران ته اهي به ٿيا جن کي پڪ هئي ته اهو ممڪن ئي نه آهي ۽ هو منهنجي ان وقت جي پچ ڊڪ مان لطف وٺندا هيا. دفتر وارا وڌيڪ حيران ان ڳالهه تي هيا ته جڏهن ته ڪاغذ ان ڏينهن ئي واپس ورتا ويا آهن ۽ اسان جي مجاز وزارت طرفان اجازت ته ڇا ان سلسلي ۾ ڪا لک پڙهه ئي ناهي ٿي ته پوءِ هي ڪيئن ٿيو! مان هتي جي آنڌمانڌ چٽي نموني محسوس ڪري رهيو

هيس. هوڏانهن اِي اي ڊي کان هر هر فون اچي پئي تہ مان ڪين پنهنجا ڪاغذ پهچايان چو تہ هنن ڪان ڪاغذ تہ اسان جمع ڪرڻ واري ڏينهن ئي واپس ڪرايا هيا. نيشنل بڪ فائونڊيشن ان وقت وزارت تعليم جي هڪ اداري ڪريڪيولم ونگ جي ماتحت ڪم ڪندو هيو ۽ ان جو وڏو عارف مجيد هڪ گندي طبيعت جوماڻهو هيو ۽ اسان جي اداري سان تہ هن جو خدا ڪارڻ ڪو بغض هيو. مان جڏهن ڪريڪيولم ونگ سان رابطو ڪيو تہ هنن ٺپ جواب ڏنو تہ جيئن تہ وقت گذري چڪو آهي، ان ڪري اسان جي اداري طرفان موڪليل فائيل هنن بند ڪري ڪٽي ڦٽي ڪري ڇڏيو هيو ۽ هيئنر...... سوال ئي پيدا نہ ٿو ٿئي. مان مجبورن عارف مجيد ڏي نالو لکي موڪليو تہ ملڻ ٿو چاهيان ۽ سندس پي اي جي آفيس ۾ انتظار ڪرڻ لڳس. هن ظاهر آ معاملي جي خبر ورتي هوندي ۽ آفيس وقت ضايع ڪرڻ چاهي پيو. مون کي اتي ويٺي تقريباً چار ڪلاڪ گذري ويا. ڪڏهن مايوسي ڪڏهن غصو تہ اندر وچي ست سُري ٻڌايانس پر الائي ڪهڙو جذبو ائين ڪرڻ کان روڪي رهيو هيو. ايتري ۾ سائنڻ ياسمين مسعود جيڪا اتي سينيئر آفيسر هئي. مثبت سوچ واري ۽ تعصبن کان پاڪ هئي، (ڪريڪيولم ونگ سان درسي ڪتابن جي سلسلي ۾ منهنجو ويجهو رابطو هوندو هيو) عارف مجيد جي آفيس ۾ ويندي مون کا خير عافيت پُڇي مون ڪيس سڄي حقيقت ٻڌائي، اهو بہ چيو تہ خرچ چين جو آهي انهن چونڊيو آهي ۽ اهڙو اطلاع هنن حڪومت پاڪستان کي بہ ڏنو آهي. مان اوهان کي ٻڌايو آهي بعد ۾ ڪابہ بازپرس ٿي تہ مان نہ ڪريڪيولم ونگ جوابده هوندو. حيران ٿيندي هن چيو اهو تہ غلط آهي ۽ پوءِ شايد هن ان تي ڪارروائي ڪرائي ۽ مونکي چيو تہ سومرا صاحب! فڪر نہ ڪر تو کي فائيل ڏيون ٿا. هتون هٽ ڪٽي وڃ. ان ڳالهہ کي بہ اڌ منو ڪلاڪ گذري ويو. منهنجو صبر هيئنر آخري پساهن ۾ هو تہ وري سائنڻ آئي مون کي ڏسي

چيائين تہ اجان اتي ويٺو آهين، مون چيو ميڊم! مون کي تہ ڪا خبر ناهي تہ ڇا ٿيو. پوءِ تہ صفا ٻاھ ٿي وئي ڪليل لفظن چيائين تہ بنگلاديش ايئن ئي ٿيو هو. هن پوءِ پاڻ ئي ڀِچ ڏِڪ ڪري ٿوري دير کان پوءِ اچي مون کي چيو تہ هنن دفتري ڏاڪيہ (ڊي آر) جي هٿان هينئر فائيل وزارت موڪليو آهي، تون بہ وڃ. اتي فلاٽي فلاٽي سان مل مان هن سان پنهنجا خدشا ظاهر ڪيا پر هن همت ڏياريندي چيو سڀ ڪجهہ ٺيڪ ٿي ويندو تون وڃ وزارت تعليم ڏي. منهنجي پريشاني پيٽي ٿيٽي نہ پر گهڻ رکي هئي، هو ڏانهن اِي اي ڊي وارن جي فون تي فون، پاسپورٽ اسان جا ايراني سفارتخاني ۾.

مان ٽيڪسي ڪري وزارت تعليم پهتس آفيس ٽائيم بہ باقي ڪو بچيو هو. فائل سيڪشن کان سيڪشن آفيسر محترم عامر صاحب وٽ پهچرائي، ان سان مليس. هو اتان جي ماحول مطابق ڪم ۾ ڏاڍو مصروف هجڻ جي بهاني هيڏانهن هوڏانهن جون ڳالهيون ڪرڻ لڳو. مان افسر شاهي جي روين کان پهريون ئي تنگ، سو هن سان ٿوري گهٽي منهن ماري ٿي. مون هن کي چيو تہ اسان اڇوت آهيون؟ ڪيترائي سرڪاري دورا ٿيندا آهن. جن ۾ اوهان پنهنجي پسند جا ماڻهو موڪليندا آهيو. منهنجو هڪ سنڌيءَ جو پوري نوڪريءَ ۾ هي پهريون دفعو آهي، جو چين وارن سليڪٽ ڪيو آهي. خرچ پڪو انهن جو آهي توهان کي ڪهڙي تڪليف آهي؟ وري اهڙو موقعو ملي.الائي نہ ان ڳالهہ تي هو ٿورو ٿڌو ٿيو. مون کي پاڻي گهرائي ڏنائين ۽ چيائين تہ مان بلوچستان (ڪوئيٽا) جو آهيان. اسان سان بہ ائين ٿيندو رهيو آهي. مون کيس ٻڌايو تہ مان ڇهہ سال ڪوئٽيا ۾ رهيو آهيان ۽ هي هي منهنجون اتي جون خدمتون آهن. ان کان پوءِ هن ڪباب ڪارايا تہ هي ڪوئيٽا کان سندس والده موڪليا آهن تون (يعني مان) بہ ڪوئيٽا جو سواد تازو ڪر. هن وري چيو تہ هن دفعي تہ مشڪل آهي باقي ٻئي دفعي مان

تنهنجي مدد ضرور ڪندس. مطلب تہ وري لالي پاپ، چو تہ هڪ تہ اهڙا موقعا هر هر ناهن ايندا ۽ ٻيو تہ هي آفيسر هڪ هنڌ ٽڪندا ناهن. مون ڪيس چيو تون پنهنجي سٺ لک ۽ فائيل مون کي ڏي مان پاڻ ٿو صاحبن سان ملان. اهڙيءَ طرح مان فائيل متعلقہ ڊپٽي سيڪريٽري ۽ جوائنٽ سيڪريٽري ايڊيشنل سيڪريٽريءَ کان صحيح ڪرائي ڪيس چيو تہ هاڻي "جلدي" جي پرچي هڻي سيڪريٽري صاحب ڏي موڪل. هو مون کان پڇندو رهيو تہ "تو کان علاوه ٻيو ڪير ڪير چوندڀو ويو آهي؟" مون ڪيس چيو "مون کي خبر نہ آهي." بهرحال هن فائيل سيڪريٽري صاحب ڏي موڪليو. اتان بہ ايترو جلد فائيل موٽي آيو جو مان پريشان ٿي ويس پر فائيل پڙهندي جڏهن عامر صاحب کليو تہ مان سمجهي ويس تہ ڪم ٿي ويو. هو بہ اهو جوڻ کان رهي نہ سگهيو تہ "يار ڪمال ٿي ويو." ائين ڪلاڪ کان بہ اڳ منهنجو فائيل هيٺان کان مٿي ۽ مٿان کان هيٺ منظور ٿيندو آيو. اتي تہ ڏينهن جا ڏينهن، بلڪ مهينن جا مهينا فائيل پيا هوندا آهن.اسان جو ايران وارو فائيل مهيني کن کان سيڪريٽريٽ ۾ پيو هو. بهرحال مان عامر کان اجازت ورتي تہ مون کي اِي اي ڊي وڃڻو آهي انهن کي ڪي ضروري ڪاغذ ڏيڻا آهن. هن وري تاڪيد ڪيو تہ معلوم ڪجانءِ تہ ڪنهن ٻئي جي بہ چوڻ تي آهي يا نہ.

هوڏانهن اسان جا پاسپورٽ ايراني سفارت خاني ۾ ويزا لاءِ پيل هيا. اسان ڪيئي دفعا ٽريول ايجنٽ ذريعي ايران جون ٽڪيٽون ڪرايون، پر جيئن تہ وزارت طرفان اجازت نامو اڃان نہ مليو هو، ان ڪري اسان ٽڪيٽ جا پيسا نہ پيا ڏيون ۽ بنا پيسن جي ٽڪيٽون رد ٿي پيون وڃن. مان بہ اهو پئي چاهيو تہ پلي ڪجهہ دير ٿئي تہ مان پاسپورٽ تي چاڙهنا جو ويزا هٽائي وٺان.

مان عامر وٽان اٿي، سڌو اِي اي ڊي پهتس. مان هنن کي سي وي

۽ ڪجهه دستاويز ڏنا، باقي وزارت طرفان اينڊڙ ڪاغذ رهيل هيا. مون هنن کان پڇيو تہ منهنجا تہ ڪاغذ بہ واپس ٿي چڪا هيا پوءِ اهو ڪيئن ممڪن ٿيو جڏهن تہ منهنجي ڪا سفارش بہ نہ هئي. ٿلهي ليکي ٿيو ائين جو مون جڏهن هنن کي ڪاغذ ڏنا هيا. تہ ان وقت هو ڪمپيوٽر تي لسٽ تيار ڪري رهيا هيا ۽ ڪمپيوٽر تي اِلف ب وار ترتيب ۾ اينڊڙ نالن ۾ منهنجو نالو ڪاغذن واپس ٿيڻ کان اڳ لسٽ ۾ شامل ٿي ويو هو. ٻئي ڳالهہ تہ پروگرام زبان جي حوالي سان هو ۽ منهنجي ماسٽرس انگريزيءَ ۾ هئي ٽئين ڳالهہ تہ واسطي وارا جيڪي معيار تي گهٽي پاڳي پورا هيا اهي اڳ ۾ ٿي آيا هيا تہ هنن هروڀرو هيراڦيري نہ ڪئي. اتي ئي مون کي خبر پئي تہ پوري پاڪستان مان ٻہ ڄڻا چونڊيا ويا آهن ۽ مون کان علاوہ ٻيو هو عامر صاحب. مون کي پوءِ وڏيڪ ڄڻو ٿيو تہ هو منهنجن ڪاغذن موڪلڻ ۾ ٽال مٽول ڇو ڪري رهيو هيو. بلڪ اها بہ خبر پئي تہ جڏهن مون سڌا ڪاغذ اِي اي ڊي ۾ جمع ڪرايا هيا تہ هنن وزارت تعليم سان رابطو ڪيو هو جنهن تي هو چڙي پيا هيا ۽ ان ڏينهن ئي ڪاغذ واپس ڪرايا هيائون. مان سڌو وري عامر صاحب وٽ آيس ۽ کيس خوشخبري ٻڌائي هن فون تي پڪ بہ ڪئي. مون کيس چيو تہ هاڻي تہ ڪوشش ڪري جلدي جلدي گهربل ڪاغذ اِي اي ڊي موڪل مون کيس چئي ڏنو تہ هاڻي تہ تو کي ڪوئي خطرو ناهي. هن ڦڪي ڪل ڪلي.

ايراني دوُري جي حوالي سان منهنجي ذمي ويزا هٿائڻ ۽ پاڪستان جي باري ۾ فلمون (سي ڊي) پوسٽر وغيره هٿ ڪرڻ هيا. مان پاڪستان سياحت کاتي کان سي ڊيون، پوسٽ ڪارڊ، وغيره هٿ ڪيا. اٺاويهہ اپريل تي ايران ايمبيسيءَ کان ويزا لڳل پاسپورٽ ڪٽي آيس. اڃا تائين وزارت تعليم کان اسان جو اجازت نامو نہ آيو هو جيڪو چوڌري خالد جو ذمو هو. چوڌري صاحب پريشان هو. هر هر مون کي اڪسائڻ ۽ جذباتي ڪرڻ لاءِ چئي رهيو هو "سائين! وساري ڇڏ" مان بہ کيس

هر دفعي اهو ئي چوندو هيس ”مون تہ ڪڏهن جو وساري ڇڏيو آهي...... تون ئي ياد ڪندو ٿو اچين تہ ياد ڪرائيندو بہ ٿو اچين.“

اٺنيهہ اپريل تي مان وزارت تعليم ڪان ڪاغذ ڪٺي اِي اي ڊي پهچايا. مان پوءِ چيني قونصل خاني ويس. اتي ادريس صاحب سان ملاقات ٿي مان هن ڪي چيو ”يار! مان تہ ايران ٿو وڃان ۽ اتان 13 هٺي تي واپسي آهي ڇا اهو ممڪن آهي تہ مان ايران مان ئي چين وڃان.“ منهنجي فل اسٽاپ ڪان پوءِ هن تڪڙ ۾ چيو ”اهي پوءِ جا مسئلا آهن. هينئر ٻارهن ٽيڙ وارا آهن...... ويزا فارم تي جلد پنهنجو نالو لک ۽ فوٽو هڻ.“ هو جلدي فارم اندر ڪٺي ويو ۽ ان تي صحيح ڪرائي آيو. پوءِ مون ڪي اطمينان سان چيائين ”يلي بہ ٽي ڏينهن دير سان وڃ پر صبحاٽي هرحالت ۾ چائنا ايمبسيءَ ۾ وڃي ويزا هٺائي اچ.“

❖......❖......❖

اوائلي دور ۾ مٽيءَ مان ٺهيل فوج

ليکڪ عامر ۽ چيني منتظمين سان گڏ اختتامي تقريب ۾

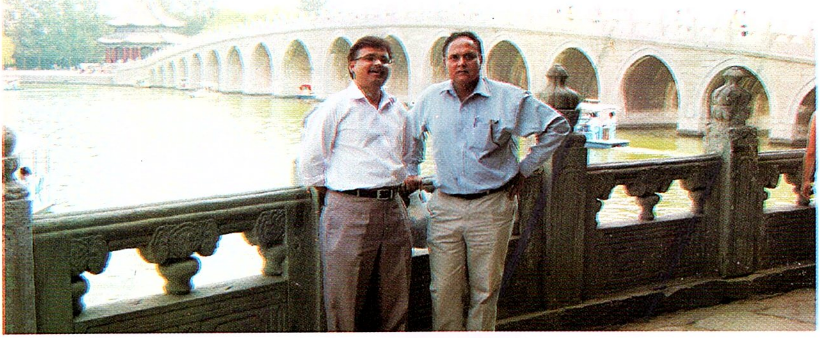

ليکڪ عامر سان گڏ سمر پيلس ۾

ليکڪ ريما، ناديہ، هلدي سان گڏ بيلارس (منسڪ)
جي شاگردن جي تقريب ۾

ليکڪ هڪ پارڪ ۾

ليکک اختتامي تقريب ۾ چائنا ۾ پاڪستاني ايمبيسيءَ
جي چگي مڙس ۽ عامر سان گڏ

ليکک وي ويانا ۽ عامر سان گڏ

ليکک چين ۾ سائيڪل تي گهمندي

ليکک پوري گروهه سان گڏ ديوارِ چين گهمڻ وقت (بيجنگ)

ليکڪ وي ويانا ۽ عام ذوذانگ ۾ نهر ڪناري

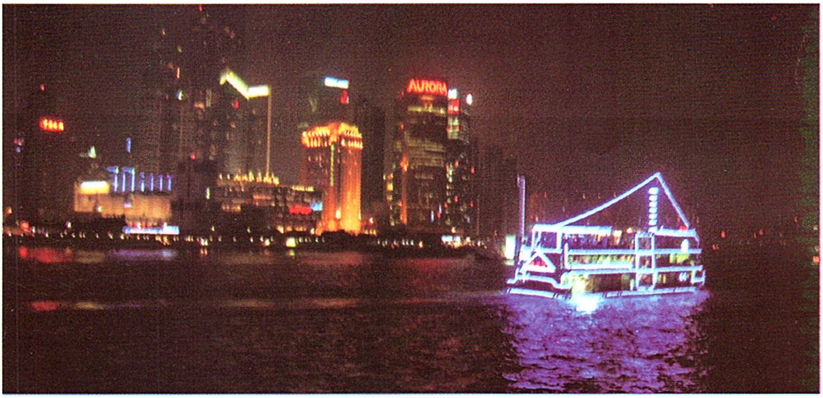

بند جو رات جي اونداهيءَ کي چيري نڪرندڙ نظارو

ليکڪ جي ٻنهي پاسي نيپالي هنگڪو مارڪيٽ جي ٻاهران بس جي انتظار ۾

ليکڪ مسٽرزو، وي ويانا ۾ ٻين دوستن سان گڏ شيان ۾

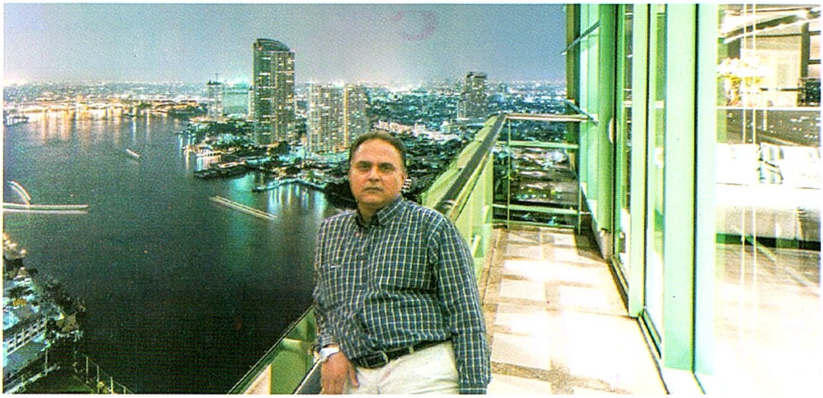

ليکڪ هوٽل جي گيلريءَ ۾ (بئنڪاڪ)

ليکڪ اندرا مارڪيٽ ٻاهران (بئنڪاڪ)

مسلم گروھ ساڻ گڏ مانجهاندي ڪندي

ليکڪ گروھ جي ڪجھ ساٿين ساڻ ٽريڊ ايڪسچينج عمارت وٽ

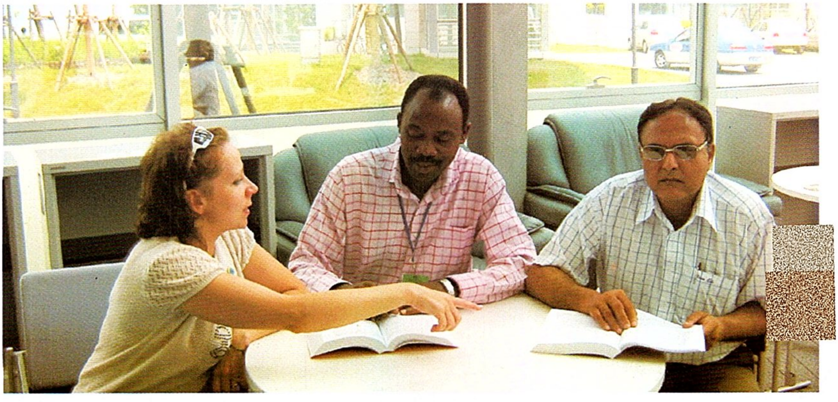

ليکڪ ناديءَ ۽ هڪ ٻي دوست ساڻ گڏ نارمل يونيورسٽيءَ جي هڪ لئبريريءَ ۾

سسو گيسٽ هائوس جي لان ۾ ليکڪ وي ويانا سان گڏ

ليکڪ ذوذان ۾ نهر جي پٽ کي ٽيڪ ڏيندي

30-اپريل

چين جو ويزا

صبح سوير سوير چيني سفارتخاني ويم ۽ ارجنٽ ويزا لاء پاسپورٽ جمع ڪرايم. ويزا آفيسر صاحب ناراض ٿي رهيو هو...... ”ڪهڙو ملڪ هڪ ڏينهن ۾ ويزو ڏيندو آهي؟“ مون ڪيس سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي ته مون وٽ صرف اڄ جو ڏينهن آهي، صبحاڻي مون کي ايران وڃڻو آهي. هن مون کان ايران جي ٽڪيٽ گهري جيڪا مون وٽ نه هئي جنهن تي هو چڙي پيو. بهرحال مون کي ان ڏينهن تي چين جو ويزو ملي ويو.

جيئن ته منهنجي ٽڪيٽ اسلام آباد - بئنڪاڪ - اسلام آباد جي هئي، ڪجهه نيڪ بخت دوستن جو مشورو هيو ته ويندي يا واپسيءَ ۾ بئنڪاڪ ۾ ڪجهه ڏينهن ترسي گهمي وٺان ۽ ان جو ويزو به هتان کان ئي هٿائي ڇڏيان...... مون به سوچيو ته اهو نيڪ آهي ڇو ته وري الائي وڃڻ ٿئي الائي نه؟...... ٿئي ته الائي ڪڏي ٿئي، ٽڪيٽ ته حڪومت چين جي آهي باقي رهڻ ڪائڻ جو خرچ چين مان بچائي اچبو. ويندي وقت ته بئنڪاڪ ۾ ترسڻ ممڪن نه هو ڇو ته مان هونئن ئي اوڏانهن به ٽي ڏينهن دير سان وڃان پيو.

❖......❖......❖

3-2-مئي

اسلام آباد کان دبئي - ايران (تهران)

هوڏانهن ايران جي لاءِ وزارت تعليم کان اجازت نامو ملي چڪو هيو اسان پوءِ ٽئين مئي جون ٽڪيٽون ڪرايون جيڪي اسلام آباد - ڪراچي - دبئي - تهران ۽ اهڙيءَ طرح واپسيءَ جون هيون. اسلام آباد کان ڪراچي ۽ ڪراچيءَ کان دبئي پي آئي اي جي فلائيٽ هئي. ٽئين مئي تي ٽريول ايجنٽ کان خبر پئي ته اڄ ساڍي ٽئين منجهند واري اسلام آباد کان ڪراچيءَ واري فلائيٽ رد ٿي وئي آهي.

اسان وري پريشان ٿي وياسون ڇو ته ان فلائيٽ سان اسان جون باقي فلائيٽس واڳيل هيون. پي آئي اي ۾ مان پنهنجي دوست شبير ڪلو کي ٻڌايو هن چيو ته جنهن فلائيٽ سان بين الاقوامي فلائيٽ ڳنڍيل هجي، ان کي انتهائي مجبوريءَ کان علاوه رد ناهي ڪيو ويندو ڇو ته اهڙي صورت ۾ فضائي ڪمپني مسافرن کي ڳرو معاوضو ڏيندي آهي. مان ڪيس چيو تون ڪراچيءَ کان دبئيءَ واري اسان جي بڪنگ بحال رکراءِ باقي اسان ڪراچيءَ ڪنهن به فلائيٽ ۾ پهچي وينداسون. هن ٿوري دير کان پوءِ ٻڌايو ته هو ڪراچيءَ کان دبئي واري فلائيٽ ۾ اسان جون ٽڪيٽون پڪيون ڪرائي ٿو پر اتي ڪا مائي صاحبه پي آئي اي جي ملازم آهي سا رد ڪري ٿي ڇڏي ۽ هوءَ به ٽي دفعا رد ڪري چڪي آهي مون هن کان ڪراچيءَ جي انچارج / اهم

آفيسر جو نمبر وٺي ان کيٰ فون تي چيو تہ اسان سرڪاري مشن تي ايران وڃي رهيا آهيون، سامان اوڏانهن موڪلي ڇڏيو آهي، اتي اسان کي سرڪاري ذميواريون ادا ڪرڻيون آهن ۽ جيڪڏهن اسان جي بڪنگ رد ٿي ٿئي، تہ ان جا ذميوار اوهان هوندا ۽ جڏهن مون هن کان ان ليڊيءَ جو نالو ۽ عهدو پڇيو تہ هو گهبرائجي ويو ۽ يقين ڪرايائين تہ اوهان جي بُڪنگ محفوظ آهي. هن ڪي ڪوبہ لوڏي نہ ٿو سگهي. منهنجي اهڙي دابي تي چوڌري خالد ڏاڍو خوش ٿيو ۽ دل کولي داد ڏنائين. اسان ...... دبئي ۽ پوءِ امارات ايئر لائن ۾ صبح سوير ايران پهتاسون.

❖......❖......❖

13-مئي
تهران کان دبئي- اسلام آباد

تهران کان دبئي ۽ اتان پي آئي اي جي فلائٽ ۾ رات 10 بجي اسلام آباد پهتاسين (ايران جي سفر جي روداد منهنجي ڪتاب "*پھر ایران کو چلے*" ۾ آهي) هاڻي منهجي سوچن جو محور اڳلو سفر (چين) هيو.

14 مئي
بئنڪاڪ جو ويزا: بئنڪاڪ-چين

اڃان ايران جو ٿڪ لٿو ئي نہ هيو تہ وري چين جي تياري. چين جي تياري تہ مان اڳ ۾ ئي ڪري ويو هيس، جهڙوڪ ويزا وغيره، باقي ٽڪيٽ، ملڪ کان ٻاهر وڃڻ جي منظوري ۽ پيا رهيل ڪم قاضي جميل صاحب جي حوالي ڪري ويو هيس. بلڪ ايران ۽ خاص طور چائنا ٽوئر جون ضروري ڪارروايون شايد ممڪن نہ ٿين ها جي قاضي صاحب جو ساٿ نہ هجي ها. اسان صبح جو نڪرندا هياسين ۽ مختلف آفيسن جون گهرجون پوريون ڪندا رهندا هياسين. (قاضي جميل جابر اسان جي دفتر ۾ ان وقت اسسٽنٽ ڊائريڪٽر هيو) هو پڪو جماعتي ۽ مان سرخو پر اسان جو ساٿ هميشہ پين ڪي چيُندو رهيو آهي. هن ۽ منهنجي مفاهمت تي مونکي گوئٽي جو هي قول ياد ايندو آهي. "اختلافي نظرين جي پوئلڳ هوندي ساٿ سلامت هجڻ ئي حقيقي عظمت آهي" بهرحال

صبح جو آفيس حاضري لڳائي قاضي صاحب ۽ مان نڪري پيا هياسين. پهريائين ٿائي ايمبيسي وياسين ويزا لاء اپلاء ڪيوسين. اڳي ته پاڪستانين کي به بئنڪاڪ جو ويزا بئنڪاڪ ايئرپورٽ تي ئي لهڻ مهل ڏيندا هئا. پر هاڻي اهو سلسلو بند آهي ته بند ڪيو اٿن. ٿائي ايمبيسيءَ بئنڪ اسٽيٽمينٽ لاء چيو مون کين ٽڪيٽن جي ڪاپي لڳائي ڏني ته منهنجي اڄ بيجنگ روانگي آهي ۽ ايتري ٿوري وقت ۾ بئنڪ اسٽيٽمنٽ حاصل ڪري ايمبيسي پهچائڻ ممڪن نه آهي. بهرحال هنن پاسپورٽ جمع ڪيو ۽ چيو ته ويزا لڳي ونڊو ٻي کان ٽئين وڳي پاسپورٽ وٺجو. پوء اسان چائنا ڪائونسليٽ آياسين، جيڪو پڪ ۾ ئي هيو. ادريس صاحب سان ملاقات ڪري، ترقي ٽريول ايجنسيءَ تي آياسين ڇو ته مون کي واپسي جي ٽڪيٽ جو شيڊول تبديل ڪرائڻو هيو. اتي جنهن همراهه (مشرف صاحب) سان پهريون ڳالهه ٻولهه ٽيل هئي اهو ڪونه هيو. بهرحال ٽڪيٽ جو شيڊول تبديل ڪرايوسين، يعني يارهين جون تي بيجنگ کان بئنڪاڪ ۽ جيئن ته اتان سورهن جون کان پهرين فلائٽ نه هئي، ان ڪري بئنڪاڪ کان اسلام آباد سورهن جون جي ٽڪيٽ ٿي. مان جڏهن بئنڪاڪ ايمبيسيءَ پهتس اتي اهي ماڻهو وينا هيا جن کي اڄ ويزا ملڻو هيو. شام جا چار ٿي ويا اسين سڀ پريشان ٿي وياسين. پڇا ڪرڻ تي خبر پئي ته جنهن همراهه وٽ پاسپورٽ هوندا آهن اهو آفيس واپس ناهي آيو. مونکي پريشاني وراني وئي ته ڪٿي بئنڪاڪ جي چڪر ۾ چين جو دورو به نه رهجي وڃي. اڄ رات تي منهنجي فلائٽ هئي ۽ مونکي تياري به ڪرڻي هئي. بهرحال اڌ مني ڪلاڪ کان پوء همراهه آيو پاسپورٽ (ويزا لڳل) مليو. گهر اچي سامان ٺيڪ ڪيو. ائين وڳي صديق (ڊرائيور) گهر پهچي ويو هيو. ان سان ايئرپورٽ آيس، رستي ۾ دوائون ورتم، جو ته ڊاڪٽر سهيل جي چوڻ مطابق منهنجي سيني جو سور انجائنا جو ٿي سگهي ٿو مون کي

اها سيني ۾ تڪليف ايران ۾ ٿي هئي. علاج ۾ لاپرواهي ٺيڪ نہ آهي، جنهن جو تفصيل ايران واري سفر نامي ۾ آهي. بهرحال الله ۾ آسرو رکي هلي پيس. ٿائي ايئرلائين ۾ بئنڪاڪ ايئرپورٽ تي پهتس. منهنجي خيال ۾ ٿائي ايئرلائن ۾ مسافرن جي خدمت سٺي نموني ڪئي وڃي ٿي. پهريائين تہ غلط لائن ۾ وڃي بيٺس، رش بہ ڏاڍي هئي، اڌ ڪلاڪ کان پوءِ جڏهن ڪائونٽر جي ويجهو پهتس تہ انهن جي هڪ آفيسر کان پڇيم ان ٻڌايو تہ هن طرف وڃو ۽ اوهان جو سامان اوهان کي بيجنگ ايئرپورٽ تي ملي ويندو. بئنڪاڪ ايئرپورٽ تمام وڏو آهي، هر هڪ فلور تي ڊيوٽي فري شاپ وغيره جا دڪان آهن. هت ۽ دبئي ايئرپورٽ تي سڀ کان وڌيڪ دڪان شراب جا آهن ۽ سستو بہ شايد شراب آهي باقي هر شيءِ عام دڪانن کان مهانگي آهي. مان بئنڪاڪ ايئرپورٽ تي تقريباً ٽي ڪلاڪ گهمندو رهيس، پر پورو گهمي نہ سگهيس. ٻن ٽن ڪلاڪن کان پوءِ بيجنگ لاءِ فلائيٽ رواني ٿي ۽ سج لٿي بيجنگ انٽرنيشنل ايئرپورٽ تي لينڊنگ ٿي. اتفاق سان ٻئي دفعا مون کي دريءَ واري سيٽ ملي، جتان هيٺ ڏسندي مون اندازو لڳايو تہ گهڻي ڀاڱي هي علائقو پهاڙي آهي. بيجنگ ايئرپورٽ تي ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ پئي اچي تہ سامان ڪٿان ملندو ۽ ٻاهر ڪٿان نڪربو. بهرحال هڪڙي همراهہ کي مان جيتري انگريزي اچي پئي ان جي چوڻ تي ان سان گڏ زير زمين ٽرين ۾ وينس مونکي تہ ايئن پيو لڳي تہ ايئرپورٽ کي ڇڏي چڪا آهيون پر مِني بہ مانٽ مٺي بہ مانٽ، چڱي وقت کان پوءِ اسٽاپ تي جڏهن لٿاسين، لڳي پيو تہ اهو بہ ايئرپورٽ جو حصو آهي. تير جي نشانن جي آسرن تي هلندي هلندي سامان ملڻ واري هنڌ پهتس. سامان مليو ٻاهر نڪتس، هڪڙو جوان منهنجي نالي واري تختي کنيون بيٺو هيو، ساهہ ۾ ساهہ آيو. ڪلاڪ کن ۾ هوٽل تي پهتاسين، هن چيو تہ ماني کائو توهان جو سامان ڪمري ۾ پهچايون ٿا.

اڃان شام جا ساڍا ڇهہ مس ٿيا هيا، پوءِ خبر پئي تہ هنن جو ناشتو ڇهين کان وڌ ۾ وڌ ساڍي ستين منجهند ٻارهين کان ٻارهين ۽ رات جي ماني ست يا وڌ ۾ وڌ اٺ بجي ختم ٿي. مون هن همراهہ جنهن جو مختصر نالو "زو" هو، کي چيو تہ ڏهہ منٽ مون کي ڏي مان ڪارڊ وٺي گهر خير خيريت ٻڌايان ۽ نمبر ڏيان. مون پهريائين هوٽل جي ڪرنسي ڪائونٽر تان ڪرنسي تبديل ڪرائي، چائنا جي ڪرنسي آهي آر ايم بي جنهن جي يونٽ کي عرف عام ۾ چون ين، هڪ ڊالر برابر هيو تقريباً ست ين جي ۽ ٿلهي ليکي هڪ ين پاڪستاني ڏهن رپين کان ٿورو مٿي هيو. چاليهن ين جو ٽيليفون ڪارڊ ۽ پنجن ين ۾ هڪ بيئر جو دٻو پيو. مان دڪان تان ٻہ دٻا بيئر جا ۽ هڪ فون جو ڪارڊ ورتو، هوٽل جي بوٿ کان فون ڪئي مون کي آواز ٻڌڻ ۾ اچي پيو، پر گهر وارا شايد منهنجو آواز نہ پيا ٻڌن، پوءِ هوٽل کان ٻاهر واري بوٿ جيڪو ويجهو ئي هيو تان فون ڪري گهر وارن سان ڳالهايم. چائنا حالانڪ ٽيڪنالوجيءَ ۾ ٻہ دنيا جي ڪيترن ئي ملڪن کان اڳتي آهي پر اتي اڃان تائين ٽيليفون بوٿ ڪم ڪن ٿا، جيڪي اسان وٽ ڪجهہ سال اڳ رستن وغيره تي لڳل هوندا هيا پر هاڻي اهي ناهن. هاڻي تہ تقريباً هر ماڻهوءَ وٽ موبائل فون آهي. موبائل فون چائنا ۾ بہ هيا، پر عوامي سهوليت کي قائم رکڻ لاءِ ئي رستن ۽ عوامي جڳهن تي ٽيليفون بوٿ لڳل آهن ۽ ڪنهن بہ دڪان تان ڪارڊ وٺي فون جي سهوليت حاصل ڪري سگهجي ٿي.

چائنا ۾ موبائل فون تي ٻڌڻ جا پئسا اڃان تائين لڳن ٿا، دنيا جي ٻين بہ ڪيترن ئي ملڪن ۾ بہ اها چٽي برقرار آهي. مزي جي ڳالهہ تہ پاڪستان ۾ موبائل ٻڌڻ جي چٽي شروع ۾ تہ هئي پر هاڻي نہ آهي ۽ چڱو ٿيو جو اها ختم ٿي نہ تہ ماڻهو فضول ڳالهيون ڪري نہ صرف ٻڌڻ واري جو وقت ضايع ڪندا رهن ها پر ڪيس مالي نقصان پهچائڻ جي بہ ڀرپور ڪوشش ڪندا رهن ها. پر حيرانيءَ جي ڳالهہ اها

آهي ته پاڪستان ۾ به موبائل نيٽ ورڪ جي سستي ڪمپني چائنا جي آهي، "زونگ". پر چائنا ۾ ڪا به اهڙي ڪمپني نه آهي جيڪا ايتري سستي هجي يا گهٽ ۾ گهٽ. جيڪا ٻڌڻ جا پيسا نه وٺي. خبر ناهي! ان وقت اتي سڄو چائنا موبائل فون لاءِ لوڪل نه هيو. مختلف ڪوڊ هيا جيڪي نمبر ملائڻ کان اڳ ڊائل ڪرڻا پون پيا. مان پوءِ جڏهن انڊيا ويس ته اتي به ساڳي صورتحال هئي. اها ڪهڙي پاليسي يا مصلحت آهي، گهٽ ۾ گهٽ مونکي سمجهه ۾ نه آئي. مون هڪ بيئر جو ڏبو "زو" کي ڏنو، هن ڪيترائي دفعا منهنجو شڪريو ادا ڪيو.

هوٽل جي هڪ ڊائيننگ هال ۾ اسان جي طعام جو انتظام هوندو هيو. آءُ ڪمري ۾ سامان ڇڏي هال ۾ آيس، اسان کي ٽنهي وقتن جي کاڌي جا ڪوپن ڏنا ويندا هيا ۽ هال ۾ داخل ٿيڻ سان رسيپشن تي ان وقت جو ڪوپن جمع ڪرائڻو پوندو هيو. دروازي سان گڏو گڏ فروٽ رکيل هوندو هيو، جنهن ۾ هنڌاڻي جون ڦاڪون، صوف، سردي، گرمي جون ڦاڪون (مان اجان تائين سردي ۽ گرمي ۾ فرق ڪري نه سگهيو آهيان) مڪئيءَ جا ڪچڙا سنگ اباريل، ونگون، بادرنگ ۽ ننيڙا ننيڙا ۽ خوبصورت ٽماٽا به هوندا هيا. ان سان گڏ نوڊل وغيره کي اٻارڻ جو انتظام هوندو هيو. به همراهه چلهو پاريو ويٺا هوندا هئا. ٿورو اڳتي مختلف ڊش هوندا هئا، صبح جو انڊا، ڪڏهن ڪڏهن مڇي، سبزيون ۽ نوڊلز جوس (تيار ٿيل)، ڪيڪ، ڪافي وغيره موجود هوندا هئا. اهڙيءَ طرح منجهند ۽ شام...... جو ته، ان کي رات نه ٿو چئي سگهجي، ڇهين ستين بجي پلا رات ٿيندي آهي چا...... ۾ ڪجهه اضافي کاڌا به هوندا هئا جنهن ۾ خاص طور بدڪ سوئر، ڪڪڙ وغيره شامل هوندا هيا. بيئر وافر مقدار ۾ هوندو هيو. هر ڊش جي پرسان پلاسٽڪ جي فريم ۾ ڊش جو ليبل لڳل هوندو هيو. هڪ دفعي هڪ ڊش جو ليبل هيو "گڏهه جو گوشت" مان ڪيتري ئي ڪوشش ۽ پاڻ کي دليلن ڏيڻ جي باوجود

ان کي چکڻ جي همت نہ ڪري سگهيس. روسٽ ڊڪ (پيڪنگ بدڪ) جي تہ ايتري اهميت آهي جو ڪيترن ئي ريسٽورنٽ جا نالا اِن نسبت سان آهن. جهڙوڪ روسٽ ڊڪ ريسٽورنٽ وغيره.

هن پروگرام ۾ تقريبن ٽيهن ملڪن مان، ٻہ ٻہ ماڻهو آيل هيا جن مان ست مسلم ۽ هڪ سري لنڪا جي وشنو مائي هئي، جيڪا ماس نہ کائيندي هئي. هر جڳهہ تي اسان الڳ ٽيبل تي ويهندا هياسون، ۽ انتظاميہ پريشان ئي رهندي هئي، خاص طور تي جڏهن هوٽل جنهن ۾ رهندا هياسون، کان ٻاهر کائڻ جو انتظام هوندو هيو. مان بيئر خوب پيئندو هيس تہ اسان جي ٽولي وارا، گهڻو ڪري عرب چوندا هئا تون مسلمان آهين، کائين اسان سان گڏ ٿو ۽ وري بيئر جام ٿو پيئين، مان کين مطمئن ڪرڻ لاءِ چوندو هيس تہ مون کي بلڊ پريشر ۽ گردن جو مسئلو آهي سو ڊاڪٽر جي اجازت ۽ هدايت تي بيئر ٿو پيئان. حيران تہ هو سري لنڪا جي مائيءَ تي بہ ٿيندا هئا، تہ آهي سبزي خور پر، بيدا پنج پنج کايو وڃي ۽ باقي بہ ايترو کائيندي هئي جو توبهن ۽ وري چوي تہ هت تہ بک مرڻو ٿو پوي.

بيجنگ ۾ اسان جي رهڻ جو بندوبست "روئي چنگ Rui Cheng هوٽل ۾ ڪيو ويو هو. پروگرام جي شروعات منهنجي پهچڻ کان اڳ يعني ٻارهين مئي تي ڪئي وئي هئي، جنهن ۾ رجسٽريشن، افتتاحي تقريب، (بينڪٽ) ۽ گروپ فوٽو ٿيا هيا. رجسٽريشن تہ مون پهچڻ سان ڪرائي هئي، باقي ٻيا فنڪشن تہ گذري چڪا هيا. مان رات جي ماني سادي ڇهين بجي کاڌي...... اتي ئي هال ۾ عامر سان مليس، جيڪو بہ ٽي ڏينهن اڳ اتي پهچي ويو هو. ان کان ٿوري گهڻي معلومات ورتي، ڪمري ۾ آيس. ڪمرو ٺيڪ هيو ايترو سوڙهو نہ هيو جيترو جپان وغيره جو ڏٺو ويندو آهي. ٻہ سنگل بيڊ هيا، هڪ ٽيبل، ٻہ ڪرسيون، ڪٻٽ، بيڊ جي سامهون ويڪرو آئينو ۽ ان سان لڳل ٽيبل

ڏکي پٽي جي شڪل ۾، هڪڙو ننڍو فرج، هڪ پاٽي گرم ڪرڻ جو جڳ، پيئڻ جون چار بوتلون، سبز چانهن ڪافيءَ جا ساشا وغيره موجود هوندا هيا.

❖......❖......❖

15-مئي

چين ۾ پهريون ڏينهن - ڪلاس

صبح جو اٿي ناشتو ڪري، تيار ٿي ليڪچر هال ۾ پهتس. اڄان تائين گروپ سان فري نه ٿي سگهيو هيس، جيتوڻيڪ ناشتي تي رسمي سلام دعا به ٿي هئي. مان محسوس ڪيو ته هنن سيني به منهنجي باري ۾ اهوئي تاثر ورتو آهي جيڪو عام طور منهنجي حوالي سان ورتو ويندو آهي، يعني اجنبي ماڻهوءَ سان مان هڪ دم فري ٿي نه سگهندو آهيان ۽ اهو مون کي "مغرور" سمجهندو آهي ۽ فري ٿيڻ کان پوءِ حد کان وڌيڪ پنهنجو سمجهندو آهي. بهرحال مون ڪوشش ڪئي ته ان رڪاوٽ کي ٽوڙڻ جو هي بهترين موقعو آهي. مون ڪوشش به ڪئي پر وري زبان جو مسئلو، مون سوچيو اڌو گابري انگلش مان ڪم هلي ويندو پر اڌو گابري انگريزي به تمام گهٽ ماڻهن کي پئي اچي.

مان وري عامر سان مليس، هو ٿورو رڪو رڪو لڳو پئي، خير ڪجهه ته سيڪريٽريٽ ۾ سيڪشن آفيسر هئڻ جيِ هوا اڃان سندس دماغ ۾ هئي پر اصل ڳالهه هيءَ هئي ته همراهه جيئن ته اڳ ۾ پهتو هيو سندس واقفيت گروپ جي هڪ ڇوڪري وي ويانا سان ٿي هئي. مزي جي ڳالهه ته هوءَ قد جي ڏکڻي، هي پورو پنو. وي ويانا چليءَ (امريڪا) جي هئي. هوءَ پيشي جي لحاظ سان وڪيل هئي، ڪيس انگريزيءَ کان علاوه چيني ٻولي به سٺي ايندي هئي، سو همراهه جي ترجيح ان سان وڌ ۾ وڌ

وقت گذارڻ هوندي هئي. شروع شروع ۾ مون کي تڪليف ٿيندي هئي ڇو تہ منهجي اچا ڪنهن سان گهرائي نہ ٿي هئي، ۽ ڪلاس ختم ٿيڻ کان پوءِ گروپ جا اڪثر ماڻهو گهمڻ ڦرڻ ويندا هئا. مون کي نہ ٻولي اچي نہ رستن وغيره جي خبر، شروع وارن ڏينهن ۾ مان ويجهي ويجهي آباديءَ ڏانهن نڪري ويندو هيس، ڪوشش ڪندو هيس تہ هڪ رستي کان وڃي ۽ ٻئي کان موٽجي. جيڪڏهن ڪٿي منجهي پوندو هيس تہ هوٽل جو ڪارڊ (جيڪي مان وافر مقدار ۾ کڻندو هيس). جنهن جي هڪ پاسي ايڊريس فون نمبر هوندا هئا تہ ٻئي پاسي نقشو. اهو ڪارڊ ڪنهن کي ڏيکاري اشارن اشارن ۾ رستو معلوم ڪري وٺندو هيس.

هوٽل ۾ ايئرڪنڊيشن تہ لڳل هئي پر نہ جهڙي. حرام جو اڳتي وڌي، ڪيئي دفعا هوٽل وارن کي چيم بہ، پر اها ڇڻ هڪڙي هند قائل هئي. ڪڏهن ڪڏهن پگهر سڪندو ئي نہ هيو. اسان ماڻهو هر شيءِ جي انتها جا قائل، گرمي تہ انتها، سردي تہ انتها، پيئبو تہ هوش کان نڪرڻ کا پوءِ بہ پيئبو (ڪهڙي خبر پيهر ملي الائي نہ!) سياري ۾ بہ اي. سي. هلائي ڪمبل پائي سمهبو ۽ فخر سان وا ڪاڻ ڪبي ڇا ڪيون يار عادت پئجي وئي آ...... اي. سيءَ. کان سواءِ ننڊ اچي ئي ڪونہ. هتي نہ رڳو چائنا ۾ پر ان پوري بيلٽ اندوچائنا ۾، اي. سي، فرج وغيره جو گهٽ ۾ گهٽ استعمال، پاڻي نيم گرم، ان ۾ ڪنهن نہ ڪنهن ٻوٽي جا ٻج يا پتا وجهي ڍڪ ڍڪ پيو پئبو.

اسان جو ليڪچر ۽ هوٽل جو هڪڙو حصو ئي هيو. هوٽل جي گرائونڊ فلور تي مساج گهر هيو، انهن جي پرائيويسي رکڻ لاءِ عارضي پارٽيشن ڪئي وئي هئي. اتي سٺي ماحول ۾ ليڪچر، معلوماتي (چائنا جي باري ۾) پروگرام ٿيندا هيا. عموماً صبح جو نائين بجي سلسلو شروع ٿيندو هيو ۽ ڪوشش ڪري سڀ وقت تي اچي ويندا هيا. ٻارهين بجي لنچ ۽ وري ٻي بجي کان ٽئين بجي تائين

هال ۾، جيڪڏهن ڪاڏي ٻاهر وڃڻ جو پروگرام نہ هوندو هيو تہ. اڪثر پروگرام هوٽل کان ٻاهر جا هوندا هيا. نائين کان ٻارهين جي وچ تي ڏهن کان پندرهن منٽ چانهن جو وقفو ڪيو ويندو هيو. هونئن تہ هال ۾ ٿي هڪ پاسي پاڻيءَ جون بوتلون، گرم پاڻيءَ سان ڀريل ٿرماس چانهن، ڪافي بسڪيٽ رکيل هوندا هئا. جنهن محل دل چوي استعمال ڪندا هياسين.

اسان جي پروگرام ۾ چانئنا خاص طور تي ۽ جنهن جنهن شهر ۾ رهون پيا اُن جون تاريخي جايون، مشهور جايون ۽ نئين ترقي ورتل ماحول کان واقف ڪرائڻ هيو. شايد هنن پوري پروگرام جو ٽائيم ٽيبل هر هڪ کي ڏئي ڇڏيو هيو ۽ عموماً ان پروگرام تي عمل ٿيندو هيو، جي ڪا اتفاقي ڦير ڦار ٿيندي هئي تہ اڳوات ٻڌائي ڇڏيندا هيا.

هوٽل کان ٻاهر جي پروگرامن لاءِ ٻہ بسون هونديون هيون، جن ۾ وقت تي پهچڻو هوندو هيو، پر پوءِ بہ ڪجهہ دوست ٿوري گهڻي دير ڪندا هيا. واپسيءَ لاءِ تاڪيد بہ ڪيل هوندو هيو ۽ اسان پاڻ بہ ڪوشش ڪري وقت تي پهچي ويندا هئاسون. اهو سوچي تہ جي مقرر جڳهہ تي وقت سر نہ پهتاسون تہ ممڪن آهي هليا وڃن ۽ پوءِ مفت جي خواري ڏسڻي پئي.

بسن ۾ اسان بين الاقوامي ثقافت طور ويهندا هئاسين، هر طرف ٻہ سيٽون هونديون هيون، ظاهر آ جن جي پاڻ ۾ هم آهنگي هوندي هئي، اهي گڏو گڏ ويهندا هئا، پر اتي بہ مون محسوس ڪيو تہ مرد ڪوشش ڪندا هيا تہ ڪنهن نہ ڪنهن ڇوڪريءَ يا مائيءَ سان گڏ ويهن. ظاهر آ هونہ تہ ڪو نہ ڪنديون، ڇو تہ نهہ ڪرڻ بين الاقوامي اخلاقيات جي خلاف آهي. جي هڪ ٻئي جي ٻولي سمجهہ ۾ ايندي هئي تہ گڏ ويهي حال احوال ڪريو ونبا هيا نہ تہ، اسپيڊ بريڪر ۽ جهاڪي جي انتظار ۾ پر ظالمن اهڙا تہ روڊ ۽ وري گاڏيون ٺاهيون آهن، حرام جو ڪو جهاڪو اچي.

مون کي حيران ان ڳالهہ ڪيو تہ انتظاميہ جيڪا اسان سڀ ماڻهن کي سنڀاليو پئي اچي بلڪل نوجوان هئي، ائين بہ ڪونہ هيو تہ ڪو هڪ اڌ پوڙهو بہ هجي، نہ نہ بلڪل نہ ۽ وري سڀ جا سڀ ذميوار ۽ بااخلاق. اسان وٽ تہ عموماً مرڻ ڪنڌيءَ وارا پوڙها ۽ پوڙهيون هونديون، جواز هوندا، تہ متان پروگرام ۾ ڪاڪوتاهي نہ رهي، نوجوانن کي تجربو ناهي، ڪين اهو ڪير سمجهائي تہ نوجوانن کي موقعو ملندو ڪين ڪا ذميواري ڏبي تہ تجربو حاصل ڪندا. بهرحال چائنا جي ترقي جا اتي ڪيترائي جواز ڏسڻ ۾ آيا، جن کي اسان وٽ بي دردي ۽ بي شرميءَ سان لتاڙيو ويو آهي. چائنا جي ترقي جا ڪيترائي سبب آهن پر مان سمجهان ٿو هنن قوم جي جيڪا تربيت ڪئي آهي ۽ جنهن تي پوري آبادي مسلسل قائم آهي اهو ئي مکيہ سبب آهي. هتي تقريباً هر ماڻهو ڪم ڪري ٿو ظاهر آ تہ مفت خوريءَ جو تصور ختم ٿي وڃي ٿو. اهو بلڪل آهي تہ هت سرڪار وس آهر سهولتون فراهم ڪري ٿي ۽ اهي شهرن ۽ ڳوٺن کي ضرورت ۽ انصاف جي بنياد تي ميسر ڪيون وڃن ٿيون. ڳوٺن جي جنسن کي شهرن تائين ۽ ٻين ملڪن تائين پهچ جون سهوليتون مهيا ڪيون وڃن ٿيون. مون ڏٺو تہ اتي مزدور بہ پاڻي خريد ڪري پيئي ٿو. ان جا مختلف سبب ٿي سگهن ٿا، جهڙوڪ پيئڻ جي پاڻيءَ جو عام نہ هجڻ، يا مزدوري ايتري هجي جو هو بهتر پاڻي خريد ڪري پي سگهن.

اسان جي هوٽل کان ٿورو پري هڪ وسيع عمارت هئي جنهن جو وسيع علائقو خالي هيو ان کي لوهي شيخن سان محفوظ ڪيو ويو هو. ان ۾ اندر بہ مجسما نظر ايندا هئا. مان روز انهن کي ڏسندو هيس ۽ اتان لنگهندي سوچيندو هيس تہ انقلابي هيرن جا مجسما هوندا. اهي روڊ کان ٿورو پري هوندا هيا. ڪميونسٽ سياست سان دلچسپي هجڻ ڪري هڪ ڏينهن بيهي غور سان انهن کي ڏسڻ لڳس تہ متان سندن نالن

جي ڪا پٽي وغيره لڳل هجي، مونکي محسوس ٿيو ته انهن ٻنهي جي جسامت ۾ پهريون کان ڪجهه فرق آهي يعني جهڙا روز هوندا آهن اهڙا ناهن. مان جڏهن غور سان ڏسڻ لڳس ته مان حيران ٿي ويس ته اهي مجسما نه پر سيڪيورٽي گارڊ هيا، اهو به شايد ان ڪري محسوس ڪيم جو اتي بيهي ڪين غور سان ڏسڻ جو شايد هنن نوٽس ورتو هيو. چا ته نظر ۾ ضبط آ! اسان جو بينڪ جو سيڪيورٽي گارڊ هٿيار ڪرسيءَ تي رکي صاحبن جي خدمت ۾ مصروف هوندو. مان پنهنجي آفيس جي سيڪيورٽي گارڊ کي ڪيترائي دفعا غائب يا غائب دماغ ڏٺو آهي.

مون اهو پئي ڇيو ته اسان جي پروگرام جي نوجوان انتظاميہ نه صرف اسان کي پئي سنڀاليو پر خير خوبيءَ سان پروگرام کي به هلايو پئي. هو اسان سڀني جي مدد به ڪندا هيا، اسان سان هلڪي ڦلڪي وندر به ڪندا هيا. هنن کي هوٽل ۾ به ڪمرا مليل هيا جن کي هو آفيس سيڪريٽريٽ طور استعمال ڪندا هيا. هنن وٽ انٽرنيٽ جي سهولت هئي ۽ اسان مان ڪيترائي دوست اها استعمال ڪندا هيا، جڏهن ته هنن کي ان ئي ڪمپيوٽر تي ڪيترائي ڪم ڪرڻا هوندا هئا. جهڙوڪ پروگرام جي رڪارڊنگ، فوٽو ڪاپيون وغيره. اها خبر نه هوندي هئي ته هو سمهن ڪهڙي مهل ۽ اٿن ڪهڙي مهل تا. بهرحال، جيستائين اسان جاڳندا هيا سون هو جاڳيل هوندا هئا ۽ صبح جو اسان کان اڳ ۾ تيار.

❖......❖......❖

16مئي

رينمن يونيورسٽي جو دورو

اڄ اسان جي پروگرام ۾ رينمن يونيورسٽيءَ جو دؤرو ۽ اتان جي استادن ۽ شاگردن سان ڳالهه ٻولهه شامل هئي. تقريباً اسان ڏهين بجي يونيورسٽيءَ پهتاسين، اسان جي استقبال جو اڳ ۾ ئي بندوبست ٿيل هيو. اتان جي سلجهيل شاگردن ۽ شاگردياڻين اسان جي بهتر انداز ۾ آجيان ڪئي، اسان کي يونيورسٽيءَ جي اندر ئي ماني کارائي وئي. ظاهر آماني ته هئي ڪو نه، پلا ڪٽي سمجهو ته مانجهاندو ڪرايو ويو.

هن يونيورسٽيءَ کي "پيپلز يونيورسٽي آف چائنا" به چوندا آهن. هن يونيورسٽيءَ ۾ تحقيقاتي طريقي تي زور هوندو آهي هتي گهڻي ڀاڱي سماجي سائنسز جا مختلف مضمون پڙهايا ويندا آهن، پر گڏو گڏ طبعي سائنسز جا مضمون به پڙهايا ويندا آهن. اوائلي دور کان تعليم سان چائنا جي دلچسپي ۽ وابستگي جو اندازو لڳايو ته هيءَ يونيورسٽي 1937ع ۾ ان وقت ٺهي جڏهن جپان جي اڳرائيءَ خلاف چائنا مزاحمتي جنگ ۾ مصروف هئي ۽ آزاديءَ کان پوءِ (پيپلز رپبلڪ آف چائنا) سيءَ کان پهريون هن يونيورسٽيءَ کي ٺاهيو ۽ 1950ع ۾ هن جو نالو (Remin University) ريمن يونيورسٽي رکيو. هيءَ يونيورسٽي چين جي اندر سوشلسٽ تعليم جو مرڪز سمجهي ويندي آهي. هيومنٽيز ۽ مينيجمنٽ سائنسز کان علاوه هيءَ يونيورسٽي مارڪسزم جي اعليٰ

تعليم ۽ سوشلسٽ سماج جي اڏاوت جي وڪالت ۽ ڪوشش ۾ اهم ڪردار ادا ڪندي رهي آهي. پين ڪيترين ئي يونيورسٽن جيان هيءَ يونيورسٽي به پنهنجي پروگرامن لاءِ انٽرنيٽ ۽ اليڪٽرانڪ ميڊيا استعمال ڪندي رهي آهي، جڏهن ته حيرانيءَ جي ڳالهه اها آهي ته چائنا اندر انٽرنيٽ تي سخت پابنديون آهن ۽ نه ته ان جو حصول اتي آسان ۽ نه ئي سستو آهي. مزي جي ڳالهه ته اتي موبائل تي اچا تائين (انڪمنگ) جا به پيسا لڳن ٿا ته علائقي جو ڪوڊ به. ان حوالي سان پاڪستان دنيا جو خوش نصيب ملڪ آهي، جتي انٽرنيٽ ۽ موبائل انتهائي سَستي ۽ آسان آهي. هن يونيورسٽيءَ جا ڪيترائي اسڪول ۽ تحقيقي مرڪز آهن. هن يونيورسٽي جي صرف قانون واري اسڪول جا پنجاهه ڪن تحقيقي مرڪزن جا ڪيترائي بين الاقوامي معيار جا عملي منصوبا آهن. جنهن ۾ معذورن جا قانون ۽ قانوني خدمتون وغيره به شامل آهن. جيڪي ماڻهو "دي جيورسٽ" رسالي کان واقف آهن. انهن کي خبر آهي ته اهو دنيا جو مجيل واحد قانوني رسالو هن ئي يونيورسٽيءَ مان نڪرندو آهي. ان کان علاوه يونيورسٽيءَ جي قانون جي اسڪول جي لائبريريءَ ۾ ٽن لکن کان وڌيڪ قانوني ڪتاب ۽ هزارن جي تعداد ۾ قانوني رسالا مختلف زبانن ۾ موجود آهن. "فرنٽيرس آف لا ان چائنا" دنيا جي مختلف ڪنڊن ۾ پهچندڙ رسالو به. هن ئي يونيورسٽيءَ مان نڪرندو آهي. چائنا سول ۽ ڪمرشل لا ويب سائٽ به هن يونيورسٽيءَ جي آهي. هن يونيورسٽيءَ جي قانون واري فيڪلٽي ايتري ته مظبوط آهي جو چائنا اندر قانون جي بالادستي ۽ مختلف قانوني خدمتن ۾ اهم ڪردار ادا ڪري ٿي. هتان جا پروفيسر ڪميونسٽ پارٽيءَ جي اهم اداري مرڪزي ڪاميٽيءَ جي پوليٽيڪل بيورو ۽ پيپلز ڪانگريس جي اسٽينڊنگ ڪاميٽيءَ کي تجويزون ۽ پاليسيون ڏيندا آهن، جن کي انتهائي قدر جي نگاهه سان ڏٺو ويندو

آهي. بلڪ ايئن چوڻ ۾ ڪو وڌاءُ نہ آهي تہ چائنا اندر قانون جو احترام ۽ قانون جي بالادستي قائم آهي. ان ڪري ئي يونيورسٽي گهمندي اسان ڪي اندازو ٿي رهيو هيو تہ هتان جا تعليمي ادارا شاندار ترتيب ۽ نظم سان ناهيا ۽ هلايا ٿا وڃن. مختلف فيڪلٽيز جي شاگردن ڪي گڏيلَ سهولتون پهچائڻ جي ترتيب جهڙوڪ لائبريري، فوٽواسٽيٽ ۽ ڪينٽين وغيره. انتظاميہ سان ملاقاتن ۽ انهن طرفان مليل معلومات يقين ڏيارڻ لاءِ ڪافي هئي تہ هتي ڪم ايندڙ تعليم، بهتر انداز ۾ سائنسي بنيادن تي فراهم ڪئي وڃي ٿي. اسين شام ڌاري واپس آياسين. عين اسلامي اصول تي سوير ماني ڪائي صبحاڻي ٿيڻ جو انتظار اکين ۾ ساندي ڪمرن پيڙا ٿياسين، ان ڪري جو صبحاڻي اسانجي پروگرام ۾ دنيا جي عجوبن منجهان هڪ مشهور عجوبو "ديوارچين" گهمڻو هيو. ديوار چين جنهن جي باري ۾ ننڍ پڻ ۾ پڙهيو گهڻ ۽ ٻڌو گهڻو هيوسين، تہ چنڊ تان دنيا جي هڪڙي شيءَ ئي نظر ايندي آهي ۽ اُها آهي "ديوار چين".

❖......❖......❖

17-مئي-

ديوار چين ۽ ماءِ گاڏا

اسان ٺهي سنبري اچي گاڏين (بسن) ۾ ويٺاسين. ڪيترائي ماڻهو اڄ دير سان بسن ۾ پهتا شايد خاص تياريءَ ۾ مصروف هيا. جيئن جيئن ايندا پيا وڃن تہ محسوس ٿيو تہ صرف ڪجهہ ماڻهو ئي هٿين خالي آهن. باقي هر همراهہ ڪي ننڍيو وڏو ٿيلهو جنهن ۾ ڪيمرا، دوربين، موبائل چارجر سميت، آءِ پوڊ خوشبو وغيره هيون. عورتن ڪي تہ خير هر وقت پرس هوندو آهي پر هيئنر مردن بہ سوائي تياري ڪئي هئي.

اسان جيئن ئي بسن ۾ چڙهندا هياسين تہ هڪ هڪ پاڻيءَ جي ننڍي بوتل ملندي هئي ۽ ان کان پوءِ بہ جي ضرورت پوي تہ پاڻي ملندو هيو. مان تہ خير ڪيئي بوتلون پي ويندو هيس. اسلام آباد ۾ بہ منهنجو نائب قاصد منهنجي پاڻي پيئڻ واري حرڪت مان تنگ هوندو آهي. اتي (آفيس ۾) مون ان جو حل اهو ڪڍيو تہ پاڻيءَ جو ڪولر پرسان رکندو هيس وقفي وقفي سان گلاس ڀري پيئندس نائب قاصد ڪي ڏينهن ۾ بہ دفعا ڪولر ڀرڻ جي تڪليف ڪرڻي پوندي هئي.

گاڏيءَ ۾ هڪڙو وچولي عمر جو همراهہ اسان جو گائيڊ هو. خير اندر چيني نسل جي عمر جي خبر تہ پوندي ڪونهي پر وچولي عمر جو ئي هوندو.

هن ديوار چين جو هلڪي ڦلڪي انداز ۾ تعارف ڪرايو. هلڪي ڦلڪي انداز ۾ ان ڪري جو اسان جون بہ بسون هيون ۽ ظاهر آهي هڪ وقت

۾ هو هڪ بس ۾ ئي موجود ٿي سگهيو پئي. بهرحال هل هلان هل هلان ڪيترائي ننڍا وڏا علائقا ٽپندا هڪ ميداني علائقيءَ ۾ پهتاسين، اتي هڪ هوٽل "بادلنگ ريسٽورنٽ" ۾ مانجهاندو ڪرايو ويو. اتي وري ساڳيو مسئلو، مسلمان ڇا کائن؟ جيئن ته ماني تي جلدي صلح ٿي ويندو آهي (جيتوڻيڪ جنگيون، فساد ۽ ڦڏا به مانيءَ تي ٿيندا آهن). جڏهن اسان ننڍا هوندا هياسين ته اسان جو هڪ ياءُ جنهن به ڳالهه کان رسي ماني نه کائيندو خاص طور عيد وغيره تي. گهروارا هر شيءِ مان ان جو حصو رکي ڇڏين ته جڏهن ڪاوڙ ختم ٿيندس ته کائيندو، جڏهن ته ان دور ۾ فرج وغيره به ڪونه هوندا هئا. حصي رکڻ واري عمل همراه کي هٿي ڏني ۽ هو هرويرو به ڪاوڙجي پوندو ۽ گهروارا ايلاز ۽ منٿون ڪندس ابا سياڻو ٿي ماني کاءُ روزيءَ جو ڪهڙو ڏوهه، روزي موٽائبي آ؟ ڏوهه ٿيندو آ...... وغيره وغيره. جيئن ايلاز ڪندس تيئن همراه وڃي آڪڙبو. مون گهر وارن کي ڏاڍو سمجهايو ته جي توهان چاهيو ٿا ته هو ماني کائي ته پوءِ ڪيس ايلاز نه ڪيوس پر هو ڳالهه سمجهن ڇا......

هڪ ڏينهن همراه ڪاوڙجي پيو ۽ اعلان ڪيائين ته ماني نه کائيندس. مون کائنس شرع شريعت مطابق ٽي دفعا پڇيو ته ماني کائيندين؟ مان جيئن پڇانس تيئن وڃي آڪڙبو. مون ڇا ڪيو جو باقي ننڍن ڀائرن ۽ ڀفائن کي ويهاري اها ماني کارائي ڇڏي! بک ته ظاهر آ ڪنهن ڪاوڙ جي محتاج ناهي هوندي . مون کي همراه جي ردعمل جو انتظار هجي، سو رات جو ننڊ به نه ٿي آئي. اڌ رات جو بورچيخاني ۾ کڙڪا ٿيا. مان ڪجهه وقت خاموشيءَ سان مزو پئي ورتو ياءُ اسان وارو ڪڏهن ڪهڙي ڪنڊ پيو ڳولهي ڪڏهن ڪهڙا برتن، ماني هجي ته همراه کي ملي نه! آخر مان پڇيومانس "اداڇا ٿو ڳولهين". "تون چپ ڪر تو سان مان ڳالهايان ٿو ڇا، مان پاڻي ٿو پيئان" ڪاوڙ ۾ چيائين. مون ڪيس پيار سان معلومات ڏني مانس، ته "جي ماني ٿو ڳولهين ته اها ته ٻارن کائي

چڏي، سمهي ننڊ ڪر. صبح جو نيرن ڪجاڻ هڪ ويلو نہ ڪائڻ سان ماٺهو مري ڪونہ ويندو" همراه هيو بلڪل وڙهڻ جي تياريءَ ۾ پر الائي ڇا سوچي وچي ڪٽ پيڙو ٿيو. اهي ڏينهن اهي شينهن همراه مانيءَ کان ناراض ٿيڻ ڇڏي ڏنو باقي ڪنهن ڇڻي ڇهہ مائي ياد تازي ڪري وٺندو هو.

هتي بہ مون ڏٺو تہ همراه هروپرو ڦڏو پيا ڪن، تہ مان ان ئي گروپ (مسلم) جي هڪ رڪن طور اعلان ڪيو تہ ڪائي ڳالهہ ناهي اسان رات هلي هوٽل تي ڪائيندا سين. اتي همراه پريشان ٿيا، مون کي چوڻ لڳا "ڪمال ٿو ڪرين، اجان تہ ديوار چين تي چڙهڻو آهي". مون چيو "خير آ باقي جهاد ڪيئن ڪندئو"؟ قصو مختصر تہ همراه صرف چانورن ۽ بيضن (اهي بہ الائي ڇاجا) تي راضي ٿيا ۽ الڳ ٽيبل جي مطالبي تي زور ڏيڻ لڳا. اسان جي گائيڊ جو نالو تہ الائي ڇا هيو پر اسان کيس "او ماء گاڊ" جي نالي سان اڄ تائين ياد رکيو اچون. هو دلبر ماڻهو هيو. هر نئين ۽ خاص ڳالهہ تي هڪ مخصوص انداز ۾ ٿڌو ساهہ ڀري چوندو هيو "او ماء گاڊ". هن اسان کي ديوار چين جي تاريخ ٻڌائڻ کان اڳ ڪيترين ئي نصحيتون ڪيون خاص طور گروه سان گڏ هجڻ تي. ڏاڪڻ تي احتياط سان چڙهڻ جو تہ ڏاڪا خاصا لسا ٿي چڪا هيا، ديوار چين کان هٽي ڪنهن علائقي ڏانهن نہ وڃڻ. خاص طور ٻڌايل جڳهہ تي ڏنل وقت تي موٽي اچڻ، وغيره وغيره. اسان کي مخصوص جهنڊا ڏنا ويا هيا، جن کي هڪ ٻئي کي سڃاڻڻ ۽ ڳولهي لهڻ ۾ مددگار طور استعمال ڪرڻ هيو. اسان هلندي هلندي اهڙي هنڌ پهتاسين جتان ديوار چين جي ڏاڪڻ تي چڙهڻو هيو. اوماء گاڊ سيني کي گڏ ڪري گروپ فوٽو لاء چيو ۽ اسين سڀ قطارون ناهي ويٺاسين تہ ڪي ويٺلن جي پويان بيٺا. منهنجي پڪ سان هڪ عورت جيڪا بيلارس جي هئي اچي ويٺي ۽ ٻانهن منهنجي ڳچيءَ تي ورائي رکيائين. فوٽو سيشن کان

پوءِ مون هن کي چيو تہ "اهو فوٽو جي منهنجي گهرواريءَ ڏٺو تہ پهريون مون کي قتل ڪندي ۽ پوءِ تو کي". گڏوگڏ مون کا کل بہ نڪري وئي ۽ هوءَ بہ ڏند ٽيڙي کلڻ لڳي، پر هن چيو ڪجهہ بہ نہ. ان کان پوءِ سنڌين جو حق نيائيندي مون هن کي تاڙيو هيڏي هوڏي نهاريو پر هوءَ نظر نہ آئي. مون کي ڳالهہ بہ سمجهہ ۾ نہ آئي. ڇوتہ ماين سان منهنجو هميشہ جهيڙو ئي رهيو آهي، گهرُن برابريءَ جا حق ۽ سمجهن پاڻ کي خاص مخلوق جڏهن تہ نظرياتي طور مون انهن جي حقن لاءِ جا ڪوڙيو بہ آهي. ڇڏيو ان ڳالهہ کي چو تہ اهو اسان جي سماج جو پيچيده الميو آهي. مان اجان سندس رويي تي سوچي ئي رهيو هيس تہ هوءَ پنهنجي هڪ ساهيڙيءَ جيڪا بہ بيلارس (منسڪ) جي هئي، سان گڏ نظر آئي بلڪ اهي مون ڏانهن ئي اچي رهيون هيون. ان جي ساهيڙيءَ "مون کي معاف ڪجو" (Excuse me) چئي انگريزيءَ ۾ ٻڌايو تہ هو منسڪ بيلارس جون آهن، سندس نالو ريما آهي ۽ سندس ساهيڙيءَ جو نالو ناديہ آهي. اوهان هن کي ڇا چئي کليا هيئو؟ هن کي انگريزي نہ ايندي آهي. وٺي تہ تپ ويو تہ سمجهہ ۾ ڪجهہ نہ آيو هيس تہ پوءِ ڏند ٽيڙي ڇو کلي رهي هئي. مون ڪيس ٻڌايو تہ هن منهنجي ڳچيءَ ۾ ٻانهن ورائي فوٽو ڪيرايو تہ مان چيومانس تہ منهنجي گهرواري ڏسندي تہ پهريائين مون کي ۽ پوءِ هن کي قتل ڪندي. هوءَ ڪجهہ دير خاموش رهي پوءِ ٻي تحاشا کلڻ لڳي جنهن تي ناديہ ڪجهہ وقت هن کان پڇندي رهي، خير جڏهن هن جو کل مان پيٽ ڀريو تہ هن ٻڌايس ۽ پوءِ وري ٻئي کل ۾ وٺجي ويون. ان کان پوءِ اسان گهڻو ڪري گڏوگڏ گهمڻ لڳاسين. هنن وٽ ڪيمرا هئي جڏهن تہ مون وٽ ڪونہ هئي تہ عموماً هو مون کي فوٽو ڪيڻ لاءِ چونديون هيون ۽ ڪڏهن ڪڏهن مون سان گڏ بہ فوٽو ڪيرائيندي يون هيون. منهنجي هنن ۾ دلچسپي ان ڪري بہ هئي تہ هنن کان سوشلزم جي باري ۾ حال احوال وٺان. اسان ڪجهہ وقت گڏ گهمندا رهياسين ۽

مان ڪين پنهنجي معاشري جي باري ۾ معلومات به ڏيندو رهيس جنهن تي هو حيران ٿينديون رهيون. مون محسوس ڪيو ته ڪڏهن اعتبار ڪن پيون ته ڪڏهن نه.

جيئن مون شروع ۾ بيان ڪيو ته ٽيهن ملڪن مان ٻه ٻه ڇٽا گهرايل هيا ۽ ايئن اسان لڳ ڀڳ سٺ ڇٽا هياسون. ڪنهن ملڪ مان ٻئي مرد ته ڪنهن مان ٻئي عورتون ۽ ڪنهن مان هڪ عورت ته هڪ مرد آيل هيا. انهن مان ڪجهه چيني ٻولي به ڄاڻن پيا ۽ ڪجهه انگريزي به، باقي اڪثريت پنهنجي پنهنجي ٻوليءَ تائين محدود هئي. سري لنڪا ۽ نيپال ڪان آيل اُردو ٻه سٽي ڳالهائن پيا. تمام گهڻا ماڻهن جي پاڻ ۾ عليڪ سليڪ هئي. عرب هڪ ٻئي سان ويجهو رهندا هيا. باقي پيا پنهنجي ملڪ يا شهر مان آيل ساٿيءَ سان گڏ هوندا هيا، يا اڪيلا اڪيلا هوندا هيا. اجنبيت جو واسو گهڻو هيو. مون سان گڏ اسلام آباد مان آيل عامر صاحب جيئن ته وي ويانا سان دوستيءَ جا پيچ پائي چڪو هيو، ان ڪري گهڻو وقت يا ان سان يا ان جي فڪر ۾ هوندو هو. جي اها هن کان بغير ڪيڏاهن هلي ويندي هئي ته هو اسان سان ملندو هو. مون کي شروع شروع ۾ گهڻي تڪليف ٿيندي هئي، جنهن جو خاص سبب ته ٻولي هو چيني مون کي نه اچي، انگريزي هنن کي نه اچي، جاگرافي منهنجي ڪمزور. بهرحال آءُ شام جو يا ته پڙهندو هيس يا هوٽل ڪان ڪنهن هڪ طرف رستن کي ذهن ۾ رکي گهمڻ ويندو هيس. رستي ۾ ڪو مارڪيٽ نظر ايندو هو ته ان ۾ گهري پوندو هيس ۽ موٽ جو رستو ذهن تي نقش ڪندي، دل کولي مارڪيٽ گهمندو هيس ۽ مختلف شيون ڏسندو انهن جا اگهه معلوم ڪندو ڪندو جڏهن ٿڪجي پوندو هيس، ته وڏي احتياط سان واپس ٿيندو هيس. مان هميشه هوٽل جا ٻه ٽي ڪارڊ ساڻ رکندو هيس ۽ ڪڏهن به پلجي پوندو هيس ته "پڇڻا نه منجهڻا" جهڙي رهنما اصول تي عمل ڪندو هيس ۽ اشارن جي زبان ۾

ڏنل ڏسن تي هلندي هلندي هوٽل پهچي ويندو هيس. هڪڙي مسئلي آخر تائين ڏاڍو تنگ ڪيو يعني اتي ڪٻي هٿ تي ڊرائيونگ اها به اسپيڊ ۾، بهرحال بچ بچاءُ ٿي ويو.

ديوارِچين

چين جي مشرق کا مغرب تائين اها ديوار ور وڪڙ کائيندي ڪٿي هيٺ، ڪٿي مٿي، ميداني علائقن کان ٿيندي پهاڙي علائقن کي پاڻ سان ملائيندي، ڪٿي برپٽن نهرن، کي شامل ڪري ٿي ته ڪٿي سرسبز چراگاهن وغيره کي. چيني ديوارن اڏڻ جي فن کان خوب واقف آهن ۽ اوائلي دور ۾ حفاظت لاءِ ننڍيون وڏيون ديوارون ٺاهيندا رهيا آهن. ديوار چين جنهن لاءِ ڪيتريون ئي ديومالائي ڳالهيون مشهور آهن، کي ڪيترين ئي ديوارن کي ملائي مڪمل ڪيو ويو آهي. هن جا ڪجهه گذر ۽ چيڙا سمنڊ ۾ به اچن ٿا. ديوارن جي تعمير ۾ لکين عام ماڻهن کان علاوه، فوجين ۽ قيدين به حصو ورتو. انهن الگ الگ ديوارن ملي ڪري دنيا جي مشهور ديوار چين مڪمل ڪئي آهي. دراصل اها چائنا جي ئي باغين جي حملن کي روڪڻ ۽ ڪمزور ڪرڻ لاءِ ٺاهي وئي هئي. پيو ته هاڻوڪو سلڪ روڊ شروع کان واپار جو رستو رهيو آهي ته انهن ديوارن جي آڌار تي واپارين کان محصول اڳاڙڻ سولو هوندو هيو. هن ۾ پٿر سرون، مٽي، ڪاٺ ۽ جيڪو به مٽيريل ديوار ٺاهڻ ۾ ڪم اچي ٿي سگهيو استعمال ڪيو ويو آهي. اهي ديوارون 500 سال ق م ۾ ملن ٿيون. چائنا ۾ هُن ۽ منگ حڪومتن جي دؤر ۾ ديوارن جو وڏ ۾ وڏ 8852 ڪلو ميٽر ۾ ڪم ٿيو. ٽيڪنالوجيءَ ذريعي ڪيل تحقيق مطابق ان جي ڊيگهه 13170 ميل کان به وڌيڪ آهي. هن ۾ ڪيترائي پليٽ فارم ۽ چوڪيداريءَ لاءِ ٽاور ٿوري ٿوري وقفي تي آهن. هڪ سروي مطابق اها ڪيترن ئي هنڌن کان قدرتي آفتن ۽ ماڻهن جي ڪارروائين

ڪري ڍهي ۽ تباهه ٿي وئي آهي. هن ديوار جي باري ۾ ڪيترين ئي حقيقي ۽ خيالي ڳالهيون مشهور آهن جهڙوڪ ابنِ بطوطہ چوي ٿو تہ چائنا جا مسلمان تصديق ڪن ٿا تہ اها ديوار ذوالقرنين ياجوج ۽ ماجوج کي روڪڻ لاءِ شروع ڪرائي هئي جنهن جوِ ذڪر قرآن شريف ۾ بہ آهي. بهرحال ان مان اهو تہ ظاهر ٿئي ٿو تہ عرب ان ديوار کان واقف ضرور هئا.

جيئن تہ اها ڪيترن ئي ڳوٺن مان گذري ٿي ۽ ڳوٺاڻا ان جون سرون، پٿر ۽ ڪاٺ وغيره ڪڍي پنهنجي گهرن ۾ ڪم آڻين ٿا. يونيسڪو 1987ع ۾ ديوار چين کي بين الاقوامي اثاثن جي لسٽ ۾ شامل ڪيو هيو. جڏهن تہ 1957...... ۾ سياحن کي ديوار چين ڏسڻ ۽ ان تي گهمڻ جي اجازت ڏني وئي. اڄ دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ مان ماڻهو ديوار چين گهمڻ اچن ٿا. اڳوڻو آمريڪي صدر بل ڪلنٽن جڏهن گهرواريءَ سان گڏ گهمڻ آيو تہ سندس گهرواري صرف عجيب عجيب (Amazing Amazing) چوندي رهي.

گهڻو اڳ (1754) ۾ وليم اسٽڪلي انڪشاف ڪيو تہ واحد ديوار چين ڌرتيءَ جي نشاني طور چنڊ تان نظر اچي ٿي. وري هينري نارمن 1859ع ۾ ساڳئي ڳالهہ ورجائي. 1932ع ۾ رپلي جي ڪتاب "يقين ڪيو يا نہ" ۽ 1938ع رچرڊ هال برٽن بہ پنهنجي ڪتاب ۾ ساڳئي ڳالهہ ڪئي. 2001ع ۾ نيل آرم اسٽرانگ، چنڊ تي پهچڻ جي پهرئين دعويدار جي حوالي سان پڻ اهو مشهور ڪيو ويو آهي تہ چنڊ تان ڌرتيءَ جي حوالي سان صرف ديوار چين ئي نظر اچي ٿي ۽ هن چنڊ تي ٻانگ ڏني هئي. جڏهن تہ هن جو چوڻ هيو تہ اپولو 11 تان نہ تہ ماڻ ئي ڪا انساني اوزات ڏٺم نہ ئي وري ٽيم مان ڪنهن تصديق ڪئي. شٽل جي ساٿين کان مون ورائي ورائي پڇيو پر هنن صاف صاف ٻڌايو تہ هنن نہ تہ ديوار چين ۽ نہ ئي ڪا ٻي عمارت يا نشاني ڏٺي. دنيا جي ڪنهن بہ

خلاباز ڪڏهن به اهو نه چيو آهي ته هنن چنڊ تان ديوار چين ڏٺي، پيو ته چڏيو پر خود چائنا جي خلاباز ينگ ليوي آڪٽوبر 2003 ۾ چيو ته ڪوشش جي باوجود چنڊ تان ديوار چين هو به ڏسي نه سگهيو. مشهور ديوار چين جي حوالي سان مشهور ديومالائي قصن منجهان هڪ هي به آهي ته ديوار جي اڏاوت دوران هڪ همراه مري ويو ته ان جي زال رڙيون ڪري روئڻ لڳي ته ديوار جو هڪ حصو ڊهي پٽ پيو. اهو قصور ايترو ته مشهور آهي جو اتان جي ثقافت جو حصو ۽ نشان ٿي ويو آهي جنهن ڪي فلمن، ڊرامن ڪان علاوه راڳن ۽ درسي ڪتابن ۾ پڻ دهرايو ويو آهي.

بيجنگ ۾ ديوار چين 550 ڪلو ميٽر آهي. جنهن ۾ ڪيترائي سياحتي ماڳ، پاس (Pass) ٽاور ۽ قلعا اچي وڃن ٿا. انهن سيني مان دل موهيندڙ ۽ اهم ماڳ، "بدالنگ" آهي ۽ سياحن لاءِ پهريون ماڳ اهو ئي کوليو ويو هو. هتي يت جي اونچائي تقريباً اٺ ميٽر، ٿولهه ساڍا ڇهه ميٽر ۽ ويڪر تقريباً ڇهه ميٽر آهي. ديوار جي اندران بجليءَ جو مڪمل بندوبست ٿيل آهي. ديوار چين يا يت چوڻ سان ذهن ۾ اهو ٿو اچي ته شايد اها ويڪري ٺهيل هڪ يت آهي جنهن تي چڙهي گهمڻو آهي. دراصل اهو هڪ رستو آهي جنهن ڪي ٻنهي طرفن ڪان يتيون آهن. ان رستي ۾ چڙهڻ ۽ لهڻ لاءِ ڏاڪڻيون به آهن، ته بنا ڏاڪڻين جي رستو به آهي. ٻنهي يتين جي پاسن ڪان ٻاهر نڪرڻ جا رستا ۽ دروازا به آهن. جتي جتي آبادي آهي يا سياحن جي رش آهي، اتي ڪيترائي دڪان وغيره به آهن. ٿوري ٿوري فاصلي تي ڪمرا ۽ ٽاور به آهن، جن جي ذريعي دشمنن تي نظر رکي ويندي هئي ۽ هڪ ٻئي سان رابطو بحال رکيو ويندو هيو.

بدلنگ ڪوئي پنجاهه سٺ ڪلوميٽر بيجنگ ڪان ٻاهر آهي، پر هت زندگيءَ جون سڀ سهولتون ميسر آهن. هتي چار ئي مندون پنهنجي واري تي اچن ٿيون. سياحن جي دلچسپيءَ لاءِ ميوزم ۽ سئنيما ڪان

علاوه ڪيترين ئي شيون آهن. تّان ڪجهه وقت تہ گروه سان گڏ هلندو رهيس پوءِ آهستي آهستي پنهنجي حساب سان گهمڻ لڳس. ٿڪجي پيس تہ هڪ دروازي مان ٽڪ لاهڻ لاءِ ٻاهر نڪتس. واهہ واهہ! ٻاهر تہ ميلو متل هيو. ڪائڻ پيئڻ جا ڪيترائي دڪان، ٻارن جي رانديڪن جا ريڙها وغيره جام هيا. مان ڪجهه ڪيڪ بسڪٽ ۽ بوتل وٺي هڪ لِسي پٿر تي ويهي ٽڪ پئي لاٿو تہ ڪاڏو پيتو بہ. ديوار گهمڻ وارن ۾ نہ صرف نوجوان بلڪ نوجوانڙيون، پوڙها پوڙهيون ۽ ٻار بہ شامل هيا. فوٽن ڪيڻ جي وٺ وٺان هجي. ڪيترائي ٽولا پنهنجي پنهنجي گائيڊ سان گڏ گهمي رهيا هيا. مون وري هلڻ شروع ڪيو، بلڪ مٿي چڙهڻ شروع ڪيو، اتي بہ اسان جي ملڪ وانگر ماڻهن پٿرين ڪي خالي ڪونہ ڇڏيو هو. پنهنجا نالا، نشان وغيره پٿرين تي لکيا ۽ اڪريا هيا، مون ڪوشش ڪئي تہ پنهنجي پار جو ڪو نشان ملي، پر پهريون دفعو ناڪامي سامهون آئي. مان وري جڏهن ٿڪجي پيس تہ ديوار جي ٻاهر آيس ديوار جي ٻاهران بہ ٻنهي پاسن کان ڪٿي ڪٿي هڪ پاسي کان پيچرا، دڪان وغيره ديوار سان گڏو گڏ هلن پيا.

ڪيترن ئي دڪانن سان گڏ هڪ همراهہ ماڻهن جا فوٽو چانهن جي مگ تي ڇاپي رهيو هو. هو انگريزي سٺي نموني ڳالهائي ۽ سمجهي پيو. هن ٻڌايو تہ هو مگ تي، ڇاپين جي چلي تي فوٽو ڇاپي ڏي ٿو ۽ ديوارچين جي پسنديده بيڪ گرائونڊ سان فوٽو ڪيڍي ڏي ٿو، هاڻ اها اوهان جي مرضي آهي تہ ٽنهي مان هڪ جو، ٻن جو يا ٽنهي جو سودو ڪيو. مان ان سان ٽنهي جو سودو ڪيو ۽ ڪائنس درڪار وقت پڇيو چو تہ واپس بہ وڃڻو آ ءُ هيس بہ اڪيلو. هن پڇيو تہ مان مٿي وڃان ٿو يا واپس. مون ڪيس ٻڌايو تہ اڃا تہ مٿي وڃان ٿو پر جلد واپس ٿينديس. هن چيو تہ جڏهن آءٌ واپس ايندس تہ ٽئي شيون تيار هونديون. هن منهنجا فوٽو ڪڍيا ۽ منهنجي مشوري سان انهن مان هڪ چونڊيو ۽

مون کا پيسا ورتا، ڪيترا؟ مون کي ياد ناهي، پر مناسب ئي ورتا. واپسيءَ ۾ مون هن کان نئي شيون ورتيون. واپسيءَ ۾ پنهنجي ٽولي جا ڪيترائي ماڻهو ٽڪريا پر مان اڪيلو ئي موٽڻ لڳس ۽ مخصوص ڪيل جڳهه تي پهتس. جتي گائيڊ ۽ انتظاميا، ٽولي کي گڏ ڪري رهي هئي، سندن هٿن ۾ آيا ڪيل جهنڊا ۽ واقفن جا لڏندڙ هٿ ان جاءِ تي پهچڻ ۾ مدد ڪري رهيا هئا. ريما ۽ ناديه به منهنجي ويجهو اچي ٽڪل هجڻ ۽ خوب لطف وٺڻ جو اظهار ڪيو. ديوارِچين جي ڏسڻ جي خوشي هاٿي ٽڪ ڪافور ڪري ڇڏي هئي. سنجهي ڏاري موٽي، هوٽل ۾ رات جي ماني کائي، دنيا جهان کان بي خبر ٿي سمهي پيس.

❖……❖……❖

18-مئي

فاربڊن سٽي ـ ٽنامن اسڪئائر

اڄ اسان جي پروگرام ۾، "گريٽ هال آف دي پيپل"، "ٽنامن اسڪئائر" ۽ فاربڊن سٽي (وساريل شهر) جو دڙو هيا. اهي ٽيئي ماڳ ٻه بيجنگ ۾ آهن. بيجنگ رات جو ڪنهن سينگاريل ڪنوار وانگر لڳندو آهي. هر جڳهه تان مختلف رنگن ۾ وهنجندو نظر ايندو آهي. دراصل بيجنگ گهٽ ۾ گهٽ هزار کن سالن کان چائنا جي سياست، اقتصاديات ۽ ثقافت جو مرڪز رهيو آهي، هتي قديم شاندار عمارتون اڄا تائين جوان نظر اچن ٿيون ۽ ماضي، حال ۽ مستقبل جي پائيدار تسلسل جي ضمانت ڏين ٿيون. تمام گهڻو اڳ چنگيز خان هن شهر کي لٽيو، ڦريو ۽ آخر ۾ ساڙيو به. عجيب اتفاق آهي ته چنگيزخان جي پوٽي قبلائي خان هن شهر کي نه صرف نئين سر نون زاوين تي پيهر تيار ۽ آباد ڪري منگولن جي پکڙيل سلطنت جي گادي جو هنڌ ڪيو. پيو چا چئون، اڄ بيجنگ، بيجنگ آ...... هتي ڪيترين ئي يونيورسٽين، جن ۾ قديم ۽ جديد علمن جي تعليم ڏني وڃي ٿي. ڪوڙ سارا عجائب گهر، دل موهيندڙ پارڪ جن مان ڪن کي ڀرپور گهمڻ لاءِ ٻه ٻه ٽي ٽي ڏينهن لڳي وڃن. ڪيترائي اِسٽيڊيم، هوٽل، ريسٽورانٽس، مساج گهر، هر قسم جي سامان جا ريزڪي ۽ ٻڌي بنياد جا اعليٰ مارڪيٽ آهن.

بيجنگ ايئرپورٽ چائنا جو وڏي ۾ وڏو ايئرپورٽ آهي، بلڪ مون

ڪي تہ لڳو پئي تہ شايد دنيا جو وڏو ايئرپورٽ هوندو نہ تہ بہ ٻئي ٽئين نمبر تي ضرور هوندو. جيئن مون پهريون ذڪر ڪيو تہ ايئرپورٽ جي ٽرمينل ڪان پنهنجي گيٽ (ٻاهر نڪرڻ جي دروازي) تائين تيز هلندڙ ننڍي ريل ۾ مون ڪيترائي دفعا محسوس ڪيو تہ شايد آءُ بيجنگ ڇڏيون پيو وڃان، پر ڏسيل هنڌ تي لهڻ ڪان پوءِ لڳو تہ اڃا تہ ايئرپورٽ تي ئي ويٺو آهيان، ريل تہ اڃان اڳتي وڃي رهي هئي.

هت هينئر آمدورفت جا ڪيترائي ذريعا آهن، اتي ٻڌائين پيا تہ بيجنگ ۾ پهريائين، ٽرالي ڪار هيون، اهي بہ مڙئي نالي ماتر. هتي ٽرانسپورٽ جي ترقي آهستي آهستي ٿي آهي. بهرحال هينئر هزار ڪان مٿي تہ صرف بسن جا روٽ آهن. زير زمين ريلوي جو وسيع ڄار وڇايل آهي. اهي پاٽمرادو هلندڙ ريلون شهر جي مختلف مصروف علائقن مان گذرن ٿيون. اولمپڪ رانديون، بہ هزارات ۾ چائنا ۾ رٿيل هجڻ ڪري بہ ڪم تيزيءَ سان جاري هيو ۽ ان ڪي مدنظر رکندي آمدرفت جي وڌيڪ آساني پيدا ڪرڻ لاءِ نہ صرف زير زمين ريل جا وڌيڪ مختلف روٽ ٺاهيا وڃن پيا پر وڌيڪ روڊ ۽ رستا پڻ تيار ڪيا وڃن پيا، توڙي جو ڪيترائي، هاءِ ويز، اسپيڊويز ۽ بسن جون اسٽيشنون پهرين ڪان موجود آهن. ريلن، بسن ٽيڪسين، ذاتي ڪارين ۽ موٽر سائيڪلن ڪان علاوه، شهر جي ٻاهرين علائقن ۾ رڪشا پڻ هلندا آهن، جن ڪي پراڻي ثقافت جي يادگيري طور بہ زنده رکيو ويو آهي. هر روڊ تي نہ صرف گاڏيءَ جي اسپيڊ جا بورڊ لڳل هيا، پر انهن تي سختيءَ سان عمل پڻ نظر آيو.

مان ناشتو ڪري ڪمري ۾ آيس ۽ تياري ڪرڻ لڳس، بسن ۾ ويهڻ جو وقت نائين وڳي صبح جو هو ۽ مان ڪوشش ڪندو هيس تہ وقت جي پابندي ڪريان. اها عادت شروع ڪان رهي ۽ خاص طور ڪميونسٽ پارٽيءَ ۾ رهندي وڌيڪ مظبوط ٿي. پارٽيءَ جا اڳواڻ چندي ڪان پوءِ ٻئي نمبر تي وقت جي پابنديءَ تي تمام گهڻو زور ڏيندا

هئا، پر عجيب ڳالهہ تہ اڪثر پاڻ ڪڏهن بہ وقت تي نہ ايندا هيا. همت ڪري پڇبن تہ عجيب دليل. "ڪامريڊ! خاص ماڻهو لاءِ ٻڌايل جڳهہ ۽ وقت ۾ تبديلي ضروري آهي، پوري ملڪ جون ايجنسيون سڀ ڪم ڇڏي اسان جي پويان پيل آهن". ڪنهن حد تائين سندن مجبوريون بہ هونديون هيون پر گهڻو ڪري جيڪو شڪنجو ٺاهيو ويو هيو ان ۾ قاتل هوندا هيا.

مون ڳالهہ پئي ڪئي تہ آءُ ڪوشش ڪندو هيس تہ وقت کان پهريون نہ تہ وقت تي ضرور پهچجي ۽ ڪنهن اڻٽر مجبوريءَ ۾ بروقت اڳلي کي اطلاع پهچائجي، ان ڪري ڪنهن ماڻهوءَ جي ڏنل وقت تي نہ پهچڻ تي پهريان پهريان تہ مان پريشان ٿي ويندو هيس تہ اُن سان ڪو مسئلو تہ نہ ٿي پيو آهي؟ پر پوءِ مون ڏٺو تہ اڪثريت ان ڳالهہ کي اهم سمجهي ئي نہ ٿي، پر مون کي اهڙي عمل تي نہ صرف بيچيني، بلڪ چڙ وٺندي آهي.

مان جڏهن نائين وڳي بس ۾ چڙهيم ۽ ويهڻ کان پهريون جائزو ورتم تہ ناديہ جيڪا هڪ سيٽ تي ويٺي هئي ۽ پاسي واري سيٽ تي پرس رکيو هيائين، مرڪندي مون کي اشارو ڪيائين تہ هيءَ سيٽ مون تو لاءِ رکي آهي. مان هن کي گڊ مارننگ چئي اتي ويٺس ۽ اشارن ۾ سندس شڪريو ادا ڪيو. "زبان يار ترڪي است. و ترڪي مي نمي دانم" (منهنجي يار جي زبان ترڪي آهي ۽ افسوس جو ترڪي مون کي نہ ٿي اچي) بهرحال انسان جي بين الاقوامي احساسن ۽ اشارن جي زبان ۾ اسان هڪ ٻئي جي ويجهو ٿيندا رهياسي ۽ خبر ئي ڪانہ پئي تہ ايترو پري گريٽ هال آف دي پيپل، ايترو جلد ڪيئن اچي ويو. اسان سڀ کان آخر ۾ بس مان لٿاسين. بين هنڌن وانگر هتي بہ جام رش هئي. حسب معمول اسان کي نصيحت ڪئي وئي تہ هڪ ٻئي کان پري نہ وڃو جي اتفاق سان اڳتي پٺتي ٿي بہ وڃو تہ ٻڌايل وقت تي ٻڌايل جڳهہ تي اچي

وچو. گريٽ هال آف دي پيپل ۾ تنامن اسڪائر هڪ ٻئي جي ويجهو آهن. اتان جي ڊاڪيومينٽن مطابق هي دنيا جو ڊگهو هال آهي. اصل ۾ هن جي اندر ڪيترائي ننڍا وڏا هال آهن. جيڪي مختلف گڏجاڻين لاءِ وقف آهن. اها عمارت چائنا جي پارليامنٽ ٿي آهي. ڪميونسٽ پارٽي هر پنجين سال کان پوءِ پنهنجي ڪانگريس اتي ڪندي آهي. هن جا ٽي حصا آهن. وچ واري حصي ۾ تمام وڏو آڊيٽوريم. مکيہ آڊيٽوريم (پهرين واري کان ٿورو ننڍو)، ڪانگريس هال، وچون هال، سونو هال ۽ ڪيترائي ٻيا ننڍا وڏا هال آهن. ٻئي پاسي (ڏکڻ هال) اسٽيٽ بينڪئٽ هال (گهٽ ماڻهن جي هڪ ئي وقت ماني کائڻ جي گنجائش رکندڙ) سليوٽ اسٽيٽ گيسٽ هال، مشرق، مغرب ۾ ڪيترائي ننڍا وڏا هال آهن. ٽئين طرف اسٽينڊنگ ڪاميٽي آف پيپلز ڪانگريس جو دفتر آهي. ان کان علاوه چائنا جنهن کي چيو وڃي ٿو ان جي انتظاميہ اندر ايندڙ علائقن جي نالي سان الڳ الڳ هال اتان جي ثقافت مطابق ٺهيل آهن. جهڙوڪ بيجنگ هال، هانگ ڪانگ هال، تائيوان هال، وغيره وغيره لڳ ڀڳ ٽيهہ ڪانفرنس هال علائقن جي نالن سان ٺهيل آهن. هتي فلم فيسٽيول، ٿيٽر، سياسي جلسن ۽ گڏجاڻين کان علاوه ثقافتي ميلا ۽ ڏهاڙا بہ منعقد ڪيا ويندا آهن.

چائنا اصل ۾ نہ صرف فوج ۽ آباديءَ جي لحاظ کان وڏو ملڪ آهي، تقريباً ڏيڍ ارب آبادي يعني ڌرتيءَ تي رهندڙ آباديءَ جو پنجون حصو (هت مشرق ۾ تمام گهڻي ۽ مغرب ۾ تمام گهٽ آبادي رهي ٿي)، بلڪ مجموعي وارار جي لحاظ کان بہ ڇهانوي لک چورس ڪلوميٽر واري دنيا جو ٽيون نہ تہ چوٿون وڏو ملڪ ٿئي ۽ زميني پکيڙ جي لحاظ کان ٻيو نمبر ملڪ آهي. ٻاويهہ صوبن يا پرڳڻن کان علاوه، پنج خودمختيار علائقا (ذنجيانگ، منگوليا، تبت، ذنجيا، ۽ ڪئانشي، چار مينسپلٽيون (بيجنگ، ٽيانجن، شنگهائي، چوڪنگ) بہ اعليٰ خود

مخيتيار اسپيشل ايڊمنسٽريٽو ريجنس (هانگ ڪانگ ۽ ماڪو) آهن. گوبي صحرا به هن ملڪ ۾ آهي. هتي پيلا، پهاڙي سلسلا ۽ ڍگهو سامونڊي علائقو تقريباً چوڏهن، پنڌرهن هزار ڪلوميٽر رکي ٿو، هن جا ڪي علائقا ٻارهن مهينا ٿي برف جي اڇي چادر ۾ ڍڪيل رهن ٿا، ته ڪجهه علائقن ۾ اونهارو ۽ سيارو ٿئي ٿي ڪونه. ڪن علائقن ۾ وري چارئي موسمون چڪر هڻن ۽ ڪن ۾ سخت اونهارو ۽ ڪن ۾ سخت سيارو. هن جون حدون هڪ طرف روس جي سائيبريا سان، ٻئي طرف ويتنام، لائوس ۽ هيڏانهن هندوستان سان ملن. هي ملڪ "پيپلز ريپبلڪ آف چائنا" 1949ع يعني پاڪستان ٺهڻ کان ٻه سال پوء ٿيو. آخري موروثي حڪمراني، سنگ يا چنگ (Qing)خاندان جي 1911ع ۾ ختم ٿي ۽ هن جونالو ريپبلڪ آف چائنا رکيو ويو هو. اهو دؤر ڪومنتانگ جو هو. ان کان چار هزار سال اڳ مختلف گهراڻن جو دؤر رهيو جنهن ۾ شي، شن، منگ، ذو ۽ هُن وغيره هيا. علائقو سنڌ وانگر ڪڏهن متحد، ته ڪڏهن ڦرڦوٽ جو شڪار رهيو. ويهين صديءَ جو شروعاتي اڌ، چائنا خانگي جنگين جو شڪار رهي. سياسي طور تي ملڪ تي ٻن قوتن جو اثر رهيو، هڪڙو "ڪومنتانگ" ۽ ٻيو "ڪميونسٽ".

1921ع ۾ روس جي مدد سان چيني ڪميونسٽ پارٽي ٺهي. آخر ڪار 1949ع ۾ ڪميونسٽ ڊگهي جنگ ۽ جدوجهد کان پوء ڪومنتانگ کي پڇايو ۽ ڪومنتانگ جو اثر ڪجهه جزيرن ۽ تائيوان تائين محدود ٿي ويو. هيءَ جيئن ته پراڻي تهذيب آهي ته هن جي تاريخ به وسيع و عريض آهي. جنهن ۾ اسين ڪونه ٿا وڃون. بهرحال اڄ چائنا نه صرف اقتصادي طور دنيا جي وڏي قوت آهي پر ايراضي، آبادي، زمين، فوج جي حوالي سان به وڏي جڳهه ۽ اهميت رکي ٿو. اقوام متحده جي سيڪيورٽي ڪائونسل جو مستقل رڪن کان علاوه ڪيترن ئي بين الاقوامي ادارن جو سربراهه يا اهم رڪن پڻ آهي.

ڪميونسٽ پارٽي شروع ۾ سن يات سين جي ڪومنتانگ سان اتحادي رهي. 1925ع ۾ سن يات سين وفات ڪري ويو ته ڪومنتانگ جي قيادت چيانگ ڪائي شيڪ سنڀالي ورتي. هي ڪميونسٽن ڪي ڪونه ڀائيندو هو. نتيجي طور ٻنهي جا اختلاف وڌي ويا ۽ اهي هڪ ٻئي جي آمهون سامهون ٿي پيا. ڪومنتانگ وٽ مظبوط فوج ۽ وسيلا هيا. ڪميونسٽن ريڊ آرمي ٺاهي ۽ جدوجهد جاري رکي. جڳ مشهور لانگ مارچ به ان سبب ڪري ۽ ان عرصي ۾ ٿي (1934-35-36) اها دنيا جي وڏي ۾ وڏي ۽ خطرناڪ لانگ مارچ ليکي وڃي ٿي. شروع ۾ان جي قيادت چواين لاءِ ۽ مائوزي تنگ جي هٿ ۾ هئي، پر پوءِ مائوزي تنگ جي حڪمت عملي سان اختلاف جي ڪري، ريڊ آرمي به ڪيترن ئي حصن ۾ ورهائجي وئي ۽ لانگ مارچ به مختلف دڳن ۾ ورهائجي ويو. بهرحال مائوزي تنگ واري حڪمت عملي ۽ ٽولو ڪامياب رهيو. ان لانگ مارچ جنهن لاءِ چون ٿا، ته اٺ هزار ميل ڏکو رستو طئه ڪيو هو ۽ بيان کان ٻاهر مشڪلاتن ڪي منهن ڏنو هو. ان ئي لانگ مارچ ۾ مائوءَ جو ننڍو ڀاءُ فوت ٿيو، سندس گهر واريءَ هڪ هنڌ ڌيءَ ڄڻي، جنهن کي نامناسب حالتن ڪري مقامي ماڻهن حوالي ڪري پاڻ اڳتي روانا ٿيا. رستي ۾ خوفناڪ جهنگ، دلدل، بيماريون، بک ۽ اڃ ان جدوجهد جو حصو رهيا.

ٽنامن اسڪئائر

هاڻي گهڻو ڪري ناديه، مان ۽ ريما گڏوگڏ گهمڻ لڳاسين. اسان جي گڏ گهمڻ جو هڪ سبب اهو به هو ته هنن وٽ ڪئمرا هئي ۽ هو تمام گهڻا فوٽو ڪيرائيندڙيون هيون ۽ اهو سعادت منهنجي ذمي هئي. ڪڏهن ڪڏهن مون سان به فوٽو ڪيرائيندڙيون هيون. ريما جو هڪ قريبي دوست هيلري اوباچا هو پر هوءَ گهمڻ مهل هن سان گهٽ رهندي

هئي. باقي شام جو هو روز گڏ هوندا هئا ۽ ڪڏهن ڪڏهن نادير به هنن سان ويندي هئي ته مان اداس ٿي ويندو هيس.

اصل ۾ اهو علائقو مشهور ٿي ننامن اسڪائر جي نالي سان آهي. ائين سمجهو ته بيجنگ جو وچ آهي. هي چار لک چاليهه هزار چورس ميٽرن (100 ايڪڙن) تي ڦهليل آهي ۽ شهرن جي اندر نهيل اسڪائرن جي حوالي سان دنيا جو وڏي ۾ وڏو اسڪائر آهي، جتي روزانه لکين ماڻهو اچن ٿا. خاص طور صبح جو سج ايرڻ کان اڳ جهنڊي ڦڙڪائڻ واري رسم کي ڏسڻ ڪارڻ. هن جي اندر نهيل ننامن ٽاور 1417ع ۾ منگ دؤر ۾ ٺاهيو ويو. جنهن جي هيٺان جنشونڊي مڏر سرن ۾ وهي ٿي، ان تي ست پلون آهن، جن کي گولڊن واٽر برجس چيو وڃي ٿو. چائنا جي تاريخ ۽ ثقافت جي عڪاسي ڪندڙ گريٽ هال، مائوزي تنگ يادگار هال جنهن ۾ مائو، چو اين لاءِ ۽ ٻين هيرن جون شيون سهڻي نموني سجايل ۽ سنڀاليل آهن نيشنل ميوزيم وغيره اڳتي پنتي، هتي ئي آهن. مطلب ته هڪڙي جادونگري آهي. مختلف هالن ۽ جاين تي مائوءَ جا قول لکيل ۽ اڪريل آهن، جن مان هڪ آهي ”عوامي سورهيه غير فاني آهن“.

ٻارهن ٽيڻ وارا هئا، اسين جلدي جلدي واپس ٿياسين چو ته مانجهاندي جي ويل اچي وئي هئي. اهوئي واڳوڻ مهاندي نهيل امپيريل هوٽل جيڪو ويجهو ئي هو، جنهن ۾ اسان کي مانجهاندو ڪرايو ويو. اڪثر ڪري اهي سڀ انتظام پهريون کان ڪيل هوندا هئا. ان ڪري ڪو مسئلو نه هوندو هيو. مانجهاندي کان پوءِ اسين ”فاربڊن سٽي“ گهمڻ وياسين. هن جي تاريخ ٻڌائي ٿي ته جيئن ته هي شاهي محل هو ۽ حڪمرانن کان علاوه عام مخلوق کي هتي اچڻ جي اجازت نه هوندي هئي جيڪڏهن ڪو شهنشاهه جي اجازت سان ايندو هو ته واپس به ان جي اجازت سان وڃي سگهندو هو.

هتي مون کي احساس ٿيو تہ چائنا نہ صرف ثقافتي حوالي سان شاندار رهيو آهي، پر عمارت سازيءَ ۾ بہ پنهنجو مثال پاڻ رهيو آهي. پر سندس اهو پهلو دنيا تي ڀرپور معلومات سميت ظاهر نہ ٿيو آهي. هي شهر بہ انهن بدنصيب شهرن مان هڪ آهي، جيڪي ٺهندا ۽ ڊهندا رهيا آهن. 1406ع 1420ع تائين ڏهہ لک مزدور ۽ مسترين وغيره لڳ ڀڳ پندرهن سالن تائين هن تي ڪم ڪيو. منگ خاندان جڏهن پنهنجي حڪمراني قائم ڪئي تہ، هونگيي حڪمران گاديءَ جو هنڌ بيجنگ مان ڦيرائي، نانجنگ ۾ آباد ڪيو ۽ حڪم ڪيو تہ اهي محل ساڙي ڇڏيو. تاريخ عجيب ۽ سمجهہ ۾ نہ ايندڙ واقعن سان ڀري پئي آهي. هونگيو جو پٽ ذودي يا ذوجي کي جڏهن حڪومت ملي تہ هن وري بيجنگ کي گاديءَ جو هنڌ ڪيو ۽ هن ئي 1406 ۾ هن جي تعمير شروع ڪئي. 1420ع 1644ع منگ شهنشاهيت جو هنڌ فاربڊن سٽي رهيو. 1644ع جي اپريل ۾ لچزيچنگ باغي سردار هتي قبضو ڪري، پاڻ کي شن خاندان جي حڪمرانيءَ جو اعلان ڪرايو. پر هي جلد ئي اتان ڀڄي ويو ڇو تہ منگ حڪمرانن شهر جي ڪجهہ حصن کي باهہ ڏياري ڇڏي. ان کان پوءِ سٽت ئي شن/چن خاندان پوري چائنا تي حڪمراني ڇمائي ورتي ۽ انهن جي دؤر ۾ امن ۽ ترقيءَ تي خاصو ڌيان ڏنو ويو. 1860ع ٻئي آفيم جنگ جو دؤر ۾ اينگلو فرينچ طاقتن علائقي تي قبضو ڪيو. 1900ع ۾ لڳ ڀڳ پنجويهہ حڪمرانن هتي ويهي حڪومت ڪئي، جن ۾ اڪثريت منگ ۽ چي خانداني شهنشاهہ هيا، 1912ع ۾ طوفان تباهي ڊرو ٿيو ۽ هن کي چائنا جو سياسي مرڪز تسليم ڪيو ويو جڏهن ڪومنتانگ ريپلڪ آف چائنا نالو ڏنو. فاربڊن سٽي جي ٽن طرفان کان وڏا باغ آهن. اولهہ کان هڪ خوبصورت باغ ٻن ڍنڍن جي ميلاپ وٽ آهي، جتي هاڻي ڪميونسٽ پارٽيءَ جو مرڪزي دفتر آهي. سندس پاسا وڏي ٿلهي ڀت سان محفوظ آهن. سندس ڀت ڇويهہ فٽ بلند، ويهہ فٽ

اونهي، سؤ ستر فٽ ويڪري (اتان جي لڪائيءَ موجب) آهي. پٺ جي ڪنڊن وٽ ٽاور آهن.

فاربڊن سٽيءَ ۾ 980 عمارتون 180 ايڪڙ چورس جڳهه والارين ٿيون. يونيسڪو، چائنا جي ڪيترن ئي علائقن، جاين، عمارتن کي بين الاقوامي ميراث قرار ڏنو آهي ۽ هن کي دنيا قديم ڪاٺ جي اڏاوتن ۾ سڀ کان شاندار ۽ وڏو قرار ڏنو آهي.

هن ۾ داخل ٿيڻ لاءِ ڪيترائي دروازا آهن ۽ انهن تي منهنجي شهر شڪارپور جي دروازن وانگر نانوَ رکيل آهن. هن جي اندر به ڪيترائي هال آهن ۽ انهن جا به نالا آهن، جهڙوڪ هال آف سپريم هارموني، هال آف ملٽري ايميننس، هال آف لٽرري گلوري، هال آف مينٽل ڪلٽيويشن ۽ وغيره وغيره. هال آف سپريم هارموني سڀني کان وڏو آهي سندس بلندي هڪ سؤ ٻه فٽ آهي. اندر ڪيترين جاين تي ماربل کان علاوه سون جو ڪم به ٿيل آهي. هڪڙي هال جي ٻاهران ڏنل پٿر چوونجاهه فٽ ڊگهو ڏهه فٽ ويڪرو ۽ تقريباً ساڍا پنج فٽ ٿلهو هو. ۽ سندس وزن لکيل هو ٻه سؤ ٽن. ان کان به ٽيڙو چٺوٽو پيو به هيو پر اهو ٻن پٿرن کي خوبصورت طريقي سان جوڙي ٺاهيو ويو هيو جنهن جو راز وقت کوليو هو. اندر اوائلي عبادت گاهون به نظر آيون.

ٽنامن اسڪائر دروازي تي مائوزيتنگ جو وڏو پورٽريٽ لڳل آهي. سندس ڪٻي ۽ سڄي پاسي پلي ڪارڊ عبارتون آهن، "لانگ لِو (زنده باد) پيپلز ريپبلڪ آف چائنا" ۽ "لانگ لودي گريٽ يونٽي آف دي ورلڊز پيپلز".

اندر پيليس ميوزيم تمام وڏو هو ۽ ان ۾ اوائلي ڪتابن، تصويرن ۽ مختلف شين جا انبار هيا، پر سڀني کي پنهنجي پنهنجي حساب سان ترتيب ڏئي رکيو ويو هو. هڪ اندازي مطابق ڪتابن ۽ تصويرن کان علاوه لڳ ڀڳ ڏهه يارهن لک شيون محفوظ ڪيو ويون هيون. اهي

منگ ۾ چنگ دوڙن جون هيون. لکن ۾ ته چيني ۾ مٽيءَ جون شيون هيون. ڪُٽپ کان ٻاهر ته صرف پينٽنگس ۾ مختلف وقتن جا مختلف قسمن جا هزارين گهڙيال آهن. ان کان علاوه، هتي ٽامي، پتل ۾ مختلف پٿرن خاص طور جيڏ پٿر (جيڪو هتي ججهي تعداد ۾ ٿئي ٿو) مان ٺهيل شيون محفوظ ڪيون ويون آهن. گهمي گهمي اسان ٿڪجي پياسين. واپس اچي رات جي ماني کائي اسين سمهي پياسين. اڄ مون بيئر جام پيتو. اتي بيئر منجهد ۾ رات جي مانيءَ جي مينو ۾ شامل هو ۽ ايئن ٿي پيري رکيو ويندو هو جيئن ميون جو رس (جوس). اسان جي ڪائڻ واري ٽولي ۾اسان ٻن پاڪستانين کان علاوه، پنج عرب مسلم به هيا، اهي حيرانيءَ مان چوندا هيا ته "تون ماني اسان سان ٿو کائين (حلال) پر بيئر به ٿو پيئين چو؟" مان کين چوندو هيس "اهو ايئن ئي آهي جيئن توهان گهمندا اسان سان گڏ آهيو پر سڄو وقت ڇوڪرين / عورتن کي سبز باغ ڏيکارڻ جي چڪر ۾ هوندا آهيو ڇو؟" خوش ٿي کلندا هيا. نه مان بيئر پيئڻ کان مڙيس، نه هو پنهنجي حرڪتن کان مڙيا. اڄ بيئر جام ان ڪري به پيتو ته جلد ننڊ اچي ۽ جلد جاڳ ٿئي، ڇو ته صبحاڻي سويل "شيان" شهر روانو ٿيڻو هيو.

❖......❖......❖

19- مئي

سيان / شيان۔ ٽريول لائٽ

صبح سوير اٿي سادي پنجين وڳي ناشتي مان هٿ ڪيدي، جلدي تيار ٿي آءُ هيٺ لهي آيس ۽ پوء اسان بسن ۾ ويهي ايئرپورٽ روانا ٿياسين. جيئن ته اتي ٻه راتيون ۽ ٻه ڏينهن رهڻو هو مون Travel light تي عمل ڪندي پهريل پينٽ شرٽ کان علاوه پلاسٽڪ جي ٿيلهيءَ ۾ هڪ شرٽ کنئي، هونئن به ضرورت جون تمام شيون هوٽل ۾ ميسر هونديون هيون.

سيان ياشيان (جي چينن جي واتان ٻڌو ته "زيان" ٿي لڳندو) دنيا جي قديم شهرن مان هڪ آهي ۽ سندس تاريخ ۽ محفوظ ڪيل آثار ٻڌائن ٿا، ته موهن جي دڙي وانگر هي شهر به تهذيب ۽ ثقافت جي لحاظ کان پنهنجو مَٽ پاڻ هو. هي نه صرف گهڻو عرصو چائنا جي گاديءَ جو هنڌ رهيو پر دنيا جي چار قديم گادين، ائٿنس، روم ۽ مصر منجهان هڪ شمار ٿئي ٿو. دنيا جي اوائلي پرامن ۽ سڌريل علائقن منجهان هڪ علائقو هو جنهن جي لاء چون ٿا ته نه صرف چائنا بلڪ مشرقي تهذيب جو ابتدائي اهڃاڻ پر ماقبل تاريخ جو ثقافتي مرڪز پڻ رهيو آهي. ان جي قدامت ڏهن لکن سالن کان به وڌيڪ ٻڌائي وڃي ٿي. آثار قديم وارن کي پڪ آهي ته تاريخ ۽ تهذيب جو اڃان ڪيترو ئي خزانو هت مدفون آهي. جنهن کي حاصل ڪرڻ کان پوء تاريخ ۽ تحقيق جا ڪيترائي نوان باب ۽ راز کلي پوندا. ڪيئي لک ماڻهو ان

ڪوٺائي ۾ اڃان تائين مصروف آهن.

هُن خاندان جي شاهي دور ۾ هن شهر وڏي ترقي ڪئي ۽ روڊن جي ڄار، جنهن ڪي هاٽي مشهور سلڪ روڊ چيو وڃي ٿو، جي شروع ٿيڻ ڪري هي شهر ڪيتروئي عرصو واپار جو ڳڙهه رهيو. سندس واپاري ناتا، خاص طور تي ايشيا ۽ يورپ سان هيا. شايد اهو ئي سبب هو جو ٽنگ يا ٽانگ خاندان جي دؤر ۾ نه صرف ثقافت، هتي گهڻي ترقي ڪئي پر انقلابن جا گونج به هتي ئي ٿيا، وڏ يا ويجهيا ۽ پوري چائنا ۾ پکڙجي ويا. ويهين صديءَ ۾ ان ئي انقلابي سفر جو نتيجو هو جو چيانگ ڪائي شيڪ جهڙي آمر کي پنهنجي ئي فوج گرفتار ڪيو. (1936)

سيان نه صرف دنيا جي تهذيبن کي پاڻ وٽ جڳهه ڏني پر سنڌ وانگر سيڪيولر بنيادن تي مختلف مذهبن جي آجيان ڪئي. ان وقت جي پوري دنيا جو فيشن، موسيقي، رانديون، علم ۽ دانش هتي موجود هو ۽ ان لحاظ سان سيان جڳ مشهور شهر رهيو. هتي نه صرف هر مذهب جون عبادت گاهون ملنديون، پر انهن لاءِ ادب ۽ احترام به نظر ايندو. چائنا اندر "شيان" ۾ ئي گهڻيون ۽ وڏيون مسجدون آهن.

چين جي مختلف شهرن کي ڏسي پڪ ٿئي ٿي ته هي علائقو قديم دؤر ۾ جنگين ۾ ئي رهيو آهي. شايد اهوئي سبب آهي جو هيتر چوويهه لک فوج جي باوجود ويڙهه جيڙهه جي ويجهو ناهي. هڪ ته هر شهر ۾ ٿلهي متاري ديوار مڪمل يا اڌوري نظر ضرور ايندي. بلڪ پوري چين ۾ مڪمل طور بچي ويل پت سيان ۾ ئي آهي. هيءَ پت لڳ ڀڳ ٻارهن ميٽر ڊگهي، ارڙهن ميٽر ٿلهي (ويڪري) ۽ مٿي، چوٽيءَ تائين ويندي ويندي، چوڏهن ميٽر ويڪري آهي. هن ۾ به ڪيترائي فوجي ٽاور آهن، جتان دشمن تي آسانيءَ سان وار ڪري سگهجي ٿو. جڏهن ته ٻاهران آيل دشمن لاءِ وار ڪرڻ ناممڪن ئي آهي. ظاهر آ ته پراڻي دؤر ۾ ايڏين ٿلهين متارين پتين کي ڊاهڻ ۽ ڪيرائڻ لاءِ ڪي هٿيار ڪونه هوندا

هئا. ان ڪري اهڙن قلعن کي فتح ڪرڻ لاءِ انهن جي دروازن تي ئي حملا ڪيا ويندا هيا. پر چائنا ۾ پتيون. تہ پتيون پر دروازا بہ ڏاڍا مظبوط ۽ مختلف انڱلن تي رکيل هوندا هيا ۽ انهن جي مٿان پَر پاسي سان ئي حفاظتي ٽاور هوندا هئا.

نارمل يونيورسٽي (سيان)

اسان جي رهائش جو پروگرام شانڪسي نارمل يونيورسٽيءَ ۾ هو. نالو پڌي مون سوچيو تہ ڇا ائبنارمل يونيورسٽيون بہ آهن، وري پنهنجي ملڪ کي ياد ڪري ذهن ان ڳالهہ کي ڇڏي، بين ڳالهين ۾ مصروف ٿي ويو. هت هيءَ خبر پئي تہ يونيورسٽيون، ڪاليجون ۽ ڪجهہ اسڪول طعام ۽ قيام جو سٺو بندوبست رکي چڱو خاصو ڪمائين ٿا. پر اهي رهائشي جڳهون اهڙي هنڌ ۽ اهڙي طرح رکن ٿا، جو درسگاهہ هن ڪان متاثر نہ ٿو ٿئي. هتي بہ اسان کي هر ماڻهوءَ لاءِ الڳ ڪمرو مليو ۽ ڪمرو تمام سٺو هو. جيڪو ٻن ماڻهن لاءِ سجايل هو. جڏهن تہ چار ماڻهو بہ آسانيءَ سان رهي سگهن پيا. سامهون سب وي ريل جي اسٽيشن هئي ۽ اسان گئلريءَ ۾ بيهي ايندڙ ويندڙ ريلن کي ڏسندا هئاسين. هن جو نالو تہ نارمل يونيورسٽي هو پر هيءَ تمام وڏي درسگاهہ هئي جنهن جا ڪيترائي ڪئمپس، اسڪول وغيره هيا، جتي مختلف علم سيکاريا وڃن ٿا. گهڻو ڪري پڙهائي جي فيءَ معاف ٿيل آهي. هتي پنجاهہ کان مٿي تہ تحقيق جا ادارا آهن. ڪيترين ئي تجربيگاهون ۽ لائبريريون آهن. مک لائبريريءَ ۾ ويهہ لک ڪن ڪتاب، جيڪي دنيا جي هر موضوع تي آهن. هتي هزار کان وڌيڪ دنيا جهان جون اخبارون ۽ رسالا ايندا آهن. اڍائي لکن کان وڌيڪ قديم ڪتاب آهن. پنهنجي دؤر جي اعليٰ فنڪارن جون تختيون، نهيل تصويرون ۽ خاڪا ۽ خوشخط تحريرون پڻ هتي محفوظ ڪيون ويون آهن.

هتي تقريباً هر موضوع تي ادارا ٺهيل آهن، جن ۾ ڊاڪٽوريٽ تائين ڪورس شامل آهن. مختلف مضمونن جي هڪ ڊگهي لسٽ آهي، پر مان صرف خاص انهن جو ذڪر ڏيان ٿو جيڪي اسان وٽ ۽ ٻين ڪيترن ملڪن ۾ اڃان تائين شروع ناهن ڪيا ويا، مثلاً پرسنل ڪلٽيويشن (ذات جي ذرخيزي) هيومن سائنسز راندين جي سماجي تحقيق، بيسڪ ايڊيوڪيشن ڪريڪيولم ريسرچ سنٽر، ڪمپريهنسو بڪ انفرميشن سينٽر، چائنيز اينشنٽ ڪيپيٽلز، ڪاليج آف ٽوئرازم اينڊ انوائرنمينٽ، ڪاليج آف ميوزڪ، ڊپارٽمنٽ آف منارٽيز اسٽوڊنٽس، فوڊ انجنيئرنگ. هن يونيورسٽي ۾ اندازن چاليهه کان پنجاهه هزار داخلائون ٿين ٿيون. هنن جو دنيا جي وڏين يونيورسٽين سان سڌو تعلق آهي جيڪي، آمريڪا، برطانيا، جپان، ڪئناڊا، آسٽريلا ۽ ڪوريا وغيره ۾ آهن. هتي سوشل سائنسز تي گهڻو زور هيو، جڏهن ته اسان وٽ اهي وساريل ورق لڳن ٿيون. مان ذاتي طور گذريل ويهن سالن کان ڏسندو پيو اچان ته اسان وٽ ڪابه يونيورسٽي، فلسفي، سوشيالوجي ۾ ايم. فل يا پي. ايچ. ڊي نه ٿي ڪرائي. ڏئي وٺي قائداعظم يونيورسٽي اسلام آباد اينٿروپالاجي ۾ ايم. فل وغيره ڪرائيندي آهي. ان به هاڻي ڪجهه سالن کان اهو پروگرام بند ڪري ڇڏيو آهي.

ڇهين بجي رات جي ماني ڪائي ڊانس (ٽيگل) ڏسڻ وياسين. اهو به اسان جي پروگرام جو حصو هيو. هونئن ته پوري چائنا ۾ مسلمان آهن. اسان کي بيجنگ ۾ به مليا ته، سيان ۾ به ۽ شنگهائي ۾ به، سيان ۾ ته پورو علائقو "مسلم ڪوارٽر" جي نالي سان آهي، جتي اڪثريت يا تمام آبادي مسلمانن جي آهي. هتي لڳ ڀڳ ڏهه کن مسجدون آهن. هڪ جامع مسجد پڻ آهي. ان جڳهه کي "حاجيُولين" چون ٿا ممڪن آ، اها حاجي لين هجي. اها قديمي مسجد، اتي لڳل ڪتبي مطابق 742ع ۾ ٺهي. ان ۾ لڳ ڀڳ هزار کن ماڻهن جي گنجائش آهي. هتي پنج ئي

وقت باقائدگيءَ سان نماز ادا ڪئي ويجي ٿي. ان دوُر ۾ مسلمان واپاري ان رستي کان واپار سانگي لانگهائو ٿيندا هيا ۽ انهن مان ڪيترائي اتي رهي پيا، شاديون ڪيائون ۽ سندن اولاد به اتي ئي رهي. هن مسجد کي ڏسڻ لاءِ پري پري کان ماڻهو اچن ٿا. غير مسلمانن کي نماز جي وقت اجازت ناهي ۽ نماز جي خاص جڳهه (اندر) اتي اچڻ جي به اجازت ناهي. هن ۾ مختلف پاسن کان وڻڪاري بلڪ سمجهو ته باغ آهن. هتي ڪيترائي مسلمانن جا هوٽل آهن، جتي مختلف کاڌا ملن ٿا، جن ۾ سجي، ڪڙهائي گوشت سبزيون وغيره ملن ٿيون. هوٽلن کان علاوه باقي دڪان به مسلمانن جا آهن. دڪان ماڊرن ناهن. بس پاڪستان جي ڪنهن شهر جي پراڻي بازار وانگر آهن. مزي جي ڳالهه ته دڪاندار دڪانن جي ٻاهران ويهي حال احوال به ڪن، ته ٻارن سان وندر به. ان بازار ڏانهن "ڊرم ٽاور" کان رستو اچي ٿو. جيڪو سرنگ وانگر آهي بلڪ ان جي مٿان ڊرم ٽاور آهي.

"ڊرم ٽاور" ۽ "بيل ٽاور" انهن ٻنهي عمارتن کي پيٽون چون ٿا. مزي جي ڳالهه ته انهن عمارتن ۾ هڪ به ڪوڪو لڳل ناهي. وقت جي ڄاڻ لاءِ ڊرم مخصوص انداز ۾ وڄايا ويندا هئا يا وريُ ڪنهن خراب حالت ۾ گهگهوءَ طور انهن کي استعمال ڪندا هئا. ٻي ماڙ تي پهچڻ سان اتي چوويهه ڊرم نظر ايندا، جن کي هو قديم دوُر ۾ چوويهن ڪلاڪن ۽ موسمي تبديلين لاءِ استعمال ڪندا هئا.

قديم سيان جيڪو ڪيتروئي عرصو گاديءَ جو هنڌ رهيو ان جي بلڪل مرڪز ۾ بيل ٽاور جي عمارت آهي. هي ٽاور ڪاٺ جو ٺهيل آهي. مزي جي ڳالهه اها آهي ته هي ٽاور رات جو ڏاڍا خوبصورت لڳندا آهن، چو ته سندن چئني پاسن کان مختلف رنگن جون روشنيون ماحول تي سحر طاري ڪري ڇڏين ٿيون. هونئن به هن ٽاور جي چوڪور فرش ۾ هلڪي ميرانجهي رنگ جون سرون، سون جي پترين سان سينگاريل

پاسن ڪان چمڪندڙ گهرين ساين ٽائلن ۽ من موهيندڙ رنگن ڪيس جادو نگر بڻائي ڇڏيو آهي. خاص طور بهار ۾ ٽڙندڙ مختلف گل ۽ ٻوٽا سندس حسن لاجواب ڪيو ڇڏين. مزي جي ڳالهه ته ٽاور ڪي اصل جڳهه کان هڪ هزار ميٽر هٽائي جيئن جو تيئن بيهاريووِيو آهي. شايد دنيا ۾ اهو مثال پنهنجي مٽ پاڻ هجي. ان ٽاور جو وزني، اصل گهنڊ ته هڪ ميوزيم ۾ محفوظ آهي پر موجوده گهنڊ به وزن ۾ پنجن ڪان ڇهن ٽنن کان گهٽ نه آهي. رات جو ڪيتروئي وقت ايندڙ ويندڙ اسڪائي ٽرينن کي ڏسندي ڏسندي سمهي پيس.

❖......❖......❖

20-مئي

ٽن ٽيرا ڪوٽا - واٺلڊ گوز پگوڊا

هتي ناشتي جو ڪجهہ مناسب وقت هيو. يعني ساڍي ستين تائين ناشتو ڪري سگهجي پيو. بسن ۾ شهر کي لتاڙي اسان لڳ ڀڳ مقرر ٿيل وقت تي ماضيءَ جي کنڊرن ۾ پهتاسين. جيتوڻيڪ بسن ۾ گائيڊ اسان کي "ٽن ٽيرا ڪوٽا ڏڍ ٻٽرس" جي باري ۾ ٻڌائيندو پئي آيو پر گهٽ ۾ گهٽ مون کي ڳالهہ سمجهہ ۾ ڪونہ پئي آئي، بس ايترو سمجهيم تہ ڪو "موهن جو دڙو" ڊيڪارڻ پيا وڃن. پر اتي پهچي ۽ گهمي ڦري خبر پئي تہ عجب دنيائون هن ڌرتيءَ تي آباد ۽ برباد ٿينديون رهيون آهن. موهن جي دڙي وانگر هي مدفون شهر بہ اتفاقي طور ظاهر ٿيا. اتي لکيل تاريخ ۽ مليل معلومات مطابق هي گهٽ ۾ گهٽ ٻہ هزار سال پراڻا آهن، جيڪي 1974ع ۾ اتفاقي طور ڳوٺاڻن کي مليا ۽ ٻہ ٽي سال ڳوٺاڻا اتان پنهنجي ڪم جون شيون مثلن سرون وغيره کوٽي ڪڍي ايندا رهيا. ان کان پوءِ ان تي جڏهن سرڪاري ڪم شروع ٿيو تہ ان کي دنيا جو اٺون عجوبو قرار ڏنو ويو. دراصل هي ويهہ فٽ هيٺ زمين کوٽي باقائده هال ٺاهي، ان ۾ فوج در فوج جا بوتا جنگي انداز ۾ بيهاريا ويا آهن، جن ۾ گهوڙا ۽ بگيون وغيره بہ شامل آهن. مختلف هالن ۾ مختلف زندگيءَ جا عڪس آهن. جنگي ميدان ۽ جنگ جون تياريون بہ آهن، تہ زندگيءَ جي عياشين کي مرڻ کان پوءِ بہ برقرار رکڻ

جا انتظام بہ آهن (جيڪو انسان جو اوائلي خواب رهيو آهي.) حيرت جي ڳالهہ اها آهي تہ اڄ چائنا جي اندر ملندڙ نسلن جي ان وقت تصويرڪشي ڪئي وئي هئي، گهڻ ۾ گهڻ ائن قسمن جا ماڻهو اهڙن نقشن جا ان وقت ٺاهيا ويا آهن، جن جي محسوسات ۽ ارادن کي بہ پڙهي سگهجي ٿو ۽ اهي اڄ چائنا ۾ حقيقي وجود رکن ٿا. حيرت جي ڳالهہ تہ اها آهي تہ انهن کي اها خبر ڪيئن پئي تہ بہ هزار سالن کان پوءِ هتي هن قسم جي شڪلين ۽ خيالن جا ماڻهو هوندا. ان کان علاوه جيڪي مسالا ۽ هنر ۽ ترتيبون هنن ڪتب آنديون آهن. ان کي اڄ جي جديد ٽيڪنالوجي اجا تائين تہ سمجهي نہ سگهي آهي. اتي بيهاريل فوج نہ صرف فوجي نظم و ضبط مطابق آهي، پر هر رينڪ جي پوشاڪ ۽ ان جو رنگ بہ الڳ آهي. انهن مان ڪن تي انگ بہ درج ٿيل آهن. جيڪي ڪن بوٽن تي نمايان ۽ ڪن تي لڪل هنڌن تي آهن. ڪي قطار در قطار فوجين جا صرف ڌڙ آهن. بهرحال عجيب دنيا جا نشان مليا آهن. هتان ماڻهن ۽ جانورن جي هڏن، هٿيارن، استعمال جي شين کان علاوه ٽامي ۽ پتل جون بہ ڪوڙ قيمتي شيون هٿ آيون آهن. بلڪ هاڻي تہ اتان هٿ ايندڙ حياتيءَ جي نشانين جي ڊي.اين.اي تي بہ تحقيق شروع آهي. ڪجهہ خالي ڪڏا، هال بہ لڌا ويا آهن جيڪي ٻڌائن ٿا تہ هو اتي اجان وڏيڪ بہ ڪجهہ ٺاهڻ چاهن پيا. بهرحال پيٽ پوڄا لاءِ اسان اتان نڪري ريسٽورانٽ ۾ آياسين، پر گهڻ ۾ گهڻ بہ ٽي ڏينهن ذهني طور اتان نڪري نہ سگهياسين.

وائلڊ گوز پگوڊا (عباتگاهہ)

مانجهاندي مان واندا ٿي پروگرام مطابق اسان پگوڊا پهتاسين. رستي ۾ مون کي لڳو تہ اسان مسجد طرف واپس وڃي رهيا آهيون. توڙي جو مان جاگرافيءَ کي سمجهڻ ۾ ڪمزور آهيان. پر هي خيال

صحيح نڪتو. چو تہ ويجھي پھچڻ سان نہ صرف پگوڊا (مندر) پر اهي ٽاور بہ نظر اچڻ لڳا، جيڪي اسان ڪلھہ ڏسي ويا هياسين. نالي جو ترجمو ڪجي تہ ٿيندو "جھنگلي پکين جو آستانو". هتي ان قسم جا بہ ٻڌمت جا عبادت گاھ آهن، هڪ وڏو ۽ هڪ ننڍو. ٻنهي جي پاسن کان رونق لڳي پئي آهي. باغ آهن، هوٽل ۽ تفريح گاهون آهن. وڏو 625ع ۾ ٺاهيو ويو هو جنهن جون پنج منزلون هيون. هڪ سؤ ستانوي فٽ ڊگهو هيو. چون ٿا تہ پنجاھ سالن کان پوء اهو ڊهي پيو هو ۽ وري 704ع ۾ ان جون پنج نيون منزلون اڏايون ويون هيون، پر 1556 واري زلزلي ان جي ستن منزلن مان ٽن کي ڪيرائي وڌو. 1644 ۾ ان جي مرمت ٿي ۽ وري 1964 ۾ ان تي ڪافي ڪم ٿيو. ان جي موجوده ڊيگھہ ٻہ سؤ ڏھ فٽ آهي. هتي ٻڌمت جون ڪوڙ ساريون شيون جتان هٿ آيون خاص طور ڀارت مان اهي گڏ ڪيون ويون هيون. جيتوٽيڪ "زانونگ" سترهن سال ملڪان ملڪ گهمندو رهيو. لڳ ڀڳ سؤ ملڪ لتاڙي ٻڌمت جون ڪوڙ ساريون شيون نشانيون، لکتون جيڪي گھڻي ڀاڱي سنسڪرت ۾ هيون، گڏ ڪيون. لکتن جو چيني زبان ۾ ترجمو ڪرايو. اهو ايترو تہ ججھو هو جو ترجمن جي تاريخ ۾ وڏي اهميت رکي ٿو. هن پنھنجو سفر نامو بہ لکيو جيڪو هينئر "Pilgrimage to west" (مغرب جو دؤرو) جي نالي سان ڇپيو آهي. جنهن کي بہ تاريخ جو اهم رڪارڊ سمجھيو وڃي ٿو.

سمال (ننڍو) وائلڊ گوز پگوڊا (عبادتگاھ)

هي 707ع کان 709ع ڌاري ٺهيو. هن جي بہ چئني پاسن کان باغ ۽ سرسبز پارڪ آهن. هن جي ڊيگھہ شروع ۾ سؤ ستيتاليھہ فٽ هئي، پر هي بہ 1556 واري زلزلي ۾ ڊهي پٽ پيو هو ۽ وري ٻيهر هن جي تعمير ڪئي وئي. موجوده عمارت هڪ سؤ اڪيتاليھہ فٽ آهي. هينئر

ھن جوڙ پنڌرھن منزلون آھن. اوائلي دؤر ۾ ھتي ھڪ ھئي مندر ڳاڻ ايندڙ گھٽي سان ڳنڍيل ھوندو ھو. اھو مندر ھن پگوڊا کان ٻه پھريون جو ھو جيڪو ان وقت جي بادشاھ پنھنجي پيءُ جي ياد ۾ پنھنجي رھائشگاھ قربان ڪري پروھتن جي لاءِ ٺھرايو ھو. انڊيا ۽ ٻين ملڪن کان ماٺھو ٻڌمت جون لکتيون ڪٺي ايندا ھيا جن جو ھتي ترجمو ڪيو ويندو ھو.

❖......❖......❖

21- مئي

سيان کان بيجنگ ـ ايئرپورٽ تي تماشو

ناشتي کان پوءِ هڪ ڪانفرنس روم ۾ حڪومتي همراهن سان ڳالهه ٻولهه جو بندوبست ڪيو ويو هو. ظاهر آهي انهن چين جي ڪارڪردگيءَ کي ساراهيو، اينڊڙ وقت جي منصوبن جي معلومات ڏني. مانجهاندي کان پوءِ اسان ايئرپورٽ ڏانهن روانا ٿياسين. مون وٽ اهائي پلاسٽڪ جي ٿيلهي هئي جنهن ۾ شرٽ کان علاوه هڪ پاڻيءَ جي بوتل هڪ باڊي اسپري (جيڪو مون سيان مان ورتو هو) هيان. ايئرپورٽ تي چيڪنگ مهل هنن پهريائين ته پاڻيءَ لاءِ چيو ته اجازت ناهي. مون اتي جو اتي پاڻي پي، بوتل خالي ڪري کين ڏني ته هو غصي ۾ ڏسڻ لڳا. ان کان پوءِ باڊي اسپري لاءِ به اشارو ڪيائون ته هت (هڪ ڪائونٽر جتي ان قسم جون شيون پيون هيون) رک. مان چا ڪيو جو اهو گهڻو ته پاڻ کي ۽ گڏ ييٺل دوستن کي هنيو ۽ ان کان پوءِ تلاشي وٺندڙ عملي کي هنيو، هو ٿورو پريشان ٿيا ۽ صفا بِرُتي ويا. غلطي منهنجي هئي، هڪ ته رش تمام گهڻي هئي، هو جلدي جلدي اڪلائڻ چاهن پيا، ٻيو ته اها حرڪت غير قانوني بلڪ غير روايتي هئي ۽ اهڙي حساس جڳهه تي دهشت گرديءَ جو سبب ٿي سگهي پئي. بهرحال اسان جي انتظاميه انهن سان ڳالهائي ڳالهه کي رفع دفع ڪيو. مان به موقعي جي نزاڪت محسوس ڪندي پنهنجي ٻانهن به سنگهي ۽

جنهن همراه (ايئرپورٽ جي عملي) کي گهڻو هنيو هيم، ان کي به اشارو ڪيم ته سنگهي ڏس ڪيڏي سٺي خوشبو آ...... هو کلي ويٺو. ساڍيءَ پڇيس ته ان کي به شايد اهو ٻڌايائين ته مان خوشبو ورهائڻ پئي چاهي ...... اتي اسان جي درميان اشارن جي ٻولي ئي هئي ۽ ان پنهنجو ڪم ڪري ڏيکاريو. رات جي ماني بيجنگ ۾ رهائشي هوٽل (ريو چنگ) ۾ کاڌي، مان حسب معمول ٻاهر چڪر هڻڻ لڳس. مختلف دڪانن ۾ گهڙي جائزو وٺندو رهيس. هڪڙي دڪان ۾ ويس جيڪو شايد ڪرنسي مٽائڻ جو هو، اتي اندر جنس جي تسڪين جون شيون پيون هيون، جيڪي شايد پلاسٽڪ جون هيون. ان کان علاوه اسپري، ڪريم وغيره به هيون. مون جڏهن انهن جي باري ۾ چاڻ لاءِ هيڏي هوڏي واجهايو ته هڪڙي اڌڙوٽ مائي آئي ۽ انگريزيءَ ۾ انهن جي باري ۾ ٻڌائڻ لڳي ۽ قيمتون به ٻڌائڻ لڳي. هوءَ ايڏي ته پروفيشنل هئي، جو هر شيءِ کٽي ائين سمجهائي رهي هئي جيئن عام سامان يا رانديڪن جي باري ۾ سمجهائبو آهي.

انڌن جو مساج گهر

ٿورو اڳتي هليم ته هڪ بورڊ تي نظر پئي "Blind Massage Home" مون اندر وڃي اهو ڏٺو ۽ معلومات ورتي. مون کي اهو خيال ڏاڍو وڻيو. اتي ڏسڻ کان معذور ماڻهو مساج ڪندا آهن. اتي رش به ٺيڪ ٺاڪ هئي ۽ مون محسوس ڪيو ته نه صرف حڪومت اهڙن منصوبن جي حمايت ڪري ٿي، پر عام ماڻهو به اهڙن منصوبن کي اوليت ۽ اهميت ڏين ٿا. مساج گهر کان نڪري، مان هِن پر کان چڪر هڻندو هُن پر هليو ويس ۽ هُن پر جا دڪان ۽ سپر اسٽور گهمندو ڦرندو واپس هوٽل تي پهچي ويس. ڪوشش ڪيم ته ڪجهه لکي پڙهي وٺان پر ننڊ ڇيچ کان وٺي سمهاري ڇڏيو.

❖......❖......❖

22 هين ڇهين

ڪنفيوشس انسٽيٽيوٽ

اڄ تائين ڪان يارهين تائين پيرڊ يا ڪلاس ٿي سمجهو "ڪنفيوشس انسٽيٽيوٽس" جي باري ۾ هو. چائنا جيئن ئي دنيا جي اندر پير ڊگهيڙي ورتا ۽ تقريباً دنيا جي مڙني ملڪن ۾ پنهنجي واپار جون منڊيون قائم ڪري ورتيون، تہ ڪين ڪميونيڪيشن (ڳالهہ ٻولهہ) ۾ رڪاوٽون ڏنڏي ڏاڙيءَ ۾ رڪاوٽون محسوس ٿيون. جيستائين سندن واپار جي ڳالهہ آهي، تہ اسان وٽ اهو مشهور آهي تہ چائنا جو مال پائيدار ناهي ۽ اڄ تائين شهري توڙي ڳوناٽا ميڊ اِن جاپان، جرمني، اٽلي يا گهٽ ۾ گهٽ، تائيوان، ڪوريا وغيره ڳولهيندا وتن. ڪراڙا پراڻيون ٽارچ بتيون وغيره گيدن مان ڪڍي ڏيکارن! ابا نہ نہ، ٻہ ٽيهارو سال ٿيا هوندا، پر اڄ تائين نوان سيل هجن تہ، ڇڻ گولو ٿو ٻري گولو. ڪي وري جپاني ريڊيا وڏي اهتمام سان سانڍيو اچن. بهرحال زمانو ٿيو جو جرمني، جپان وغيره پنهنجي ٽيڪنالوجيءَ جا حق چائنا کي وڪڻي ڇڏيا هاڻي پيو تہ ڇڏيو "ڪلارڪ" جهڙي ڪمپنيءَ جا جوتا بہ چين ۾ پيا ٺهن. جيستائين ڪوالٽيءَ جي ڳالهہ آهي تہ چائنا هر قسم جي ڪوالٽيءَ جون شيون ناهي ٿو پوءِ وٽڻ واري تي آهي تہ بہ پيسا خرچ ڪري اعليٰ معيار جي شيءِ وٺي يا سستي شيءِ وٺي. مون کي جاويد چوڌريءَ جو هڪ ڪالم ياد اچي ٿو جنهن ۾ هن وائيٽ هائوس

(آمريڪا) ۾ هڪ نشست دوران، ٿانون ڪي مٽي ڪلي ڏٺو ۽ درين جي پردن ڪي وراڻي پويان ڏٺو تہ لکيل هو "ميڊ ان چائنا" ظاهر آهي، تہ وائٽ هائوس جون شيون دنيا جي اعليٰ معيار وٽان ئي هونديون. چائنا پنهنجي واپار کي ايترو تہ پکيڙيو آهي جو ورلي ڪا ڪنڊ هوندي جتي چائنا نہ هجي. مان جڏهن دبئي ۽ شارجا ۾ هيس تہ اتي خبر پئي تہ هت بہ ٻين ملڪن وانگر علاقائي ماڻهو يا ان جي شراڪت سان ڌنڌو ڪري سگهجي ٿو پر ڪجهہ اوائلي هندستان جون عمارتون يا واپار هيا باقي گهٽي يا گهٽي چائنا جڳهہ والاريندو وڃي پيو.

ڳالهہ پئي ڪئي سين "ڪنفيوشس انسٽيٽيوٽس" جي، لڳ ڀڳ 2004ع ڌاري چين ان پروگرام کي شروع ڪيو. سيني سڌريل ملڪن ۾ سنجيده قسم جون تحقيقون ٿينديون آهن تہ ملڪ جا مسئلا ڪهڙا آهن ۽ انهن جو حل ڇا آهي. ملڪ جي ترقي، تعليم، صحت وغيره ۾ ڪهڙيون رڪاوٽون آهن ۽ انهن کي ڪيئن دور ڪري سگهجي ٿو. چائنا بہ گهٽو اڳ واپار جي حوالي سان اهو محسوس ڪري ورتو هو تہ سندن عام صنعت ڪار، واپاريءَ کي معاملات طئہ ڪرڻ ۽ وڻج واپار جي واڌ ويجهہ لاءِ زبان رڪاوٽ بڻجي ٿي. ان لاءِ هنن بہ فيصلا ڪيا، هڪ تہ چيني ماڻهن کي وڌ ۾ وڌ ٻوليون، خاص طور تي انگريزي سکڻ گهرجي ۽ ٻيو تہ سڄي دنيا جي اندر چيني ٻوليءَ کي سيکارڻ جا درسگاه قائم ڪجن.

ڪنفيوشس قديم فلاسفرن منجهان هڪ آهي. هن جي فلسفي جو اثر پوري دنيا، خاص طور ايشيا تي رهيو آهي. مان هنن کان اهو سوال بہ ڪيو تہ ڇا انهن ادارن ۾ ڪنفيوشس جي تعليم بہ ڏني ويندي، پر ايئن ناهي اهو اهڙيءَ طرح ئي آهي جيئن اسان وٽ قائداعظم يا علامہ اقبال يونيورسٽي. جيئن ڪنهن اداري کي ڪنهن چڱي ماڻهوءَ جي نالي سان وابسطہ ڪيو وڃي. چائنا ۾ تہ سوشلسٽ دؤر ۾ ڪنفيوشس فلسفي جي خلاف ڪيترائي عمل جاري رهيا.

بهرحال 2004 ڌاري چائنا، وزارت تعليم جي زير نگرانيءَ ۾ دنيا جي ڪيترن ئي شهرن ۾ ڪنفيوشس ادارا يا تعليمي ادارن اندر ڪنفيوشس ڪلاس کوليا، جن جو بنيادي مقصد چيني زبان ۽ ثقافت جو فروغ آهي. ان وقت تائين لڳ ڀڳ سؤ ملڪن ۾ ٽي سؤ انسٽيٽيوٽس ۽ ٽي سؤ ڪنفيوشس ڪلاس رومس ڪم ڪري رهيا هيا، جن مان ٻه پاڪستان ۾ آهن. جڏهن ته سندن نيت هزار ڪان مٿي اهڙن ادارن جي اڏڻ جي. هاڻي ٻڌايو جا قوم هڪ ڏڪ سان ايترا شڪار ڪري ۽ اهي به مڪمل وفاداري ۽ ايمانداريءَ سان، اها ڪڏهن به شڪست کائي سگهي ٿي؟ ڪنهن جي محتاج رهي سگهي ٿي؟

مان جڏهن رات جي ماني کائڻ لاءِ هال ۾ آيس ته اتي حسين ناصر ويٺو هيو. حسين ناصر بلوچستان جي پشتون بيلٽ جو رهواسي آهي. بلوچستان ۾ ڪوئيٽا کان اڳتي زوب مسلم باغ، قلعہ سيف الله، لورا لائي ۽ موسيٰ خيل وغيره جي علائقن ۾ اڪثريت، بلڪ ذري گهٽ سموري آبادي پشتونن جي آهي. هن جو نالو حسين ۽ قبيلو ناصر آهي. هي ايگريڪلچر ڊپارٽمينٽ ۾ ڪم ڪندو آهي. بلوچستان ۾ تعليم گهٽ هجڻ ڪري ٿوري تعليم تي وڏيون نوڪريون مليو وڃن ۽ وري انهن جون ترقيون به جلد ٿين. ڪڏهن ڪڏهن ته اتان جا وڏا آفيسر ڏسي ماڻهو پريشان ٿيو وڃي. مونکي جڏهن ڪراچيءَ کان (نيشنل بڪ ڪائونسل آف پاڪستان) ڪوئيٽا بدلي ڪيو ويو هو ته حڪم اهو مليو هيو ته في الحال اتي جي اڪادمي ادبيات جي دفتر جي ٻن ڪمرن ۾ دفتر کولڻو آهي.

قصو مختصر دفتر به اُهو ته رهائش به اها. اتي ٻه پٺاڻ رهندا هيا. هڪ سيد خان، ٻيو سفر خان. ٻنهي جون طبيعتون هڪ ٻئي کان مختلف ٻنهي جو آبائي علائقو موسيٰ خيل، پر گهڻي عرصي کان هڪڙو بکر ته ٻيو ڪبير والا جو رهائشي ٿي ويو آهي. پر جيئن ته ٻنهي جا، اتان جا لوڪل ڊوميسائل نهيل هيا، ان ڪري اتي نوڪري ملي هين. پٺاڻن جي

هڪڙي تمام سٺي ڳالهه آهي ته سنڌن پاڻ ۾ ايڪو ڏاڍو هوندو آهي. هڪ ٻئي جي مدد به ضرور ڪندا آهن. اهڙيءَ طرح اتي به پٺاڻن جو ميلو لڳو پيو هوندو هو. انهن ۾ هڪ هي حسين ناصر به هوندو هو. مان هن جي حوالي سان وڌيڪ ڪجهه به لکڻ نه ٿو چاهيان ڇو ته ڪتاب تاريخ جو حصو هوندا آهن. بس پڪو پڪو پٺاڻ هو. اتي چائنا ۾ به سنڌس مون ان جو اهڙو ئي رويو ڏٺو. خير هنن جا پروگرام الڳ هئا نه ته تاريخي گڏ ٿئي ها ۽ چڱو ٿيو جو هڪ ڏينهن ڪان پوءِ هنن ڪي ڪنهن ٻئي شهر وڃي ويا.

❖......❖......❖

23-مئي

اڄ ته چيني زبان سکون

اڄ جا ڪلاس منهنجي لاءِ ته بور گذريا، ڇو ته اڄ ڪان هنن چيني ٻوليءَ جي حوالي سان معلومات شروع ڪئي. ڪلاس ۾ جن کي چيني ٻولي ٿوري گهڻي ايندي هئي، انهن ته شايد ڪجهه نه ڪجهه پرايو هوندو، باقي ٻين لاءِ دٻي ۾ ٺڪريون. اڄ معلوم ٿيو ته جنهن کي اسين چائنا ٿا چئون، اسين ڇا ساري دنيا ۾ خود چين وارا ٻي چين / چائنا چون ان جو به اصل ۾ چيني زبان ۾ نالو ايڏو ته مشڪل آهي جو الامان ولحفيظ! Prinyiniguo Zhonghua Remin Gonghe. مان کي ته سنڌيءَ ۾ به لکڻ نه ٿو اچي.

نائين ڪان ٻارهين وڳي تائين ته چيني ٻولي سکڻ ۾ سيکارڻ جا قانون پئي ٻڌايائون. اهي به اوڏائي خشڪ هيا، جيڏا ٻير جا ڇوڏا...... گرامر وغيره جا قانون ۽ گردان ۽ عام شاگرد يا ماڻهوءَ کي ٿڪائي وجهندا آهن، خاص ڪري شاگرديءَ واري عرصي ڪان پوءِ. دنيا جي ڪيترن ئي ملڪن پنهنجي ٻولين کي سيکارڻ لاءِ نوان نوان آسان طريقا پيدا ڪيا آهن، ننڍڙن لاءِ راند روند ۾ هر هر ٻڌڻ، ڏسڻ ۾ ڪرڻ واري طريقي سان جلد ۾ آسانيءَ سان ٻولي سکي وٺن ٿا ۽ وڏن جي لاءِ وري تفريحي طريقا ايجاد ڪيا آهن. چينين به شايد ڪيا هجن پر اڄ هنن صرف چيده چيده قانون وغيره ئي ٻڌايا. اسان صرف ايترو سمجهي ۽ سکي سگهياسين:

مهرباني. شياشيا يا شي شي Xie Xie

وقت ڇا ٿيو آهي؟ سندي آي چيدا (چيني لکي نہ سگھيس)

ٻي ڪان ڇٽين واري ڪلاس ۾ چائنا ٽوئرسٽ جاگرافي جي باري ۾ ٻڌايو ويو. هر مضمون جي حوالي سان مختلف ادارن جا ماڻهو ايندا هئا. اهي يا تہ انگريزيءَ ۾ سمجهائيندا هئا يا وري انهن جا مترجم انگريزيءَ ۾ ترجمو ڪندا هئا. انهن جي انگريزيءَ مان اندازو ٿي ويو تہ اهي ان ۾ پڙ نہ آهن. بس ڪم هلائن پيا. هي ليڪچر ڏيڻ وارو همراهہ بيجنگ فارين افيئرس آفيس مان آيو هو. هي هر پروگرام ۾ پنهنجي مفاد ۽ مستقبل کي سامهون رکندا هئا ۽ ڏاڍي سهڻي نموني ڪنهن بہ موضوع ۽ ليڪچر ۾ پنهنجي ڳالهہ ڪري وٺندا هئا. ان ڪري ليڪچر ۾ گهرائيندا ٿي اهڙا ايڪسپرٽ هيا. جيئن صبح وارو ليڪچر هيو چيني زبان سکڻ ۽ سيکارڻ جا قائدا پر همراهہ آيو هو "ڪيپيٽل يونيورسٽي آف اڪنامڪس اينڊ بزنس".

مان حسب معمول رات جي مانيءَ کان پوءِ رلڻ نڪري ويس. هوٽل جي ويجهو ٿي ڪٻي پاسي نهر آهي، اتي ماڻهو مڇي بہ ماريندا آهن ڏور ۽ ڪنڊيءَ سان. مان نهر جي ٻي پاسي سڄي هٽ تي هلندو ويس. اڳيان وچولي درجي جو پارڪ هو. ان جي اندر ويس پر جلدي ٻاهر نڪري وري اڳتي وڌڻ لڳس. ٿورو ئي اڳتي ويس تہ ميوزڪ جو آواز ڪن تي پيو. آءُ اوڏانهن هليو ويس. اڳيان هڪ وائڪي جڳهہ هئي اتي ڪجهہ همراهہ ٻن ڇئن موسيقيءَ جي آرگنن سان موسيقي پيدا ڪري رهيا هيا ۽ ڪوڙ سارا ماڻهو ڊانس ڪري رهيا هيا. عجب جي ڳالهہ اها هئي تہ ڊانس ڪندڙن ۾ هر عمر جا ماڻهو هيا، بلڪ اڪثريت اڌڙوٽ ماڻهن جي هئي. جوڙن ۾ هڪ مرد هڪ مائيءَ کان علاوه ٻئي مرد ۽ ٻئي مايون بہ هيون. هنن کي عام بوٽ پاتل هيا. مان فيصلو نہ ڪري سگھيس تہ ڪو ڏڻ آهي، ڪا شادي آهي يا ڪو ٻيو ڪجهہ؟ سوچيم تہ ڪنهن کان پڇي وٺندس. آهستي

آهستي ميلو فٽڻ لڳو. مان هوٽل جي جاگرافي ذهن ۾ رکندي ۽ گيسي ۾ هوٽل جي ڪارڊن جي پٺ ڪري ٻئي طرف کان اڳتي وڌندو ويس. جڏهن سگنل آيو تہ کٻي هٿ تي مڙي وڏي روڊ تي پهچي جائزو وٺي پڪ ڪيم تہ هي روڊ (ٻئي هٿ تي) سڌو هوٽل تي ويندو. مان روڊ ٽپي وري اڳتي هلڻ لڳس. اڳيان هڪ ويڙهو نظر آيو. اوڏانهن هليو ويس. اندر ڪيترائي گهر ۽ دڪان وغيره نظر آيا. هڪ ڌوٻيءَ جو بہ نظر آيو. مان ان ۾ هليو ويس ڪو خاص نهيل نہ هو. همراهہ کان اشارن ۾ پڇيم ڌوئڻ جا ڪيترا ۽ استريءَ جا ڪيترا؟ هن ڪلڪيوليٽر تي پنج ۽ ڇهہ لکي ڏيکاريا، يعني پنجاهہ ۽ سٺ رپيا. هوٽلن تہ مان ۽ عامر شرٽ وغيره رات جو ڪمري ۾ ڌوئي باٿ روم ۾ سُڪائڻ لاءِ رکندا ۽ صبح جو صفائي وارن کان اگ لاهي سانڍي ڇڏيندا هياسين. اهو ڏس مون کي عامر ڏنو هو. بلڪ هو هوٽل وارن کان استري بہ وٺندو هو ۽ اسان استري بہ بوقت ضرورت پاڻ ئي ڪندا هياسين. مان ان ويڙهي ۾ گهمندو رهيس. اتي واندين گهٽين يا خالي جڳهن تي چيني ويٺا مختلف راندين ڪن. هو مون کي دلچسپيءَ سان ڏسي رهيا هيا ۽ جڏهن مان هڪڙي ٽولي مٿان بيهي، سمجهہ ۾ نہ ايندڙ راند ڏسي رهيو هيس تہ هڪڙي همراهہ ڪجهہ چيو جيڪو مون سمجهيو تہ "تو کي چيني ايندي آهي ان ڪري مون چيو "انگلش" هن اشاري سان راند رهڻ لاءِ چيو مون بہ کين اشاري سان چيو "نہ".

گهمندي هڪ دڪان ۾ هليو ويس. هي نهيل تہ ڪو عاليشان نہ هو پر هن جا ٽي دروازا هيا. بہ مختلف ويڙهن کان ۽ هڪ وڏي روڊ کان اندر هت تقريبا هر شيءِ دال چانور کان وٺي مڇي گوشت تائين هئي. مختلف ياڳا نهيل هئا. مون اتان ضرورت جون ڪجهہ شيون جيڪي سستيون لڳيون، ورتيون. وڏي روڊ واري دروازي کان نڪري، وراڻو ڏئي، هوٽل ڏانهن وريس. هينئر اونده ٿي رهي هئي. نديءَ تي بہ رش گهٽ هئي. مڇيءَ جي شڪار جا شوقين بہ واپس هليا ويا هيا. مان ڪجهہ دير نديءَ مٿان نهيل پل

ٿي ڏيهي نظارو ڪرڻ لڳس. هوٽل واري پاسي ”روسٽيڊ ڊڪ“ جو اشتهار لڳل هو. پهريون مون پاڻ واري هوٽل جو حصو سمجهيو. پر اندر وڃڻ کان پوءِ خبر پئي ته هي الڳ هوٽل هو. اندر نائٽ ڪلب به هئي جتي موج ميلو جاري هو. چين ۾ روسٽيڊ ڊڪ (پڪل بدڪ) تمام گهڻو مشهور آهي ۽ ان نالي ۾ اشتهار سان ڪيئي هوٽل ۽ ريسٽورانٽس آهن. هوٽل تي اچي پڙهڻ جي ڪيم پر موڊ نه ٿيو. بتيون بند ڪري دوربين سان جائزو ورتم پر ڪو نظارو نظر نه آيو. آخرڪار ٿڪجي ٿڪجي ننڊ وٺي وئي.

❖......❖......❖

24-مئي

جنت جو مندر- هنگکو بازار- ليئان ٽيٽر

حسب معمول ناشتو ڪري تياري ڪرڻ لڳاسين. اڄ اسان جي پروگرام ۾ "جنت مندر (Temple of Heaven)" گهمڻو هيو. نائين وڳي تائين اسان ڪي بسن ۾ موجود هجڻ جو اڳ ۾ ئي چيو ويو هو. ناديه اڳ ۾ ئي منهنجي لاءِ سيٽ خالي رکيو ويٺي هئي. اسان اشارن ۾ سلام دعا ڪيو سي يا وڌ ۾ وڌ گڊمارننگ چوڻ جي ٻنهي کي خبر هئي. ماٺ ميٺ ۾ بس جي شيشي مان ٻاهر جا نظارا ڪندي، اسان جنتي مندر يا جڳهه تي پهچي وياسين. بسن مان لهڻ سان ئي همراهن فوٽو ڪڍڻ جي وٺ وٺان لائي ڏني. خاص طور تي جهڪڏهن ڪٿي ڪنهن "ڊريگون" (هڪ جانور نما چائنا جو سمبل جنهن جي منڍي ڪٿي ساموندي گهوڙي (ٻڏل) وانگر ۽ باقي عام جانور وانگي) جو نشان (بوتو) رکيل هو. جيتوڻيڪ چائنا جو اهو سمبل جنهن کي هو خوش بختيءَ جو سَنوڻ سمجهن ٿا، تقريباً هر هوٽل ۽ تفريح گاهه ۾ موجود هو ۽ اسان واري ٽولي ڪيترائي دفعا ان سان فوٽو ڪيرايا هئا (الائي ڇا سوچي). هي پُرفسون عمارت پنڌرهين صديءَ جي شروع ۾ مڪمل ٿي لڳ ڀڳ جڏهن فاربدن سٽي ٺهي رهي هئي، پر مون کي هيءَ جڳهه فاربدن سٽيءَ کان به ٺٽيڻين چونئيڻين لڳي. پوءِ خبر پئي ته والاريل جڳهه لڳ ڀڳ پوڻا ٽي ڪلوميٽر هئي. هن ۾ ٽي خاص عمارتون آهن.

وڏو باغ / باغيچو آهي. هن جو پهريون نالو "الٽر آف هيون" هو پوءِ سورهين صديءَ ۾ هن جو نالو "ٽيمپل آف هيون" رکيو ويو ۽ بعد ۾ ٽيمپل آف سن، ٽيمپل آف ارٿ ۽ ٽيمپل آف مون پڻ اڏيا ويا. 1918ع ۾ هن کي هڪ پارڪ جو درجو ڏنو ويو ۽ عوام جي لاءِ کوليو ويو. چيو ويجي ٿو ته "عبادتي قربان گاهن" ۾ هي دنيا جو وڏي ۾ وڏو قربان گاهه يا عبادت گاهه آهي.

هن جي اندر ٽي خاص عمارتون آهن. هڪڙو پيلي فصل ۽ موسم جي عبادت لاءِ، جتي صرف بادشاهه ئي عبادت ڪري سگهن پيا. ماربل جي (جيڪو اڄ به نئون نظر اچي ٿو) ٽن ڏڪن تي ڪاٺ جي عمارت آهي، جنهن ۾ ڪوبه ڪوڪو ناهي لڳل. منهنجي شهر شڪارپور جي اوائلي جاين ۾ ٺيل ڪاٺيءَ جي ڪم وانگر. اسان جي پنهنجي جاءِ (جمعه خان مڏي شڪارپور) ۾ لڳل لوهه جي گِرل کي ڪٽي به ويلڊنگ ٺيل نه آهي ۽ ڪاٺ جي ٺهيل مختلف شين کي ڪوبه ڪوڪو لڳل نه آهي.

" ٻئي جڳهه به بادشاهن جي عبادت گاهه آهي، جيڪي پهرئين واري کان ننڍي آهي ۽ اندران ئي اندران پهرئين واري سان وڃي ملي ٿي. ٽئين جڳهه به ماربل جي ٽن ڏڪن سان ٺهيل آهي. هر هڪ ڏڪو ڊريگن جي اعليٰ قسم جي تصويرن سان سينگاريل آهي. هي به خوبصورت ڏاڪن ذريعي پهرين واري عمارت سان ملي ٿي. سڀني عمارتن جون ڇتيون گهري نيري رنگ جي ٽائيلن (سرن) سان جڙيل ٿيون. جيئن سنڌ جي اندر به اوائلي عمارتن ۽ هاڻي وارين عمارتن تي ان طرح جو ڪم ٿيل آهي. (مڪلي ٺٽو وغيره)

هتي ٽي وڏا پٿر ٿوري ٿوري فاصلي تي رکيل آهن جن کي "ايڪواسٽونس" ٿا چون. اوهان هڪ پٿر تي بيهي ٿورو زور سان جيڪو ڪجهه چوندئو ٿوري دير ۾ ان جو پڙاڏو اوهان کي ٻڌڻ ۾ ايندو. مزي جي ڳالهه ته ٻئي ۽ ٽئين پٿر تي وڃي بيهڻ سان، ساڳيو پڙاڏو اوهان کي

ٻڌڻ ۾ ايندو. اهڙي طرح ٻه نمبر عمارت "امپيرل والٽ" جي ڇوڏاري پٽ آهي، ان کي "ايڪو وال" چيو وڃي ٿو. ان ۾ اهو آهي ته جيڪڏهن پٽ جي اولهه واري پاسي کان بيٺل همراهه سس پس ڪري ته اوڀر واري پاسي بيٺل همراهه اهو صاف ٻڌي سگهي ٿو. اهي تجربا اسان ورائي ورائي ڪري ڏٺا.

جاگيرداري واري دؤر ۾ ٿي مذهبن زور ورتو ۽ نه صرف قانون، حڪومت پر زندگيءَ جي ڇرپر تي قابض رهيا. ان دؤر ۾ بادشاهن ۽ شهنشاهن جو اڻ ڏٺل طاقتن تي يقين هوندو هو. ان ڪري عام ماڻهوءَ کي صرف يقين ڪرڻ لاءِ مجبور ڪيو ويندو هو باقي نه ته ڇاڻ حاصل ڪرڻ ۽ خدائن سان قربت، قائم ڪرڻ جي ڪين اجازت هوندي هئي. بادشاهه ۽ شهنشاهه پهريائين پاڻ کي خدائن جي اولاد پوءِ پاڇو ۽ اُن کان پوءِ نائب مجرائڻ لاءِ مختلف حربا استعمال ڪندا رهيا. چائنا ۾ به لڳ ڀڳ ٻي هزار سال جاگيرداريءَ جي بالادستي رهي، هي قربان گاهون ۽ عبادت گاهون به ان وقت جون ٺهيل آهن. هنن ۾ به صرف بادشاهه ۽ شاهي خاندان عبادت ڪري سگهندو هو ۽ ڏڻ ملهائيندو هو عام ماڻهوءَ کي شرڪت ته ڇا پر پري کان به ڏسڻ جي اجازت نه هوندي هئي. سائنس ۽ ٽيڪنالوجيءَ جي ترقيءَ سان جڏهن حقيقتون ظاهر ٿيڻ لڳيون، ته عوامي ردعمل به سامهون اچڻ لڳا. نتيجي ۾ هنن مذهب تي اجاره داري ته قائم رکي، باقي عبادتن جو ذمو مخصوص ٽولن جي حوالي ڪيو. خود اسلام جي اندر شروع شروع ۾ خليفا يا امام ئي عبادتن جا سربراهه هوندا هئا ۽ مذهب جي بنياد تي قاضي مفتي ۽ اعظم ٿي سزائون ۽ جزائون ڏيندا هيا.

اتان واندا ٿي يڪ سان هڪ ريسٽورنٽ ۾ مانجهاندي لاءِ وياسين. عجيب ريسٽورنٽ هيو. هر واش بيسن جو اسٽينڊ سهڻي ڇوڪريءَ جي ٻن ڄنگهن وانگر هو جيڪا ڇڻ اونڌي ٿي بيٺي هئي. ٽائلٽ جي اندر

ويھر. جڏهن ڪمري ۾ ٽي ويلمر ۽ ڪيڏفعو ته ڇرڪ ڀري اٿي بيلس ڇو ته اندران سڀ ڪجهه ڏسڻ ۾ پئي آيو. هيڪر ته پريشان ٿي ويس پر پوءِ اهو ڏسي ته ڪنهن به ماڻهوءَ جو ڌيان هن طرف نه هو (ڇو؟) اطمينان ٿيو ۽ پوءِ ٻاهر اچي ڏٺم ته اتان ڪجهه به نظر نه پيو اچي.

اتان واندا ٿي شاپنگ لاءِ ”هانگ ڪئو“ مارڪيٽ روانا ٿياسين. چيني ايڏا استاد هيا جو اسان کي مقرر ٿيل پيسا هفتي جي آخر ۾ ڏيندا هيا ۽ پوءِ ان يا ٻئي ڏينهن شاپنگ تي وٺي ويندا هئا. جيئن انهن جا پيسا انهن ئي کپائي وڃون.

هنن مارڪيٽ جي ٻاهران بسون بيهاري اسان کي هدايتون ڏنيون ته مارڪيٽ جي ئي اوسي پاسي رهون، مقرر وقت يعني ساڍي ڇئين بجي هر حال ۾ بسن جي اندر ويهي چڪا هجون وغيره وغيره. هن عاليشان مارڪيٽ جي ٻاهران وڏن اکرن ۾ لکيل هيو ”هانگ ڪئو پرل مارڪيٽ“. هن کي عموماً پرل مارڪيٽ ئي چون. هن جا ٽي طبقا صرف موتين جي واپار سان وڪريل هئا. هت ڪيئي قسمن، ڊزائنن ۽ سائيزن جا موتي ۽ ٻيا قيمتي پٿر پڻ هيا. پوءِ خبر پئي ته موتين جي حوالي سان هي پوري دنيا ۾ مشهور آهي ۽ بيجنگ ۾ ريشمي ڪپڙي جي خريداريءَ لاءِ به مشهور آهي. حيرت جي ڳالهه اها آهي ته صرف هن مارڪيٽ ۾ نه پر ڪٿي به ڊبل گهوڙا بوسڪيءَ جي ڊپ ته ڇا پر ڏس به نه پيو ملي. نه بوسڪي سمجهن، نه ڊبل هارس جيتوڻيڪ ريشمي ڪپڙو ڪٽي بوسڪيءَ جو رنگ به مون هنن کي ڏيکاريو پر ڪاريءَ وارا ڪڪ. مون کي ته اتي يقين ٿي ويو ته بوسڪي چائنا ۾ ٺهندي ئي ڪونهي. هتي مختلف هٽن تي (دڪانن تي) دنيا جي مشهور ماڻهن جون تصويرون لڳل هيون، جنهن ۾ هنن کي هن مارڪيٽ مان موتي وٺندي ڏيکاريو ويو آهي. انهن مان مارگريٽ ٿيچر ۽ ڪجهه انڊين اداڪارائن جون تصويرون به هيون. پيون به ڪيترين ئي شيون جهڙوڪ جيولري،

اليڪٽرانڪس جو سامان، واچون، جوتا، سوٽ ڪيس ۽ سي فوڊ جون ٻه عجيب غريب ڪيٽريون نئي ڏشون نظر آيون.

اتي ٿي خبر پئي تہ هن مارڪيٽ جي پويان رانديڪن جو وڏو مارڪيٽ آهي. اسان ڪجهہ دوست وري ان مارڪيٽ ڏي وياسون. ان جو نالو بہ "هنگ ڪئو ٿواء مارڪيٽ" هيو. شايد هنگ ڪئو ان علائقي جو نالو هجي. هي مارڪيٽ هن سال ۽ هن مهيني آباد ٿيو هو. (مئي 2008ع) پرلڳي ائين پيو جڻ ڪيتري عرصي کان هلندڙ هجي. هت بہ تقريباً ساڳيو سامان هو. ها باقي رانديڪن جا ڪيترائي دڪان هيا جتي سستي کان سستا ۽ مهانگي کان مهانگا رانديڪا هيا. هتي پنهي مارڪيٽن جا دڪاندار باقي بين هنڌن کان سٺي انگريزي ڳالهائن پيا ان ڪري هتان خريداري آسان لڳي پئي، جو تہ گھٽو ڪري شين سان ملندڙ معلوماتي ڪاغذ بہ چيني ٻوليءَ ۾ تہ خود شين تي بہ چيني ٻوليءَ ۾ لکيل پوء جي ڪجهہ معلوم ڪجي تہ ڪيئن ڪجي، سپ دبي ۾ تڪريون. مان اتان ڪيترائي رانديڪا، هڪ جوگر (جوتو) ۽ ڪجهہ سووينر ورتا. هاٽي اسان کي خبر پئجي وئي هئي تہ پوري چائنا ۾ شين جا اگهہ وڌائي رکي ۽ ٻڌايا وڃن ٿا ۽ سوديبازيءَ ۾ هي پاڻ وارن پئاٽن کان بہ بہ تہ پر الائي ڪيترا هٿ اڳتي آهن. ان ڪري فرض ڪيو تہ ڪنهن شيءِ جا هو پنج هزار (پاڪستاني) چوندا هيا تہ اسان پنج سؤ (پاڪستاني) چوندا هياسون ۽ مزي جي ڳالهہ تہ ڪڏهن ڪڏهن گھٽي تڪرار کان پوء جڏهن ان اگهہ تي راضي ٿي ويندا هيا، تہ اسان پريشان ٿي ويندا هياسون. هو اسان جي پريشاني محسوس ڪري ٿورو ڪندا هيا تہ اوهان مهمان آهيو پاڪستان پاڙيسري ملڪ آهي، خير آ، جي اسان توهان مان نفعو نہ بہ ڪمايو سي. ڪڏهن ڪڏهن هو بيزار ڪري وجهندا هئا.

دڪان تي عموماً ڇوڪريون هونديون هيون ۽ اوهان هڪ دفعو دڪان تي آيئو تہ ڦاٿئو. هو ڇنبڙي پونديون، پهريون ان شيءِ جون خوبيون ٻڌائينديون، پوءِ ڊمانسٽريشن ڪري ڏيکارينديون پوءِ اها شيءِ اوهان لاءِ ڪيتري ضروري آهي ٻڌائينديون. اُهي گر استعمال ڪري، ان کان پوءِ قيمت ٻڌائينديون. پوءِ تڪرار هلندو قيمت تي. ڪنهن شيءِ جي قيمت يا پيسن جو حساب ڪلڪيوليٽر تي ئي سمجهڻو پوندو هو. پاڪستاني يارهين رپين جو هڪ يوئان (چيني رپيو) ان وقت هو. اسان آسانيءَ خاطر هڪ ٻڙي ختم يا وڌائي حساب ڪندا هئاسين. جيڪي ٻہ ٽي جملا هو انگريزي ڳالهائينديون هيون اهي هوندا هئا. (You Tell) تون ٻڌاءِ تون ٻڌاءِ (You Tell me) ايتري ۾ تہ تون مون کي قتل ٿو ڪرين مطلب تہ ڪجهہ وڌاءِ چوندا آهن تہ هر شيءِ جا ٻہ پهلو مثبت ۽ منفي هوندا آهن. چيني ٻوليءَ جو نہ اچڻ بہ ڪڏهن ڪڏهن اسان کي فائدو ڏئي ويندو هو. قيمت جي تڪرار کان پوءِ جڏهن اسان واري قيمت تي هو راضي ٿي وينديون هيون ۽ پوءِ بہ اسان جي دل جي اها شيءِ نہ وٺڻ چاهيندي هئي تہ پوءِ اسان ٻوليءَ کي نہ سمجهڻ جو هٿيار تيز ڪري پڇڻ جي ڪندا هئاسين. ڪيترائي دڪاندار پويان پويان ايندا هئا ۽ اهڙي ماٺهوءَ کي ڳولهڻ جي ڪوشش ڪندا هيا، جيڪي انگريزي ۽ چيني زبانون ڄاڻيندا هجن. جيئن اسان کي قائل ڪري سگهن ۽ هن کي ٻڌائي سگهن تہ اسان ڄاتا ڇئون. ٻہ ڳالهيون مون نوٽ ڪيون تہ هنن جي ياد تيز هئي جو اسان ڪنهن دڪان تان ڪا شيءِ ڏٺي ۽ ڪنهن سبب ڪري نہ ورتي ۽ جي پيهر ان دڪان تي وڃڻ يا لنگهہ ٿيو تہ هڪدم سڃاڻي وٺندا ۽ هيلو هيلو چئي وري ان شيءِ جي وٺڻ لاءِ زور ڀريندا، جڏهن تہ هنن وٽ روز وڻ وڻ جون ڪائيون ايندين هونديون. ٻئي ڳالهہ تہ هنن جو تجربو تيز هو هڪ ئي وقت جيڪڏهن ڪيترائي گراهڪ هجن تہ هنن کي خبر هئي تہ ڪنهن کي اهميت ڏجي؟ باقي جي واندا هوندا

پوءِ ننهن ڇوڪرن جو زور لڳائيندا، تہ ڪا نہ ڪا شيءِ آيل گراهڪ کي وڪرو ڪجي، پلي هو صرف وقت گذارڻ لاءِ ئي مارڪيٽ آيو هجي.

مارڪيٽ کان پوءِ اسان "ليان ٿيٽر" ڏسڻ لاءِ روانا ٿياسين. يقين ڪيو يا نہ رات جي ماني (Supper)5-30/6 بجي ليان ٿيٽر جي ريسٽورانٽ ۾ ڪاڌيسين، پوءِ قطار ۾ ٿيٽر اندر داخل ٿياسين. اهڙين جڳهن تي اسان جا منتظر ٽڪيٽون وٺي گيٽ واري کي ڳڻي ڏيندا هئا ۽ اسان لائين ۾ اندر داخل ٿيندا هئاسين. اتي ڪوبہ ماڻهو بنا ٽڪيٽ يا بنا لائن جي داخل ٿيڻ جو سوچي تہ شايد سگهي ٿو پر ڪري نہ ٿو سگهي. گهڻو ڪري تہ ٻاهر نڪرڻ وقت بہ لائين ۾ لڳڻو پوندو هو.

ليان ٿيٽر هي روزانو سادي ستين•شروع ٿئي ٿو. هن ۾ مختلف ڪرتب ڏيکاريا وڃن ٿا. مجموعي طور چائنا جي ڪلاسيڪل ڪرتبن کي ڏيکاريو وڃي ٿو ۽ اهڙيءَ طرح هي اوائلي فن وغيره کي زنده رکيو اچن. سڀ کان مزي جي ڳالهہ تہ ڪرتبن شروع ٿيڻ کان اڳ، توهان سيٽ تي ويٺا آهيو اوهان کي پيالي يا چانهہ وارو گلاس ڏيندا ۽ انهن جا ماهر پري پري کان ناچ واري انداز ۾ ايندي ڪيترن ئي فٽن جي فاصلي کان ڪيٽليءَ ۾ لڳل ڊگهي پائپ مان اوهان جي پياليءَ ۾ چانهن وجهندا. اهو ڪرتب ڪندڙن کي هڪ منفرد لباس پهريل هو. ان ڪرتب ماڻهن کي ڏاڍو وندرايو. ٿيٽر شروع ٿيڻ کان پهريون اوهان نہ صرف ٿيٽر جي پوري عمارت ڏسي سگهو ٿا پر ميڪ اپ جو ڪمرو هلندڙ ميڪ اپ ۽ مختلف تياريون بہ اندر وڃي ڏسي سگهو ٿا. اتان ننڍن دڪانن (نيلن) تان چين جي حوالي ۽ خاص طور ٿيٽر ۽ ان جي مختلف ڪرتبن جي حوالي سان سووينر بہ خريد ڪري سگهو ٿا. اهو سڄو ماحول پراڻي بيجنگ (پيڪنگ) جو منظر پيش ڪري رهيو هو. ڪمنٽري وغيره انگريزي زبان ۾ بہ هئي.

اندر ويهڻ واريون سيٽون به اسان واري پراڻي اسيمبلي واري انداز ۾، اڻ اڻ ماڻهن جي ويهڻ جي گنجائش واريون هيون. لنڊن کان واندا ٿي، هوٽل پهتاسون. اڄ گرمي زياده هئي، پر هوٽل جي ايئرڪنڊيشن اهائي نه هجڻ جي برابر حرام آ جي وڏي، پگهر سڪي ئي نه. هوٽل وارن کي چئي چئي ٿڪجي پيم پر ڪو فائدو نه. مزي جي ڳالهه ته چڙيا به نه ۽ بدتميزي به نه. مجبورن مان پاڻ کي مصروف رکڻ لاءِ ۽ گرمي گهٽ ڪرڻ لاءِ ٽبُ پاڻيءَ جو ڀري ان ۾ وهنجڻ واري جيل (پاڻياٺ وارو صابڻ) جيڪي هو روز اسان کي آڱر جيتري خوبصورت پلاسٽڪ جي بوتل ئي سمجهو ۾ ڏيندا هئا. جيڪي مون وٽ گهٽيون گڏ ٿي ويون هيون. عموماً آءُ خشڪ صابڻ (ٽڪي) استعمال ڪندو هيس، اهي چار پنج ننڍيون بوتلون ٽبُ ۾ وڌم ۽ ٽيهه چاليهه منٽ ٽبُ ۾ پيو رهيس. اتي ٽبُ ۾ پئي پئي جوراڻا به ڌوتم. هر روز اسان کي، شيمپو، ٽڙ واري جيل، ٻه صابڻ جون گول ٽڪيون. ڪپڙي جا چمپل، ٽوال پيئڻ واري پاڻي جون ٻه ننڍيون بوتلون، سائي چانهن جا پتا، ڪافيءَ جا ساشا، ڪڏهن ڪڏهن ڦٽي وغيره ڏيندا هئا. آءُ ٽبُ مان نڪري لڱ مڙئي خشڪ ڪري، چيڙي ۾ ئي سمهي پيس. سوچيم نوٽس لکي وٺان، پر لکي نه سگهيس.

✤......✤......✤

25-مئي

سمر پيلس

ناشتي کان پوءِ ٺهي سنمبري بسن ۾ اچي ويٺاسين. اسان جي گائيڊ وري ٽڏو ساهہ کڻي چيو: او ماءِ گاڊ! ۽ پوءِ سمر پيلس جي تاريخ ۽ تعريف شروع ڪيائين. اسان بس ۾ ويٺي ويٺي هن جادو نگريءَ جي جادوءَ جو شڪار ٿي وياسين. ايترو تہ اثر ڇائنجي ويو، جو مان اهو بہ يلجي ويس تہ مان ڪنهن سان گڏ ويٺو آهيان ۽ ناديہ ڪٿي ويٺي آهي. جادوءَ جي ڍري ٽٽڻ کان پوءِ ڌنمر تہ اڳئين سيٽن تي ويٺي هئي. مان در اصل پوئين دروازي کان چڙهيو هيس ۽ بس ۾ خالي مليل سيٽ تي ويهي رهيو هيس. هاڻي دراصل دوستيون بہ آشڪار ٿي چڪيون هيون، ان ڪري اهي همراهہ جيڪي ڪنهن نہ ڪنهن بهاني ماين سان ويهڻ يا ڳالهائڻ جي ڪوشش ۾ هوندا هئا، اهي بہ سڀ ڪجهہ سمجهي ويا هئا. هونئن بہ اتي اسان وارو ماحول نہ هو هڪ تہ دوستيءَ لاءِ عمر، رنگ يا تعليم وغيره معيار نہ هئا ۽ نہ وري ايئن هو تہ گڏ ويهڻ يا ياڪر پائي فوٽو وغيره ڪيرائڻ سان دوستي ليکبي آهي.

سمر پيلس گهمندي اسان ڄڻ واقعي ڪنهن ڪاڪ محل ۾ اچي ويا هياسون. هي فطرتي ۽ انساني محنت جو شاهڪار هو. نالو تہ هن جو پيلس (محل) هو پر هتي تہ ڪيترائي محل پارڪ ڍنڍون ۽ مندر وغيره هيا. هن جا ٽي حصا پاڻيءَ تي مشتمل آهن. تقريباً ٻہ سؤ فٽ

اوچائي واري ڏگهي پهاڙي آهي. جنهن تي قطار ۾ ڪيئي عمارتون جڙيل آهن. جن ۾ ڪڪرن وارو هال، ٻڌ جي تعليم وارو مندر جنهن جي وچ ۾ ٻڌ جي واس وارو ٽاور آهي. هي چاليهه ميٽر ڪن ڏگهو ٽاور ويهه ميٽر ڏگهي پٿر تي رکيل آهي. ان کان علاوه هتي خوشين ۽ مسرتن وارو هال، تسڪين هال، اڪيلائي جي لذت وارو باغ، ذهانت جي سمنڊ جو مندر، بادشاهه سلامت جي رهائش گاهه، جيڊ جي لهرن واري عمارت، جنهن جو هڪ دروازو راڻي صاحبه جي رهائش گاهه ۾ کليل ٿو ۽ ان کان علاوه ڪيترائي خوبصورت هال ۽ باغ باغيچا آهن. اسان هيءَ پهرين جڳهه ڏٺي جنهن جي عمارتن جا نالا ثقافتي نه پر فلسفي ۽ علمي صفتن تي رکيل هئا.

تقريباً ساڍن پنجن ايڪڙن تي والاريل ڍنڍ جنهن کي ڪنمنگ چون پيا، ايتري ته خوبصورت هئي جو باقي زندگي اتي گهمي ڦري پوري ڪرڻ لاءِ دل تيار هئي. مزي جي ڳالهه ته گائيڊ صاحب، او ماءِ گاڊ ٻڌايو ته هڪ تير سان ٻه شڪار ڪندي اها ڍنڍ ۽ پهاڙي ٺاهي وئي آهي. اتي پهريائين پاڻيءَ جو وهڪرو هو، پوءِ اتان مٽي ڪڍي ان کي ڍنڍ ۽ مٽي مٽي وجهي پهاڙي ٺاهي وئي آهي. هتي سترهن دروازن واري برج ڪيترن جاين کي پاڻ ۾ ملائي ٿي. هتي هڪ ماربل جو ٻه منزل ٻيڙو ٻه بيٺل آهي. هتي ٻاهرين سياحن کان علاوه مقامي ماڻهن جي ٻه وڏي رش هئي. هاڻي ٻڌايو ...... آفيمي قوم جي باري ۾ ا اڄ الائي ڇو ٿڪ محسوس ٿي رهيو هو توڙي جو ڪهڙو رليا ٻه ڪونه هئاسون. واپسيءَ تي ڪجهه شاگرد ٿي چئون، واٽ تي بسن مان لهي پيا. مان ڪونه لڌس شايد ٿڪ جي ڪري يا شايد نادپه سان گڏ هجڻ ڪري.

❖......❖......❖

26 مئي

جينٽل ليڊيز اينڊ جينٽلمين

اڄ کان جڻ اسان جو امتحان شروع ٿي ويو هو. ڏائين کان ٻارهين واري ڪلاس ۾، چيني زبان ۽ ثقافت جو ٻين ملڪن جي زبانن ۽ ثقافتن سان واسطي جي حوالي سان، هر شاگرد کي پنهنجي پنهنجي ملڪ جي حوالي سان، جيترو سمجهي سگهيو ٿي، ڳالهائي سگهيو ٿي ڳالهايو. جن کي چيني زبان ٿوري گهٽي آئي پئي، انهن ڪجهه وقت ورتو پئي، باقي ٻيا اسان جهڙا مڙيوئي جان ڇڏائڻ ۾ پورا.

ٻارهين وڳي مانجهاندو ڪري (اسان وٽ ڪوڙ ماڻهو ناشتو ٻه ان مهل کان پوءِ ڪندا آهن.) لڳي وياسين پريزنٽيشن جي تياريءَ ۾ جيئن ته ٻئي کان ڇئين تائين هر شاگرد کي پنهنجي ملڪ جي باري ۾ ڳالهائڻو هو، عامر ۽ مان ٻن ڏينهن کان ان جي تياري ڪري رهيا هياسين. اسان ڪمپيوٽرائزڊ پريزنٽيشن ته يو ايس بيءَ ۾ پاڪستان کان ئي کڻي آيا هياسين، ان کي وڌيڪ سنواري تيار ڪيوسي. طئه اهو ٿيو ته مان مختصر پاڪستان جو تعارف ڪرائيندس ۽ پوءِ عامر صاحب وڌيڪ وضاحت ڪندو ۽ ملٽي ميڊيا تي پاڪستان جي باري ۾ سلائيڊس ڏيکاريندي ٻڌائيندو.

جڏهن اسان (پاڪستان) جو وارو آيو ته عامر ۽ مان اٿي اڳيان آياسين، ايئن ئي جيئن ڪلاسن ۾ استاد جي ٽيبل ۽ ڪرسي هوندي

آهي، پر هتي ٻہ ڪرسيون هيون ڇو تہ گهڻو ڪري هر ملڪ ڪان ٻہ (ﭽﭩيون ﭽﭩان - ﭽﭩو ۽ ﭽﭩي) آيل هئا. مون مائيڪ سامهون ڪندي ۽ پڪ ڪندي تہ آن آهي چيو "جينٽل ليڊيز اينڊ جينٽلمين!" سڄي ڪلاس ۾ تاڙيون وڄي ويون. تاڙين جي خاموشيءَ ڪان پوءِ مون چيو "گهڻ ۾ گهڻ مان تہ ائين ٿي ٿو سمجهان تہ صرف مرد نہ پر عورتون بہ معزز ٿينديون آهن" هڪ دفعو وري ڪلاس ٽهڪن ۽ تاڙين سان گونجڻ لڳو. بهرحال چيني ميزبانن جو شڪريو ادا ڪندي ٻہ ٽي پيا جملا چئي، مون مائيڪ عامر جي حوالي ڪيو. پوري پريزنٽيشن تہ نہ هلي، ڇو تہ وقت گهڻ هو ۽ ٻيهن ملڪن کي وارو ڏيڻو هو. بهرحال عامر پاڪستان جون خاص خاص جايون ۽ ڳالهيون سهڻي انداز ۾ پيش ڪيون. ڪلاس ڪان پوءِ مان ڪمري ۾ وڃي سمهي پيس ۽ ننڊ وٺي وئي.

رات جي ماني ڪائي، مان عامر کي ڳولهيم، پر هو شايد هوٽل ڪان ٻاهر نڪري ويو هو. ان ڪان پوءِ پنهنجي ٺي طبيعت واري نيپال جي دوست کي ڳولهيم، پر هو بہ شايد نڪري ويو هو. مان اڪيلو اڪيلو رستن کي ياد ڪندو هوٽل جي ڪارڊ کي هٿيڪو ڪندو پري پري تائين هليو ويس. واپسيءَ ۾ هڪ دڪان ڪان چپل، ريزر باڊي اسپري شيونگ فوم ۽ آئسڪريم ورتم. عامر گهڻو ڪري وي ويانا وارن سان نڪري ويندو هو. اسان ٻئي هڪ ٻئي جي مشن جي باري ۾ پڇندا ۽ هڪ ٻئي کي همٿائيندا رهندا هئاسين. وي ويانا سان گڏ هڪ ٻي بہ چليءَ / پيرو جي ڇوڪري هوندي هئي. هن ٻڌايو تہ هن کي هڪ ٻار بہ آهي پر هو ۽ سندس مڙس هاڻي الڳ ٿي چڪا آهن. عامر اهو بہ ٻڌايو هو تہ هوءَ مون ۾ دلچسپي رکي ٿي. هن مون کي بہ هڪ اڌ دفعو غصي ۾ چيو هو "نادير نادير" پر مون کي ڳالهہ سمجهہ ۾ ڪونہ آئي هئي، مون سمجهيو هو تہ شايد پڇي ٿي تہ نادير ڪٿي آهي. هونئن بہ هوءَ مونکي ڪونہ پائجندي هئي ...... ڇو ؟ تون کي خبر ناهي!

✣......✣......✣

27-مئي

يوريٽ جو واسو

اڄ پهرين ڪلاس ۾ هنن اهي طريقا ٻڌايا، جيڪي پين ملڪن جي شاگردن کي چيني زبان سيکارڻ لاءِ ٺاهيا ويا هئا. ٻئي ڪلاس ۾ ساڳئي ڳالهه هئي، تہ غير چينين کي چيني سيکارڻ لاءِ فيڪلٽيءَ جون ڪهڙيون ضرورتون آهن. ٻئي ڪلاس غير دلچسپ هيا. ڪيترائي شاگرد پنهنجي پنهنجي موبائل جي استعمال ۾ لڳا پيا هيا. ڪي ٿوري وقفي سان ڪلاس کان ٻاهر وڃي رهيا هيا، تہ ڪي هرويرو چانهن (ڪاري، سائي يا ڪافي) ٺاهي پي رهيا هيا. ناديہ ۽ مان هڪ ٻئي جي نوٽ بڪ تي يا ڪجهہ لکي رهيا هياسون يا ڪي تصويرون ٺاهي رهيا هياسون.

ٻئي ڪلاس ۾ هنن ڪجهہ مسئلن جي نشاندهي بہ ڪئي، جهڙوڪ چيني ٻولي سيکارڻ جي ماهرن جي اڻاٺ، خاص طور عورتن جي کوٽ. سيکاريندڙن جي وڌيڪ تربيت مهيا ڪرڻ جي کوٽ. گهڻ ڳالهائي ويندڙ ٻولين جا چيني ماهر پر هو باقائدي پر اميد هئا تہ هو اهي سڀ مسئلا حل ڪري ويندا. اهو ممڪن بہ آهي ڇو تہ هو هر ڪم هڪ ڪارآمد منصوبہ بنديءَ سان ڪن ٿا. هڪ ڳالهہ اسان کي منجهائي وڌو تہ بقول هنن جي چيني زبان واقعي ئي ڏکي آهي ايتري قدر جو چيني ٻار بہ ڏهن ٻارهن سالن کان پوءِ ان کي سکڻ جي قابل ٿيندو آهي.

هنن ٻڌايو تہ هن وقت گهٽ ۾ گهٽ هڪ سؤ ملڪن ۾ ٽي هزار ادارن ۾ چيني سکي وڃي ٿي يا سيکاري وڃي ٿي. جنهن ۾ هر سال ٽيهہ پرسينٽ اظافو ٿي رهيو آهي. ٽي سؤ ڪنفيوشس ادارا آهن. لڳ ڀڳ پنجاهہ لک هن وقت چيني ٻولي سکي رهيا آهن. گهٽ ۾ گهٽ پنج سرڪاري ادارا پروگرام جي مڪمل نظرداري ۽ امداد ۾ مصروف آهن.

مان موقعي جو فاعدو وٺندي، ڪائنٽن نصابي سرگرمين ۽ ڪتابن جي حوالي سان ڪجهہ معلومات ورتي. صرف نصاب لاءِ هنن وٽ پنج سؤ ماڊرن اشاعتي ادارا آهن، جيڪي ڪلاڪ ۾ ست هزار ڪان اسي هزار ڪتاب نہ صرف ڇاپي، پر بنڊلن ۾ ٻڌي ڪري ٻاهر موڪلن ٿا.

هتي پاسنگ مارڪس ست پرسينٽ آهي. نصابي ڪتاب جي سائيز هنن وٽ مختلف آهي، نصابي ڪتاب ڪي تيار ڪندڙن جو معاوضو بہ مختلف آهي جيڪو اسان جي ڀيٽ ۾ گهٽو آهي. استادن جو معاوضو تمام سٺو آهي. ها باقي اتي استاد پورو عرصو شاگرد بہ هوندا آهن ۽ ڪنهن نہ ڪنهن تحقيق يا تدوين ۾ رڌل هوندا آهن.

❖......❖......❖

28-مئي

نيپالي دوست جو ڪمر ٿي ويو

اڄ به پهريون ۽ پيو ڪلاس چيني ٻوليءَ کي ٻاهرين ملڪن ۾ متعارف ڪرائڻ جي حوالي سان ٿي هو ۽ ٻڌندڙن جي ان ۾ ڪا خاص دلچسپي نظر نه ٿي آئي. پهرئين ڪلاس ۾ ابتدائي تعليم ۽ ٻئي ڪلاس ۾ اعليٰ درجي جي تعليم ذريعي ٻين ملڪن سان تعلقات ۽ واسطن پيدا ڪرڻ جي حوالي سان ڳالهه ٻولهه هئي.

ڪلاس کان پوءِ نيپالي دوست مون کي پنهنجي ڪمري ۾ وٺي ويو. چانهن جو پڇيائين، پر مون کي طلب نه هئي. مان سندس بستر تي آهلي، ڪجهه ٽڪ پيڻ ٿي چاهيو.

هن ڪلندي هندستاني لهجي ۾ (اردوءَ ۾) چيو ته منهنجو ڪمر ٿي ويو. پهريون ته مون ڳالهه نه سمجهي. هن به اهو محسوس ڪري سچو قصو ٻڌايو ته هو ڪجهه دوستن سان گڏجي وڏي مارڪيٽ خريداريءَ لاءِ ويو. پوءِ شام ڌاري رستي تي ڪيس ماڻهو ملندا رهيا. جيڪي ڪيس مساج گهرن جا اشتهاري ڪارڊ ڏيکاري (جيڪي چيني ۽ انگريزيءَ ۾ هوندا هيا ۽انهن تي ڇوڪرين جا فوٽو به هيا) ڪيس ڇوڪرين ۽انهن جي اگهن جي باري ۾ ٻڌائن پيا. هو انهن مان هڪڙي سان گڏ ويو مساج به ڪرائي آيو ته حسرت به پوري ڪري آيو. ڏاڍي تعريف ڪري رهيو هيو.

نيپالَ مانڻ بہ پہچتاآيا هيا. هڪڙو سيڪريٽريٽ مان جيڪو اسان جي ماحول وانگر آڪڙيل ۽ پنهنجو پاڻ کي ڪا ٻئي مخلوق سمجهندو هو ۽ ٻيو اسان وارو يار جيڪو ڪنهن تعليمي اداري مان آيو هو. هي ڏاڍو پلو ۽ سادو هو. پوءِ هن مون کي ٻڌايو تہ اتي بہ سيڪريٽريٽ ۾ ڪم ڪندڙ هر سٺي (ٻاهرين) پروگرام ۾ پاڻ ئي ويندا آهن ۽ ورلي ڪڏهن ڪنهن مجبوريءَ تحت ڪنهن ٻئي عام اداري مان، ڪنهن جي سفارش ڪندا آهن. هي همراهہ (آڪڙيل) تہ اتي ڪنهن سان سنئين منهن ڳالهائيندو ئي ناهي. مون سندس ڪوڙاڻ گهٽ ڪرڻ لاءِ چيو "منهن سنئون هجيس تہ سنئين منهن سان ڳالهائي نہ" هو ڪليو ضرور پر......

دراصل برطانيہ سرڪار جي حڪومت ۾ آيل مڙني ملڪن جو مزاج اجا تائين ساڳيو آهي. خاص طور نظام حڪومت هلائڻ وارن جي تربيت ان ئي نموني سان ڪئي وڃي ٿي، تہ توهان عام ماڻهو نہ آهيو. نہ ئي اوهان جو عام ماڻهوءَ سان ميل جول مناسب آهي. هن مون کي هوٽل جي ويجهو انڊرگرائونڊ ريل جي هڪ اسٽيشن بہ ٻڌائي، جتان بيجنگ جي ڪنهن بہ پاسي وڃي اچي سگهجي پيو. انهن ٽرينن ۾ ڪوڙ آسانيون آهن. هڪ تہ ٽرين اندر ايندڙ اسٽيشن جو بہ اعلان ٿئي، تہ جنهن اسٽيشن تي بيهي ان جو بہ. گهڻو ڪري هر اسٽيشن تي ٿنين ۽ بوردن تي اسٽيشن جا ترتيب وار نالا، رُخ وغيره ڏنل آهن، ان ڪري سفر آسان ٿيو پئي.

❖......❖......❖

29-مئي

ڊانس يا ورزش

اڄ اسڪولن گهمڻ جو وارو هو. مانجهاندي کان پهرين "بيجنگ فينڪئوڊي پرائمري اسڪول وياسين. تمام وڏو اسڪول هو. هتي لڳ ڀڳ چاليهن ملڪن جا ٻار داخلا ئون وٺندا آهن. هتي سواءِ انگريزيءَ جي باقي مضمون چينيءَ ۾ پڙهايا ويندا آهن، بلڪ هتي چيني زبان ۾ حساب سکڻ تي زور هوندو آهي. اتي يانت يانت جا شاگرد هئا، انهن جي لاءِ گهربل سڀ سهولتُون سڌ پنڌ تي موجود هيون.

مانجهاندي کان پوءِ "بيجنگ پنجويهه نمبر مڊل اسڪولءُ" جيڪو ويجهوئي هو ڏانهن وياسين. اتي بہ گهڻي ڀاڱي چيني زبان ۾ پڙهائي هئي. هڪ ڳالهه چائنا جي مڙني تعليمي ادارن ۾ ڏٺيسين تہ تعليم، دلچسپ انداز ۾ ڏني پئي وڃي. پڙهڻ کان شاگردن جون سرگرميون وڌيڪ هيون، جن ۾ مقابلي جو رجحان بہ پيدا ڪيو ويو هو.

شام جو مانيءَ کان پوءِ آءُ وري گشت تي نڪتس. اڄ هوٽل کان سڌي هٿ تي هلي، اڳيان وري سڌي هٿ تي وڏي روڊ ڏي مڙي ويس. پري کان موسيقيءَ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو ۽ ماڻهن جو هجوم بہ صاف نظر آيو. اتي بہ اڳيان چڏيل ميدان ۾ ماڻهو ڊانس ڪري رهيا هيا ۽ پري ويٺل همراهہ موسيقي ڏئي رهيا هيا. مان اتي پهچي ڪجهہ وقت تہ ڦٽ پاٿ تي بيهي مزو وٺڻ لڳس پوءِ وري اندر هليو ويس ۽ ويجهي کان

ڏسڻ ۾ پڌڻ لڳس. هتي به هر عمر جا ماڻهو جوڙي جوڙي ۾ ڊانس ۾ مصروف هيا ۽ هتي به جوڙا يا ته هڪ مرد ۽ هڪ عورت يا پڻ عورتن تي مشتمل هيا. آهستي آهستي خبر پئي ته اتي روزانو ماڻهو آفيس يا ڪم ڪار کان فارغ ٿي اهڙن هنڌن تي پهچندا آهن ۽ پاڻ کي چست ۽ فٽ رکڻ لاءِ اها ڊانس يا ورزش چئوس، ڪندا آهن. جيستائين آهستي آهستي ڪري ميلو ڦٽو تيستائين مان به مزو وٺندو رهيس پوءِ ٽورو اڳتي هلي وري هوٽل تي موٽي آيس.

❖......❖......❖

30 مئي

نارمل / ايبنارمل- ريما جي ناراضگي

اڄ "بيجنگ نارمل يونيورسٽي" گهمڻ جو پروگرام هو. نارمل پڙهي ۽ ٻڌي مان سوچ ۾ پئجي ويس تہ ايبنارمل ادارا بہ ٿيندا آهن ڇا؟ اهو سوال منهنجي ذهن ۾ اٽڪي پيو هو. هيءَ تمام وڏي يونيورسٽي هئي. هتي هئرادو آبشار بہ ... ننڍيون ننڍيون پلون بہ هيون، مختلف يادگار بہ هيا، کليل ميدان، رانا ين رهڻ جا بندوبست بہ هيا.

اسان بسن مان لهي هيڏي هيڏي گهمڻ لڳاسين. هڪ جڳهہ تي هڪ ڊريگن رکيل هو. ريما مون کي فوٽو ڪڍڻ لاءِ چيو. ڪئميرا مونکي ڏئي هوءَ ڊريگن سان سٽي پوز اچڻ جي تياري ڪرڻ لڳي. ٿوري دير ۾ مون کان پڇيائين "ٺيڪ آ؟" مون چيو "بلڪل". هن وري چيو تہ مان ۽ هي ڊريگن پورو اسڪرين تي اچي ٿو؟" مان مذاق ڪنديٰ چيو مانس: "اطمينان ڪر پئي جانور پورا پورا نظر اچي رهيا آهن." ابا! پوءِ تہ صفا ڇڙي پئي. فوٽو تہ مون ڪڍيو مانس پر سندس موڊ صفا خراب ٿي ويس. مون هن سان معذرت بہ ڪئي ۽ چيو تہ اسان خوشي، مذاق ۽ ڪاوڙ ۾ اولاد ۽ دوستن کي بہ جانور چوندا آهيون. هن وراڻيو اسان بہ دوستن جيتوڻيڪ مٽرس کي بہ ڪتو ٻلو گڏهہ چوندا آهيون، پر جانور نہ چوندا آهيون. هن جو مطلب جيڪو مون سمجهيو تہ جانور معنيٰ جاهل بدتهذيب ۽ غير تهذيب يافتہ هو. هوءَ پڳهرجي وئي، چگو جو ناديہ

ڪونہ هئي. مان بہ چيو ٺيڪ آ! ڪهڙي منهنجي مائٽياڻي آ. باقي ڏينهن بچيا آهن ڏون! خير آ، مان پنهنجو دڳ وٺي اڳتي لنگهي ويس. اندر هڪ لائبريري هئي. جيئن تہ چين ۾ مارڪسزم خاص مضمون طور پڙهايو ويندو آهي، ان ڪري مارڪسي ڪتاب هر لائبريريءَ ۾ موجود هوندا آهن. اتي انتو نيو گرامچيءَ تي ۽ ان جا پنهنجا گهڻ ۾ گهڻ ڏهہ ڪن شيلف ڪتابن جا ڏسي مان تہ حيران ٿي ويس. ٻہ ٽي ٿلها ٿلها ڪتاب اٿلائي پٿلائي بہ ڏٺا انهن ۾ تمام دقيق ۽ تحقيقي مواد هيو. افسوس تہ اتي ويهڻ جو وقت ٿورو هو. دوست سڏي رهيا هيا. مان ٿوري دير ۾ اتان نڪري سيني سان گڏجي هلڻ لڳس. اسان وٽ تہ هڪڙو ئي (اردوءَ ۾) ڪتاب "انتو نيو گرامچيءَ" (جيڪو پوءِ سنڌيءَ ۾ بہ ترجمو ٿيو) ڇپيو. گرامچي، مارڪسي دانشورن ۾ وڏي اهميت رکي ٿو.

هلندي هلندي مون محسوس ڪيو تہ نہ صرف ريما پرناديہ بہ پريشان هئي. هو پاڻ ۾ پهريون وانگر کلن ڳالهائڻ ڪونہ پيون. ناديہ گهٽي ياڳي هن جي سهاري هوندي هئي ۽ هونئن بہ ٻئي هڪ ئي شهر ۽ شايد هڪ ئي دفتر جون هيون. مون کي گهڻو افسوس نہ ٿيو. ڇو تہ هڪ تہ مون هن سان مذاق ڪئي ۽ (انسان بہ تہ سماجي جانور ئي آهي)، ٻيو تہ مون هن سان معذرت بہ ڪئي ۽ سمجهائڻ جي ڪوشش بہ ڪئي. مائين سان منهنجو نيبهہ ٿئي ئي ڪونہ. هنن جا نخرا عجيب، برابر جي حقن جي ڳالهہ ڪنديون، پر هميشہ مرد کان محڪومانہ رويي جي توقع. هنن جا نخرا بہ برداشت ڪيو، خرچ بہ ڪيو، ڪاوڙ بہ سهو پوءِ بہ رڳو پريشاني ئي پريشاني. چونديون ڪوڙ کان نفرت آ پر ڳالهائينديون اڪثر ڪوڙ ۽ ڪوڙ جي پويان ڀڄنديون. گهڻ ۾ گهڻ منهنجي تجربي ۾ تہ ايئن آيو آهي. بهرحال حسب معموا اصيلَ سان نہ تہ ان جي وڪيل سان آخرڪار ڦڪت ٿي ڪري تعلق ختم ٿي ويو. عامر صاحب پڇيو، ٻڌايومانس تہ هن جو زور معذرت ڪري معافي گهرين مون ڇيو مون کا ڪونہ ٿيندو.

اسان ڪي اتي "انسٽيٽيوٽ آف ڪگنيٽو نيورو سائنس اينڊ لرننگ" ۾ وٺي آيا. هي يونيورسٽيءَ جي سٽر ڪان مٿي ليبارٽرين مان هڪ هئي. ان جي انچارج خاتون ريسرچ پروفيسر هئي. هن جو نالو "جُن ونگ" هو. هن اسان کي ڪيترائي ڪمرا ڏيکاريا، جن مان ڪجهه يا ته اونداها هئا يا وري ليبارٽري ٽيسٽ وقت انهن ۾ گهپ اونده ڪئي ويندي هئي. مختلف هندورا مختلف رنگن جي زيرو بلبن سان سجايل هئا. جتي چمندڙ ٻارن جون، مختلف وقتن تي مختلف ٽيسٽون ڪيون وينديون هيون، ته انهن ۾ کهڙي قسم جا لاڙا آهن، سندن کهڙيون صلاحيتون اجاگر ٿي سگهن ٿيون. جُن ونگ پنهنجي مضمون ۾ ڪم ۾ پڙ هئي. منهنجو هن سان چڱو خاصو بحث ٿيو. خاص طور مون هن کي چيو ته نيوٽن جا حرڪت جا قاعدا اجا تائين درست تسليم ڪيا وڃن ٿا ته پوءِ ان جي قانون موجب ڪوبه مادو ايستائين حرڪت نه ٿو ڪري سگهي، جيستائين ڪو ٻيو مادو ان کي حرڪت نه ڏي، ته پوءِ جڏهن انسان جي تعريف ڪجي ٿي يا ڪيس گهٽ وڌ ڳالهايو وڃي ٿو ته هن جو دماغ حرڪت ۾ اچي ٿو ۽ سڄي بدن جي ڪيفيت تبديل ٿي وڃي ٿي. جڏهن ته هن جي ميڄالي کي ڪو ٻاهريون يا اندريون مادو ڇهي به نه ٿو. هن جي دماغ جو پهريون خليو ڪيئن ۽ ڇو ٿو حرڪت ۾ اچي؟ اسان جي ڪافي ڳالهه ٻولهه ٿي هن چيو ته مان پنهنجي سينئر سان به ان نقطي تي ڳالهائيندس ۽ پوءِ هن مون کي پنهنجو وزيٽنگ ڪارڊ ڪڍي ڏنو. مون کان ڪجهه دوستن پڇيو ته مسئلو ڇا هو. هڪ اڌ کي ٻڌائڻ کان پوءِ ٻين کي مون چيو ته ڪجهه به نه.

انساني محسوسات، جذبات انهن جي پيمائش تي دنيا ۾ سائنسي انداز ۾ تمام گهڻو ڪم هلي رهيو آهي. هڪ مضمون "ڊائنيمڪس" تي مون گهڻو اڳ ۾ ٽي ڪتاب پڙهيا به هيا. ان ۾ به ڪيتريون حيرت انگيز ڳالهيون هيون، پر اڃان تائين دماغ جي ڪم ڪرڻ جي مڪمل خبر نه پئجي سگهي آهي.

ان کان پوءِ اسان کي يونيورسٽيءَ اندر ٿي ٿهيل سائنس پارڪ، مارچ 1926ع جي قتل عام ۾ ٽن مارجي ويل شاگردن جو يادگار هڪ وڏو گهنڊ، ۽ هن سال (2008ع) ٽينڊر اولمپڪ راندين جي مهمانن ڪنڊر ڪئمپس ۽ فنون لطيفہ جي مرڪزي اڪيڊمي پڻ ڏيکاري وئي.

اسان کي يونيورسٽيءَ جي ٿي هڪ ميس ۾ مانجهاندي لاءِ وٺي ويا. اتي استقبال ڪندڙن ۾ منهنجي خيال ۾ انتظاميہ ۽ استاد شامل هيا. جيئن تہ منهنجي ذهن ۾ ”نارمل يونيورسٽي“ ڦري رهي هئي، مون ڪوشش ڪئي تہ مانيءَ لاءِ اهڙي بينچ تي ويهجي جتي ڪو اِهڙو مقامي ماڻهو هجي، جنهن کان ان نالي جي باري ۾ پڇان. پر مانيءَ دوران اهڙي نوبت نہ آئي.

آءٌ جلدي جلدي مانيءَ مان فارغ ٿي هڪ همراهہ جي پڪ ۾ وڃي ويٺس. ڪائنس نالو پڇيم جيڪو ان وقت ئي سمجهہ ۾ نہ آيو تہ هاڻي ڏوڙ ايندو. بهرحال مان هن کان پڇيو تہ ڇا توهان وٽ ايبنارمل ادارا بہ آهن؟ پهريون تہ هن کي ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ آئي تہ پوءِ مان ڪائنس هن يونيورسٽيءَ جو نالو پڇيو. هو حيران ضرور ٿيو تہ بہ ٽن ڪلاڪن کان يونيورسٽيءَ ۾ ڦرون پيا مختلف جاين ۽ ماڻهن جي تعارف ۾ هر هر نارمل يونيورسٽيءَ جو نالو ورتو وڃي ٿو تہ پوءِ مان ڪائنس اهو ڇو ٿو پڇان! جڏهن هن چيو تہ هيءَ ”بيجنگ نارمل يونيورسٽي آهي“، تہ مان پڇيو مانس ”بيجنگ ايبنارمل يونيورسٽي يا ٻي ڪا ائبنارمل يونيورسٽي بہ ڪٿي آهي؟ تہ پوءِ همراهہ کي ڳالهہ سمجهہ ۾ آئي. ٿوري ماٺ کان پوءِ مون کي ماڻهن جي وچ کان پاسي تي وٺي ويو ۽ ٻڌايائين تہ هيءَ يونيورسٽي صديءَ کان پراڻي آهي. پهريائين استادن کي ٽريننگ ڏيڻ وارو ادارو هو بلڪ اهڙن يعني استادن کي ٽرينڊ ڪرڻ وارن ادارن يا اسڪولن جو نالو نارمل اسڪول هوندو هو ۽ پوءِ اها روايت چائنا جي سرڪاري رڪارڊ ۾ محفوظ ٿي وئي ۽ هي پيڪنگ

نارمل اسڪول ۾ يونيورسٽي ٿي ۽ پوءِ پيڪنگ کي جڏهن بيجنگ چيو ويو تہ هيءَ بہ "بيجنگ نارمل يونيورسٽي" ٿي، جيڪا چائنا جي پهرين نارمل يونيورسٽي ٿي. پوءِ هڪ هنڌان، هڪ بروشر ڪٽي مون کي ڏنائين، جيڪو هن اداري جي باري ۾ هو. جنهن مطابق هن ۾ ڪيئي ادارا ۽ هڪ اڌ يونيورسٽي بہ ضم هئي. هن کي چائنا جو سڀ کان وڏو ترقي پسند ادارو بہ قرار ڏنو ويو آهي ڇو تہ هتان جا استاد ۽ شاگرد ترقي پسند سياست ۽ تحريڪن ۾ ڪافي سرگرم رهيا آهن. هتي داخلا ۾ هڪ ياڳي ٽي ڪوٽا ٻهراڙيءَ وارن لاءِ، چوٿائي گهٽ آمدنيءَ وارن خاندانن لاءِ مخصوص آهي. ميلن ۾ ڦهليل يوينورسٽيءَ ۾، پنجاهہ کان مٿي گريجوئيٽ، ڏيڍ سوءَ کان مٿي ماسٽرس ۽ سوءَ کن ڊاڪٽوريٽ پروگرام رٿيل آهن. انهن کان علاوه بہ ڪيترائي ننڍا وڏا پيا پروگرام بہ هلندا رهندا آهن.

ٻي کان ڇٽين بجي تائين اتي ٻاهرين ملڪن جي شاگردن سان ملاقات رکيل هئي. اتي پهريائين هڪ ٻن همراهن يونيورسٽي ۾ خاص طور تي ٻاهرين ملڪن جي شاگردن جي داخلا ۽ تعليم مطلق ڳالهايو، پوءِ سيني واري واري سان پنهنجو تعارف ڪرايو. اتي ٽي پاڪستاني شاگرد بہ هيا. انهن سان گهڻي ڳالهہ ٻولهہ نہ ٿي سگهي. اتي ٿي ويني ويني اسان کي ٽافيون، ميوو ۽ سادي چانهن ڏني وئي، هيءَ چانهہ وري الائي ڪهڙي گاهہ جي هئي، ڇو تہ هو "هر بلاڇٽ" جا زنده مثال آهن. پروگرام ختم ٿيڻ وقت هنن درزي گهرايا ۽ اسان جي ماپ ورتي. ڇون تہ ايئن پيا تہ ڪوٽ ڏيندا.. هرڪو سوچي رهيو هيو تہ ٿو پيس (ڪوٽ پينٽ) ڏيندا الائي صرف ڪوٽ ڏيندا، پر جڏهن ڪجهہ ڏينهن کان پوءِ مليو تہ خبر پئي تہ ڪاري ريشمي ڪپڙي جي ڪا صدري هئي جنهن ۾ ڪاٺ جا ٻٽڻ هيا. هن پاڪستان ۾ پايون تہ ماٺهو خيرات ڏيندا يا پڪ چريو سمجهندا. رات جي ماني ڪائي، مان ڪمري ۾ واڙجي ويس.

ڪوشش جي باوجود پڙهڻ جو سود نہ ٿيو. تنهن بہ اچڻ جو ٽالو ٿي نہ پئي وئي. ناديہ ڏي ان ڪري نہ ويس جو هوءَ هميشہ ريما سان گڏ هوندي هئي ۽ مان نہ پئي چاهيو تہ منهنجي ڪري هنن ٻنهي ۾ ڪا ڦِڪٽ پوي، ڇو تہ اسان جا هتي باقي ٻہ ٽي ڏينهن وڃي بچيا هيا. جڏهن تہ هنن کي تمام عمر هڪ ٻئي جي ويجهو ٿي رهڻو هو. مون کي اهو محسوس ضرور ٿي رهيو هو تہ هوءَ بہ پريشان ضرور هوندي.

مان بوريت کي ڀڃائڻ لاءِ ٽب ۾ پاڻي ڀري هڪ جي بجاءِ ٻہ ڊيپون جيل جون پاڻي ۾ گڏائي (پاڻياٺ واري صابڻ جون پلاسٽڪ جون ننڍيون ڊيپون جيڪي هوٽل وارا روز ڏيندا هئا) پاڻيءَ سان کيڏڻ ۽ بدن تان مَر لاهڻ لڳس. اڌ ڪلاڪ کن ۾ آءٌ تازو توانو ٿي ويس، ٻر اتي ئي ليٽيو رهيس. ايتري ۾ گهنٽي وڳي مان ٽوال ويڙهي در کوليو تہ عامر صاحب بيٺو هيو. هو پڪائيءَ سان واپس ورڻ جي ڪري رهيو هيو. مان هن کي اندر وٺي آيس. لڱ سڪائي، صاف ڪري رات جا ڪپڙا پهري، مون پاڻي گرم ڪيو (هوٽل وارن طرفان ڏنل ٿرماس ۾) سائي چانهن ناهي، هن کي بہ ڏني پاڻ بہ پيئڻ لڳس. مان بسڪٽ سائي چانهن ۾ ٻوڙي کائڻ لڳس تہ هو مرڪڻ لڳو مون کيس ٻڌايو تہ مان تہ پاڻيءَ ۾ بہ ٻوڙي کائيندو آهيان. اسان وٽ هوندڻ کير واري چانهن ۾ اڪثريت بسڪٽ ٻوڙي کائيندي آهي ۽ اهو رواج دنيا جي ڪيترن ئي ملڪن ۾ آهي. مون کائنس پڇيو ويانا ڪٿي آهي، ڦڪي مرڪ مرڪندي چيائين خبر ناهي شايد سمهي پيئي هجي يا ٻاهر هجي. مون کيس تنگ ڪندي چيو اها تہ سٺي ڳالهہ ناهي، دوستن جي خبر تہ هجڻ گهرجي نہ (جڏهن تہ مونکي پڪ هئي تہ هو خبر لهي پوءِ ئي هيڏي آيو آهي) ورائي ورائي ناديہ جي باري ۾ پڇڻ لڳو. بهرحال مون کيس قصو ٻڌايو. زور ڀرڻ لڳو تہ تون کين ساري (Sorry) ڪر. ڦٽائبي ناهي وغيره وغيره. مون کيس ٻڌايو تہ مون ريما کي ساري (Sorry) ڪئي هئي، هوءَ پاڻ بہ

مجي پئي ته اسان زال مڙس يا دوست هڪ ٻئي کي ڪتو ٻلو ۽ گڏه به چوندا آهيون (جيئن مذاق ۾ يا پنهنجائپ ۾ چوندا آهيون...... هل ڪتا، هل گڏه......) پر جانور ٻرو لفظ آهي، اصل ۾ هن "جانور" ان معنيٰ ۾ ورتو جنهن کي ڪنهن به قسم جي تميز نه هجي، ٻاهلن وارو انداز هجي، جنهن کي نفرت سان ڏٺو ويندو هجي...... جيتوڻيڪ ڪوڙ جانور ڪوڙ ماڻهن کان وڌيڪ سمجهدار ۽ فضيلت وارا ڏٺا ويا آهن. هاڻي جيئن ته مون کي لنڊ اچڻ لڳي هئي سو عامر موڪلائي هليو ويو ۽ ويندي ويندي وري نصيحت ڪندو ويو ته يار ڪجهه ڏينهن ئي ته بچيا آهن هرويرو اڪيلا ۽ بور گذرندئي، صبحاڻي ريما کي ساري (Sorry) ڪري تعلقات بحال ڪر.

❖......❖......❖

31-مئي

هوتنگ - راتيءَ جي رهائشگاهه - وافوجنگ بازار

اڄ جيئن تہ نائين ڪان يارهين تائين اسان کي "هوتنگ يا هتنگ" ۾ ڪنهن گذري ويل بادشاهه جي رهائش گهمڻي هئي تہ ڪلهہ ڪان وٺي گهڻن ئي دوستن جي زبان تي هوتنگ هوتنگ لڳي پئي هئي. سواءِ انهن جي جن چائنا پهريون ڀيرو ڏٺي هئي يا "هوتنگ" جي باري ۾ ڪين خبر هئي. اسين هڪ ٻئي کي ڏسي هيلو هيلو بدران هوتنگ هوتنگ چئي رهيا هياسون. مون سوچيو جي سنڌي اڪثريت ۾ هجن ها تہ ڏاڍو مزو اچي ها جو تہ هو ان کي هوٽنگ ڪان شروع ڪري الائي ڪٿي پهچائي ڇڏين ها! بهرحال اسان کي بسن ۾ اهڙي جاءِ تي پهچايو ويو جتي قطار ۾ شيڊ جي هيٺان سمجهو تہ ننڍيون بگيون بيٺيون هيون جن جي اڳيان گهوڙن بجاءِ سائيڪل لڳل هئي. پورو علائقو ڀهراڙي لڳي رهيو هيو. اسان اتي فوٽو ڪڍايا. جوڙي جوڙي کي انهن بگين ۾ ويهاريو ويو ۽ خوش اخلاق سائيڪل سوار سائيڪل هلائيندي اسان کي سوڙهين ۽ ڪٿي ڪٿي ويڪرين گهٽين مان گهمائيندا واپس وٺي آيا. اتي اسان کي ڪبوترن جا شوقين ڪوٺن تي ڪبوترن سان دل وندرائيندي نظر آيا. پوءِ خبر پئي تہ اهي هوتنگ يعني پڙها بيجنگ جي اندرئي هزارن ۾ هٽا پوءِ جيئن شهر ترقي ڪندو ويو تہ اتي ڪيترن کي ڊاهي ڊگهيون ڊگهيون عمارتون ٺاهيون ويون ۽ اتي رهندڙ ماڻهن کي تنگ گهرن بجاءِ

سهڻا فليٽ ڏنا ويا. پر هاڻي هڪ عرصي کان انهن کي ڊاهڻ بند ڪيو ويو آهي ۽ چين جي قديم رهائش گاهن ۽ ريتن کي سمجهڻ لاءِ اهي علائقا سياحن کي ڏيکاريا وڃن ٿا. منگول دؤر ۾ هي ڪثرت سان اهڙن هنڌن تي ٺاهيا ويا جتي پاڻيءَ جا کوهه هئا. گائيڊ سان ڳالهه ٻولهه ۾ خبر پئي ته انهن ويڙهن (محلن، حويلين) جا مختلف نالا آهن. ڪي نالا ماڻهن جي نالن پويان، ڪي انهن جي اڏاوت مطابق ۽ ڪي وري اتان جي ڪنهن مارڪيٽ، يا مشهور شيءِ يا واقعي جي پويان رکيل آهن، جيڪي بدلبا به رهيا آهن. انهن مان ڪي ته سڌين گهٽين وانگر ۽ ڪي وري ور وڪڙ ڪائيندڙ آهن. ڪي ويڪرا ته ڪي وري ايترا سوڙها جو هڪ ماڻهو به مشڪل سان گذري سگهي. ڪي ميلن ۾ ته ڪي گزن ۾ ڊگها. گائيڊ ٽڏو ساهه پري، جيڪا ڏک جي ڳالهه ٻڌائي اُها اِها هئي ته اتي رهندڙ ماڻهو هڪ ٻئي کان چڱيءَ طرح واقف هيا، روز هڪ ٻئي سان ڪيترائي دفعا ملندا ۽ هڪ ٻئي جي ڏک سک جا ڀاڱي ڀائيوار هئا، جڏهن ته اڄ جي ماڊرن چائنا جي وڏين وڏين شاندار عمارتن ۾، ڀڪ واري فليٽ يا گهر ته ڇاپر هڪ ئي فليٽ جي مختلف حصن ۾ رهندڙ ماڻهن کي به هڪ ٻئي جي خبر نه آهي.

ان کان پوءِ اسان کي پروگرام مطابق ”سونگ چنگ لنگ“ جي رهائش گاهه گهمائڻ وٺي ويا. اها خبر گائيڊ جي ڳالهين ٻڌائڻ کان پوءِ پئي ته اسان ”سونگ“ جي رهائش گاهه ڏسڻ پيا وڃون. سونگ جيڪا ڪنهن دؤر ۾ گهڻو مشهور هوندي هئي ۽ اسان ڪيس سانگ چئي ذڪر ڪندا هئاسون. هوءَ ”سن يات سين“ جي ٻي گهر واري هئي ۽ سندس گهر وارن به شاديءَ جي مخالفت ڪئي هئي، ڇو ته هوءَ سن يات سين کان چوٿائي صدي ننڍي هئي. سن يات سين کي چين جو ابو به چيو وڃي ٿو.

1911ع وارو انقلاب چين جو پهريون وڏو انقلاب هو جنهن تحت شهنشاهي ۽ موروثي حڪومتن جو دؤر ختم ٿيو ۽ ملڪ جو نالو "ريپبلڪ آف چائنا" ٿيو جيڪو سن يات سين جي جدوجهد ۽ حڪمت عمليءَ جو ئي نتيجو هو. هن جا ٽي اصول، (I) قوم پرستي (II) جمهوريت (III) عوام جي خوشحالي تمام گهڻا مشهور ٿيا. هن ڪومنتانگ جي ويڙهاڪ "چيانگ ڪائي شيڪ" کي روس موڪليو ته جيئن هو ڪميونسٽ نظرئي ۽ جدوجهد کي سمجهي اچي، پرچيانگ ڪائي شيڪ الٽو ڪميونزم جي خلاف ٿي پيو ۽ هميشه ڪومنتانگ جي صدر ٿيڻ جا وجهه ڳولهيندو رهيو. آخرڪار سن يات سين جي مرڻ کان پوءِ (1925ع) هُو ڪومنتانگ جو چڱو مڙس ٿي ويو. ڪومنتانگ ۾ شروع کان ساڄي ۽ کاٻي ڌر جا لاڙا هيا. سن يات سين ڪميونسٽن جو اتحادي ۽ چيانگ ڪائي شيڪ ڪميونسٽ مخالف هو. 1948ع ۾ هُوءَ ڪومنتانگ جي انقلابي ڪاميٽيءَ جي اعزازي چيئرپرسن به رهي. هيءَ ڪاميٽي، ڪومنتانگ جي کاٻي ڌر هئي جن الڳ ٿي پاڻ کي ڊاڪٽر سن يات سين جو اصلي وارث ٿي چيو. ڪومنتانگ جو چيانگ ڪائي شيڪ وارو ڌڙو ڪيترو ئي عرصو چين ۾ سياست ڪندو رهيو پر آخر ۾ سندس هٿ صرف تائيوان تي قبضيا. مزي جي ڳالهه ته سونگ جي ڀيڻ وري چيانگ ڪائي شيڪ سان شادي ڪئي. سونگ مادام سن يات سين جي نالي سان به مشهور هئي. 1949ع ۾ مائوزي تنگ ۽ چواين لائيءَ جي قيادت ۾ ڪميونسٽ انقلاب کان پوءِ چين جو نالو "پيپلز ريپبلڪ آف چائنا" رکيو ويو. مادام جو سياسي ڪردار ڪيترو ئي عرصو حاوي رهيو ۽ هوءَ ڪيترن ئي چيني محڪمن ۽ سياسي، سماجي ادارن جي وائيس چيئرپرسن رهي. جيئن، وائس چيئرپرسن آف پيپلز ريپبلڪ آف چائنا، نيشنل پيپلز ڪانگريس جي پهرين، چوٿين ۽ پنجين اسٽينڊنگ ڪاميٽيءَ جي وائس چيئرپرسن وغيره. هن کي "آنرري

پريزيڊنٽ آف پيپلز ريپبلڪ آف چائنا" جو اعزاز پڻ ڏنو ويو. جيڪو اڄ تائين وري ڪنهن ٻئي کي ناهي مليو.

هوءَ مرڪزي عوامي حڪومت جي چهين وائيس چيئرپرسن منجهان هڪ هئي. 1950ع وارو "اسٽالن امن انعام" به کيس نصيب ٿيو. هن ڪيترائي ملڪ گهميا جن ۾ پاڪستان به شامل آهي، سندس سياسي ۽ ادبي ڪتاب به ڇپيا. هن تي فلمون به ٺهيون. ثقافتي انقلاب ۽ ان جي جيالن کيس پريشان به ڪيو. چواين لاءِ سندس حفاظت جي سفارش ڪئي جيڪا مائوزي تنگ منظور ڪئي، پر پوءِ هن جي بدران هن جا مضمون سياسي ۽ سماجي منظرنامي تي اچڻ لڳا. 29 مئي 1981ع ۾ سندس وفات ٿي.

مادام سن يات سين يا سونگ چنگ لنگ چين جي تاريخ جو هڪ مکيه ڪردار آهي. هن کي ڏنل رهائش گاهه ۽ پين شين کي تاريخي ورثو قرار ڏنو ويو آهي. 1949 جي ڪميونسٽ انقلاب کانپوءِ پارٽي ۽ حڪومت بيجنگ ۾ سونگ جي رهائش جي مناسب رهائش جو سوچيو ۽ ان لاءِ چنگ خاندان (حڪومت) جي هڪڙي شهزاديءَ جي محل ۾ هن جو بندوبست ڪيو ويو. محل جي مرڪزي وڏي هال جي اولهه ۾ هن جي لاءِ نوڪلي رهڻ جي جاءِ ٺاهي ڏني وئي. اڄ اتي سياحن کي سير ڪرايو ويندو آهي. هيءَ جڳهه واقعي تمام شاندار ۽ دل لڀائيندڙ آهي. هي محل ڍنڍ جي ڪنارن سان ٽڪرائي ٿو ۽ ڍنڍ جي چوڌاري بيد، صنوبر ۽ ٻيا وڻ پياري انداز ۾ جهومن ٿا. محل جي مختلف پهلوئن ڏانهن ڍنڍ جا ڪيترائي زير زمين وهڪرا آهن. جيڪي باغ کي سيراب ڪن ٿا. قدرتي ۽ هٿرادو پهاڙين جا ڪيترائي ڏيک دل کي موهن ٿا. هتي مختلف نالن سان ڪيتريون ئي عمارتون آهن. جن مان هڪ جو نالو خوشين جي عمارت، ته ٻيءَ جو گلن جو نظارو ته پکين جي پڪار مينهن جي موسيقي (ان هال ۾ ويهي اوسي پاسي مينهن جو ترنم ٻڌو ويندو

هو ۽ نظارا ڪيا ويندا هئا) اتي جي عمارتن ۽ ماڳن جي نالن ۽ انهن جي ترتيب ۽ عمارت سازي يقين ڏياري ٿي تہ اوائلي چيني بہ رڳو ويڙهو يا آفيمي نہ پر ذهين، رومانيت پسند، تهذيب يافتہ ۽ سلجهيل بہ هيا.

محل جي مين گيٽ کان داخل ٿيڻ سان انگورجو در ملي ٿو ۽ گلن ۾ سجايل ڪاٺ جي تختي بيٺل آهي، جنهن تي وڏي محنت ۽ نفاست سان محل جي تاريخ اُڪري وئي آهي. ان کان پوءِ نمائشي هال آهن. جن مان هڪ اهو آهي جتي سونگ مهمانن جو آڌرڀاءُ ڪندي هئي. هرهڪ هال ڪيترن ئي حصن ۾ ورهايل آهي، جيڪي هوءَ مختلف ڪمن لاءِ استعمال ڪندي هئي. اتي ڪيترائي فوٽو دستاويز ۽ ڪيترائي يادگار رکيل آهن جيڪي هن جي عمر ۽ جدوجهد جو داستان ٻڌائن ٿا. چوٿون ۽ آخري هال بہ ماڙ آهي. هيٺين منزل تي ننڍڙو ڊائننگ ۽ ڊرائنگ روم آهي. مٿين ماڙ تي سندس، پڙهڻ، دفتري ڪم ۽ رهڻ جا ڪمرا آهن ۽ چيو وڃي ٿو تہ انهن کي انهيءَ ئي حالت ۾ رکيو ويو آهي، جيئن هوءَ استعمال ڪندي هئي. سندس پريل پرٽ ۽ سندس شاعريءَ جا نمونا بہ اتي موجود آهن.

ان کان علاوه بہ هن جي رهائش گاهن وغيره کي ميوزيم ڪيو ويو آهي جن کي ڏسڻ لاءِ ڪيترائي مقامي ۽ غير مقامي ماڻهو اچن ٿا. جهڙوڪ شهنگائي ۾ جتي هوءَ ۽ سندس ور ڊاڪٽر سن يات سين رهندو هيو. اهو آهي تہ ڊاڪٽر جي نالي سان پر اتي بہ سونگ جا ڪيترائي يادگار آهن. اتي پرپاسي ۾ جنهن جڳهہ تي هوءَ رهندي هئي، ان کي هينئر "سونگ چنگ لنگ رهائشي يادگار" ناهيو ويو آهي جتي گيرج ۾ سندس بہ گاڏيون، هڪ چيني ڳاڙهي جهنڊي واري لميوزائن ۽ ٻئي اسٽالن طرف تحفي ۾ ڏنل روسي ڪار بيٺل آهن.

ان کان پوءِ اسانکي مانجهاندي لاءِ هڪ ريسٽورنٽ ۾ وٺي ويا. هي تمام پلو ريسٽورنٽ هو. اتي انتظاميہ اعلان ڪيو تہ جنهن جي تاريخ

پيدائش مٿي جي مهيني جي آهي، انهن سيني جي سالگره ملهائي ويندي. جن ڇهن يا اٺن جي پيدائش مٿي جي هئي، انهن کي واري واري تي سامهون واري ٽيبل تي گهرايو ٿي ويو ۽ چيو ٿي ويو تہ اهي ڪوئي بہ گانو ٻڌائن، لطيفو ٻڌائن، ڊانس ڪن يا پنهنجي مرضيءَ مطابق ڪو اسم پيش ڪن ۽ باقي پيا انهن کي مبارڪون پيا ڏين ۽ آخر ۾ سيني گڏجي هيپي برٿ ڊي ٽو يو ڳايو. ناديہ جي بہ سالگره هئي، هوءَ جڏهن پنهنجو اسم پيش ڪرڻ آئي تہ ڪوڙ ماڻهن کيس مبارڪ ڏني مان چاهيندي بہ کيس مبارڪ ڏئي نہ سگهيس، هڪ تہ لڄي طبيعت جي ڪري، ٻيو تہ ريما سان تازو تازو ناراضگي اسان کي هڪ ٻئي کان ٿورو پري ڪري ڇڏيو هو. لڳي پيو تہ ٻنهي جون حسرتون دلين ۾ ئي چيپائجي رهجي ويون. عامر مون کي ڏاڍو چيو تہ موقعو آئي، معاملي کي ناهي وٺ، پر مون کان ڪونہ ٿيو.

وانگ فوجنگ اسٽريٽ

جيئن تہ اڄ ڇنڇر هو هنن جي ڏهانت ۽ معمول مطابق هنن هفتي جا پيسا اسان کي ڏئي ڇڏيا هيا. ان لاءِ ضروري هو تہ اسان کي ڪنهن نہ ڪنهن مارڪيٽ ۾ وٺي وڃن تہ جيئن انهن جا پيسا انهن جي ملڪ ۾ ئي خرچ ڪري وڃون. اح هو اسان کي "وانگ فوجنگ اسٽريٽ" وٺي ويا. اتي گهمڻ ڦرڻ ۽ خريداريءَ کان پوءِ سمجهہ ۾ آيو تہ گهڻو ڪري هي بيجنگ جو مشهور ۽ مصروف علائقو آهي. هتي اوائلي عمارتن سان گڏ نهايت جديد عمارتون، مارڪيٽ ۽ هوٽل وغيره آهن. مختلف لائيٽن وارا ۽ خوبصورت سائن بورڊ رات جو ماحول تي سحر طاري ڪري ڇڏن ٿا. شايد ان ڪري ئي هن کي "خريدارن جي جنت" پڻ چيو وڃي ٿو. هتي هڪڙو قديم کوهہ بہ آهي شايد ان ڪري قديم زماني ۾ بادشاهن هن جاءِ تي پنهنجي رهائش اختيار ڪئي هئي، پر هاڻي هي

بزنس علائقو آهي، جتي ڏگھيون ڏگھيون بازارون ڪيئي ماڙ شاپنگ پلازا ۽ عاليشان هوٽل آهن. هتي "بيجنگ ڊپارٽمينٽل اسٽور" کان علاوه بيجنگ فارين لينگيوئجس بڪ اسٽور پڻ آهي. هتي دنيا جهان جا ڪتاب سي ڊيز وغيره انيڪ ٻولين ۾ رکيل آهن. منهنجو گھڻو وقت اتي ڪتابن کي اٿلائڻ پٿلائڻ ۾ گذريو. وقت گھٽ هجڻ ڪري سڀ ماڙيون ڏسي نہ سگھيس. هتي گڏيل سڏيل بازارن کان علاوه الڳ الڳ وومين ۽ چلڊرن ڊپارٽمينٽل اسٽور پڻ آهن. ڪيترن ئي مارڪيٽن ۽ دڪانن جي ٻاهران مختلف شين جي نمائش ۽ سيل پڻ لڳل رهي ٿي. اتي پراڻي دؤر جا ڪيترائي يادگار پڻ آهن جن ۾ هڪ وڏي ڏکھي مورت پڻ شامل آهي، اهي قديم چين جي نمائندگي ڪن ٿا. هتي هڪ ٻہ بازارون (گھٽيون) هوٽلن جون پڻ هيون جيڪي شڪارپور جي ڏڪ بازار حيدرآباد جي شاهي بازار ۽ ايشيا جي ڏگھي بازار سڏجندڙ ملتان واري بازار کان وڏيڪ ڏگھيون هيون. هتي هوٽلن جي اندر گھٽ ۽ ٻاهر لڳل ڪرسين تي ماڻهو وڌيڪ هيا. اسان اتي هڪ ٻن هوٽلن جي ٻاهر بي ڪيو تيار ٿيڻ وارن جڳھين (جيڪي گھٽين ۾ ئي هيا) کي جڏهن ڏٺوسين تہ حيران ٿي وياسين. نہ صرف نانگ ڪاڪروچ پر ڪانئي جي سنهي شيخ ۾ چار چار وڇون پڻ ٽنگيا پيا هيا. مان جڏهن انهن کي ويجهي کان غور سان ڏسڻ لڳس تہ نيپالي دوست چيو "آفتاب! خيال سان اهي جيئرا اٿي" مون يقين نہ ڪيو پر جيئن ئي مان انهن جي وڌيڪ ويجهو ويس تہ اهي چرڻ پرڻ لڳا.

اتي هوٽلن تي تقريباً کائڻ پيئڻ جون سڀ شيون هيون، سوپ، ڪافي، مٺايون، آئس ڪريم، پڊنگ، کيرٽي نما، حلوي ٽائپ، جوس، آلا سُڪا ميوا، لڳي تہ ائين پيو تہ هي هر بلا چٽ ڪيو وڃن. شڪر جو اتي هڪ کان وڌيڪ ڀيرا چڪڻ تي پابندي آهي نہ تہ هي پوري دنيا کي ڪائي چٽ ڪري ڇڏين ها ۽ ويجهي هجڻ ڪري شروعات بہ اسان کان

ئي ڪن ها. هڪ الدازي موجب هتي روزالو ڏه لکن ڳان وڌيڪ ماڻهو اچن ٿا جو نه جي خريداري نه به ڪجي ته گهمندي ڦرندي پاڻ جنهن ڪي چاڻي بازي چوندا آهيون، ان ۾ ڪيترائي ڪلاڪ بنا خبر پوڻ جي گذري ٿا وڃن. واپس اچي مانيءَ ڪان پوءِ مان سمهي پيس چو ته صبحاڻي سوير "شنگهائي" وڃڻو هو. جيئن ته صرف ٽن ڏينهن لاءِ شنگهائي وڃڻو هوسو مان ڪا گهڻي تياري ڪا نه ڪئي ضروري سامان ڪان علاوه هڪ پينٽ ۽ ٻه شرٽس کنيم.

❖......❖......❖

1ـ جون
شنگھائي (سعند مٿان)ـسسو

جلدي جلدي ناشتو ڪري، ضرورت جو سامان کڻي اچي بس ۾ ويٺاسين. پريشاني ان ڪري ڪونه هئي جو هڪ ته خرچ پين تي هو ۽ ٻيو ته انتظام به پين ڪي ڪرڻو هو ٽيون ته اسان سيني جو پنهنجي ننڍي عمر وارن منتظمين تي اعتماد هو. تقريباً ويهن ڏينهن جي اندر انهن کان ڪا غفلت نه ٿي، ڪڏهن اهو نه ڏٺوسين ته ڪا شيءِ هنن کان رهجي يا ڀلجي وئي هجي، ڪڏهن اهو نه ٿيو ته هنن مان ڪنهن کي ڳولهڻو پئجي وڃي، ڪڏهن هنن مان ڪوبه ڪنهن به پروگرام ۾ دير سان پهتو هجي. اسان جي يا گهڻ ۾ گهڻ منهنجي اطمينان جي وڏي وجهه اها هئي، ته نه ٽڪيٽ جو فڪر، نه بورڊنگ ڪارڊ جو فڪر يا ڪهڙي پاسي رجبو. هر اناؤنسمنٽ تي ڪن ڪڙا مون ڪي ته ريل ۽ جهاز (پاڪستان) جي اناؤنسمنٽ ڪڏهن به سمجهه ۾ نه آئي ۽ يقينن سمجهه نه اينڊڙ اناؤنسمينٽ وڏيڪ ٿي پريشان ڪندي آهي، سو به وري پرديس، جتي نه ڪنهن جي ٻولي سمجهه ۾ اچي ۽ نه وري وڏي ايئرپورٽ تي مسافرن جي خبر پئي ته ڪير ڪاڏي ٿو وڃي، نه ته ڪٿي ماڻهو ڪنهن شريف مسافر جي ڪلهي لڳي پوي. پر هتي انهن سيني فڪرن کان آزاد، صرف هڪ ڳالهه جو ڌيان رکڻو ته "وڳر ڪيو وتن، پرت نه ڇنن پاڻ ۾" گروپ کان هيڏي هوڏي ناهي ٿيڻو. تي سگهي ٿو پکي ۽ جانور به محبت نه

پر ذاتي مجبوري ۽ مفاد جي بنياد تي وڳر ۾ رهندا هجن. شنگهائيءَ جي باري ۾ اسان کي تہ صرف اهو معلوم هو تہ آباديءَ جي لحاظ کان اهو نہ صرف چائنا پر دنيا جو وڏو شهر آهي. چين جو گاديءَ جو هنڌ بہ رهيو آهي، قديم سان گڏ جديد بہ ٿيندو پيو وڃي. جنهن ڪري اولهہ ۽ اوڀر جي هڪ ئي وقت نمائندگي ٿو ڪري. ڪيس چائنا جو عظيم يونان بہ چيو ويندو آهي. سندس ، تيز ترقيءَ جو سبب سندس بندرگاهہ بہ آهي. جتي هر وقت پاڻيءَ جي جهازن جي رش هوندي آهي. ڏسندي ڏسندي هي اولهہ ۽ اوڀر جي وچ واپار جو مرڪز ٿي ويو آهي. پوريءَ طرح ياد ناهي پر ڪلاڪ ڏيڍ کان پوءِ اسان شنگهائي پهتاسين، اسان جي رهڻ جو انتظام "سسو" گئسٽ هائوس ۾ ڪيو ويو هو. هي گئسٽ هائوس / هوٽل بہ هڪ تعليمي اداري "شنگهائي انٽرنيشنل اسٽيڊيز يونيورسٽي (سسو) ۾ هو لڳي اهو پيو تہ هو تعليمي ادارن ۾ بہ ڪمائڻ جا ذريعا پيدا ڪن ٿا. هي ڪ عام گئسٽ هائوس ڪونہ هو. گهٽ ۾ گهٽ هن ۾ چار سوءَ کن ڪمرا هيا ۽ پيون بہ تمام سهولتون هيس. هيءَ يونيورسٽي 1949ع ۾ ٺهي هن سان لاڳاپيل ڪيترائي ڪاليج ۽ اسڪول آهن، جتي ڪيترائي مضمون، سواءِ سائنس ۽ ٽيڪنالوجيز جي پڙهايا ۽ سيکاريا وڃن ٿا. هيءَ چائنا جي معتبر مادر علمين منجهان آهي، جتي مستقبل جا ليڊر تيار ڪيا ويندا آهن، خاص طور تي بين الاقوامي معاملن جا. دنيا جا قديم ادب، جديد ادب ۽ ٻوليون، پڙهايون ۽ سيکاريون وڃن ٿيون. هن يونيورسٽيءَ جا بہ ڪيئي نالا رکيا ويا، بهرحال 1994ع ۾ هن جو سرڪاري نالو "شنگهائي انٽرنيشنل اسٽڊيز يونيورسٽي" رکيو ويو. چائنا ۾ اسان جيڪي بہ تعليمي ادارا ڏٺا سي، مون هڪ ڳالهہ شدت سان محسوس ڪئي تہ هتي روايتي نہ پر باقائده تعليم ۽ تربيت ڏني پئي وڃي. شروعاتي جماعتن کان وٺي ياڻچاري، برداشت ۽ امن جي اهميت ۽ افاديت تي خاص ڌيان ڏنو پئي ويو ۽ اعليٰ

تعليم جي مرڪزن ۾ مستقبل ڳي سامهون رکندي ۽ مستقبل جي مسئلن کي منهن ڏيڻ لاءِ علمي ۽ غير علمي مهارتن کي اهميت ڏني پئي وڃي. تعليم جو انداز جديد ۽ پائيدار بنيادن تي رکيو پئي ويو. هيٺ رنگ روڊ هو جتان مختلف پاسن ڏي رستا وڃي رهيا هيا ۽ سامهون هوائي ريل جون پٽڙيون هيون، جن تي وقفي وقفي سان ريلون اچي ۽ وڃي رهيون هيون. مان ڪيترو وقت تہ انهن کي ڏسندو هيس، ريل جا نظارا شايد منهنجي لاشعور يا تحت الشعور ۾ سمايل آهن. فلم ۾ بہ ريل جا سين مون کي ڏاڍو مزو ڏيندا آهن. شايد ان ڪري جي ريل روان دوان جي نشاني آهي ۽ زندگي روان دوان ئي سٺي لڳندي آهي. ننڍپڻ ۾ جڏهن ناناڻي ويندا هياسون تہ تڪليفون تہ ڏاڍيون ايندڀون هيون، پر خوش بہ ڏاڍا ٿيندا هياسون. پهرياڻين پنهنجي ڳوٺ مريد سيٺار کان شڪارپور ريلوي اسٽيشن تائين بگي گهوڙي يا ڏاند گاڏيءَ ۾ اچبو هو ۽ پوءِ ريل جو انتظار جنهن کي چونڊائي پارهين واري ريل هيا. ياد نہ ٿو پوي تہ، اها ريل اچڻ مهل يا وڃڻ مهل ڪڏهن وقت تي آئي هجي. بهرحال رڪ اسٽيشن تي لهي وري ڏاند گاڏيءَ يا وري پنڌ ئي پنڌ رڪ ڳوٺ پهچبو هو. ريل ۾ رش بہ ڏاڍي هوندي هئي پرجڳهہ هجي تہ بہ ڪير ٿو ويهي ، دريءَ مان ڊڪندڙ وڻن ۽ ڳوٺن کي ڏسي حيرت ٿيندي هئي، تہ هلي ريل ٿي ڊڪن وري وڻ ۽ گهر ٿا. هميشہ دريءَ جي پاسي ويهڻ تي ڏچو ٿيندو، چو تہ در تي ماڻٽ ويهڻ ڪونہ ڏيندا هيا، بلڪ ماين ويچارين جو وقت ٻارن کي پڪڙڻ ۾ ئي گذرندو هو. سندن آخري دڙڪو اهو هوندو هو تہ جيڪو آئين سو آئين پيهر چا بہ ٿي پوي تو کي تہ نہ وٺي ايندا سين. پر اها پيهر ڪيئن ٿي ٿي سگهي؟ مان تہ وري بہ چپ ڪري ويهي رهندو هيس، باقي ٻار تہ توبهن زاري. حبيب ڪوٽ کان پوءِ ڪنڊيون ۽ لوا ڏسي پڪ ٿيندي هئي، تہ اجهو رڪ آيو. ريل جڏهن ڍيلن کان گذرندي هئي تہ ڏاڍو مزو ايندو هو. ڍيلون چوندا هيا واهن جي مٿان ريل جي پٽڙين کي. رڪ ان

وقت جنڪشن اسٽيشن هئي، جتي وڏي رونق هوندي هئي، جون ٿا تہ سنت پڳت ڪنوررام کي جڏهن رڪ ريلوي اسٽيشن تي قتل ڪيو ويو تہ ان ڪان پوءِ ريلوي اسٽيشن بہ قتل ٿي وئي ۽ اُجڙي وئي،

سسو هوٽل ۾ منهنجي ڪمري جو نمبر هو 1419 جنهن جو ٽوٽل ڇهہ ٿئي ٿو. اها منهنجي لاءِ حيرت جي ڳالهہ نہ هئي بلڪ ملڪ کان ٻاهر جهاز جي سيٽن ۽ هوٽل جي ڪمرن جي نمبرن منهنجي علم الاعداد جي دلچسپيءَ ۾ مدد ڪئي. مون اهي سڀ بورڊنگ ڪارڊ ۽ روم ڪارڊ سنڀالي رکيا آهن ۽ ڪڏهن موقعو مليو تہ ان موضوع تي بہ لکبو.

پروگرام مطابق اسان کي "ننجنگ روڊ" تي بند شاپنگ علائقي ڏانهن وٺي ويا. هونئن بہ اڄ آچر هو چين جا پيسا چين ۾ کپائڻ خاطر شاپنگ لاءِ تہ ضرور وٺي وڃڻو هين، جيئن اڳ بہ ذڪر ڪري آيو آهيان، ان جو مان باقائده مشاهدو ڪندو رهيس. هي روڊ تي دنيا جي معروف ڪاروباري مرڪزن ۾ شمار ٿئي ٿو. گهٽ ۾ گهٽ پنج ڪلو ميٽر ڊيگهہ تي مارڪيٽ ۽ هوٽل آهن جن مان ڪي تہ صديون پراڻا آهن. هڪ اندازي موجب هتي روزانو گهٽ ۾ گهٽ ڏهہ لک ماڻهو اچن ٿا. شنگهائي نمائش گاهہ بہ هتي ئي آهي. روڊ جي ٻنهي پاسن کان مارڪيٽون ئي مارڪيٽون آهن،

هي علائقو "هئنگپو درياهہ" جي ڪپ تي آهي. هتي واقعي قديم ۽ جديد بلڪ وچ واري وقت جي عمارتن ۽ پين نشانين جو سنگم آهي ان ڪري هن کي "عمارتن جو ميوزيم" پڻ سڏيو وڃي ٿو. بلڪ اسان ٻيڪو پڙهندا ۽ ٻڌندا ايندا هئاسين تہ باغن ۽ پين مشهور جاين تي لکيل هوندو هو تہ "ڪتن ۽ چينين جي اندر اچڻ تي پابندي آهي" انهن مان هڪ هئنگپو پارڪ بہ هتي آهي. هتي آسمان سان هٿ ملائيندڙ ڪيترين ئي عمارتون نظر اينديون. جپاني ماهرن جو مشهور بوتيڪ جنهن جو نقل دنيا جي وڏن ڪاروباري مرڪزن بشمول پيرس ڪندو

آهي، اهو به هتي آهي ۽ واقعي ڏسڻ وٽان آهي پري کان سفيد ڪڪرن جو ويڙهو نظر ايندو. جيئن جيئن ويجها ٿيندا ويندئو. ڪڪرن جي اوٽ ۾ هڪ دنيا پسندا ويندئو. هتي هر شيءِ جا دنيا جهان جا مهانگا برانڊ موجود آهن. اينٽڪ شين جو الڳ پنج ماڙمارڪيٽ آهي، جتي چين کان علاوه دنيا مان هٿ آيل قديم ثابت ۽ ڀڳل ٽٽل شيون پيون آهن، جن ۾ ٿانو، فرنيچر، زيور، پڌ جون مورتيون، ويندي آفيم استعمال ڪرڻ جا پائيپ پيا آهن. وقت گهٽ هجڻ ڪري (ساڍا ٽي ڪلاڪ) اسان سمجهو ته ڪجهه به گهمي نه سگهياسون. اسان وقت به ڏسندا وڃون پيا، ته مال به ڏسندا وڃون پيا. جڏهن آخري ويهه منٽ بچيا ته مان ۽ منهنجو نيپالي دوست تڪڙ ۾ درياهه واري پاسي آياسون. ان وقت به اتي چڱي رونق هئي پر ان کي گهمڻ لاءِ ڪلاڪن جا ڪلاڪ گهرجن. اسان اتي اجان سوچي ئي رهيا هياسون، ته کهڙي پاسي وڃجي ۽ جلد واپس ٿجي ته اتي بيٺل اسان جي منتظمين جي هڪ ڇوڪريءَ چيو "سر! وقت ٿي ويو آهي پليز اڳتي نه وڃو. ٻه ٽي منٽ اتي ئي رهو ته جيئن وقت سان بس ۾ هلي ويهون." اسان کي ڏاڍي مايوسي ٿي هميشه اهائي ڳالهه ڏکي لڳندي هئي. هڪ ٻئي کي چوندا به هياسون ته اها زيادتي آهي يلي ٿوريون شيون گهمائن پر ڀرپور گهمڻ ڏين. اهو ته غلط آهي ته اهڙين اهم ۽ خوبصورت جاين تي وٺي ته اچن تا پر اجان لطف وٺڻ شروع ڪيون ٿا ته هلو هلو ...... بهرحال اسان اتي ئي سوچي ورتو ته وقت ڪڏي هيڏي گهمڻ ضرور اچبو.

سو موٽي اچي رات جي ماني کائي، ٿوري ڇيلهه ڍگهي ڪري وري تياري ورتيسين ٿيٽر ڏسڻ جي واه، واه! ڇا ته ٿيٽر هيو! ويهڻ جي جاءِ اڌ گول ۾ هئي، جتي آرامده صوفا نما ڪرسيون هيون. ڪنهن سينيما هال وانگر. مٿان ڇت ته هئي پر وچ واري جاءِ خالي هئي. بس سامهون ئي اسٽيج هئي، جنهن تي ڪيترن ئي رنگن جون روشنيون راند ڪري

رهيون هيون. حيرت ۾ وجهندڙ ڪرتب هيا. اتي لڳيل به هونءَ هو هر هر رڪارڊ ڪرڻ کان منع به ڪن پيا. پر ڪيترائي ماڻهو لڪ ڇپ ۾ رڪارڊ ڪرڻ جي ڪوشش ڪن پيا، جن ۾ مان به شامل هيس. اصل ۾ رڪارڊ ڪرڻ مهل ڪيمرا جي ڳاڙهي بتي اونده ۾ پري پري کان نظر اچي وڃي پئي. منهنجي ڪيمرا ته بئنڪاڪ ۾ چوري ٿي وئي، ايئن مان فوٽن ۽ فلمن ۾ قيد ڪيل لمحن کي ورِي ورِي ڏسڻ ۽ ٻڌڻ کان محروم ٿي ويس. ظاهر آهي ڪرتبن ۽ ڪمالن کي لفظن ۾ ته بيان نه ٿو ڪري سگهجي. هڪ هڪ ڪرتب انتهائي ڪمال جو هو پر آخري ڪرتب ته ڏندين آڱريون ڏئي ڇڏيون. موت جو کوهه ان ۾ هڪ هڪ ٿي ڪوئي ٽيهه کن موٽرسائيڪلون گڏ ٿي ويون ۽ هڪ ئي وقت کوهه ۾ هيٺ مٿي هلي رهيون هيون، عجيب تماشو هو.

موٽي اچي مون ڪجهه نوٽس لکيا ۽ ڪيتروئي وقت گئلريءَ مان ريلن کي ايند ويندو ڏسندو رهيس.

❖......❖......❖

2جون

پيچ ۾ پيچرو

صبح صبح "چائنا فارين ايڪسچينج سينٽر" ڏيکارڻ وٺي ويا. ڏاڍي سهڻي بلڊنگ ٺهيل هئي. مختلف اعلان چيني ۽ انگريزيءَ ۾ هر هر مختلف روشنين ۾ نمودار ٿي رهيا هيا. اتي ڪيترين ئي سهولتون اسان کي متعارف ڪرايون ويون، جيڪي هينئر مون کي ياد ناهن. ان کان پوءِ مانجهادو ڪري وري اسان کي "شنگهائي فارين لينگئيويج اسڪول" وٺي ويا. هي هڪ فل ٽائيم اسڪول آهي. هتي اسڪول ۽ ڪاليج چڱي ڀلي مادر علميءَ يونيورسٽيءَ کان نه صرف ايراضي ۽ عمارتن جي لحاظ کان وڏا آهن، پر علم، فيڪلٽين، لئبررين ۽ ٻين سهولتن جي حوالي سان به گهڻا وڏا آهن.

هتي خاص طور "انگريزي سکڻ" تي زور هو. ڪيترين ئي جڳهن تي نمايان طور لکيل هو "Look, Listen and learn". گرامر ۽ ترجمي بدران ورجاءَ ۽ اُچار تي زور هو جنهن لاءِ رڪارڊ ڪيل ڳالهه ٻولهه وغيره کي استعمال پئي ڪيو ويو. هن اسڪول جي شاگردن ڪيترائي بين الاقوامي ايوارڊ حاصل ڪيا آهن، جن ۾ انگلش ڳالهائڻ، حساب ۽ ٻيا ڪيترائي مضمون شامل آهن. اسان کي اسڪول جا مختلف حصا ڏيکاريا ويا، پر اسان جي من جي سئي "بند" ۾ اٽڪي پئي هئي، بس جلد موٽون ته بند گهمڻ وڃون.

اسان جو بيجنگ ۾ "بنڊ" گهمڻ جو پروگرام رٿيل هو. بس
هٿ منهن ڌوئي، مان، عاس، وي ويانا، پيرو واري ڇوڪري ۽ هڪ ٻئي
ڇوڪري هئي جنهن کي سٺي انگريزي ۽ چيني زبان اچي پئي. هينئر
مون کي نالو نه ٿو اچي ...... هڪ ٽيڪسي ڪري بند تي پهتاسين جيئن
اڳ ۾ ذڪر ڪري چڪو آهيان، ته اتي اجان ٽيڪسيءَ مان لهندا ئي
هياسون ته خاص ڪري ڇوڪريون پنهنجو پنهنجو حصو ڏينديون هيون.
اهڙي طرح هر ڪو پاڻ تي خرچ ڪندو هو ۽ ڪنهن تي به ٻئي ڪنهن جو
اضافي بار نه پوندو هو. بند تي پهچندي پهچندي اونده ٿي وئي هئي.
اصل ۾ اتي رونق به رات جو گهڻي ٿئي. روشنين جو شهر هو. هر پاسي
ڏگهيون ڏگهيون خوبصورت عمارتون، ٽن پاسن کان مارڪيٽ، وچ ۾
ويهڻ جون ڪوڙ جايون. نديءَ جي مٿان پارڪ. نديءَ جي ڪنارن ڪنارن
سان تفريحي جايون وغيره. اٺ ماڙ ڪسٽم هائوس، پري کان سندس
نظر ايندڙ ڪلاڪ ٽاور به هتي هو ته مختلف روشنين ۾ قديم ۽ جديد
طرز جي هوٽلن جو چار هو جن ۾ بار، ڊانس ڪلبن کان علاوه گهڻو
ڪجهه هو. مقامي ۽ غير مقامي ٻڌڪن جون خوبصورت عمارتون هتي
ٿيندڙ واپار جي شاهدي ڏئي رهيون هيون. دنيا جي ٽيون نمبر ڏگهي
عمارت "ورلڊ فنانشل سينٽر" به هتي آهي. چائنا جي ڏگهي عمارت
"شنگهائي ٽاور" به هتي ٺهي رهيو هو. اسان پارڪ ۾ داخل ٿي گهمڻ
لڳاسين. حسب معمول مان وري وڳر کان پٺتي رهجي ويس. اصل ۾
مون ڪوڙ سارين شين کي سٺي نموني سان ڏسڻ ۽ پرکڻ پئي چاهيو.
ٿوري دير ۾ هڪ پڪي عمر جي عورت منهنجي ويجهو اچي انگريزيءَ
۾ پڇيو ته تون ٻاهران آيل آهين، مون کيس هائو ڪار ڪئي. هن پڇيو
تون ڪٿان آيو آهين، مون الائي ڇا سوچي کيس، "ايشيا" چيو. هن چيو
مون وٽ چيني ۽ پيون خوبصورت ۽ سمارٽ ڇوڪريون آهن جي اوهان
ڪمپني ڪرڻ چاهيو ته مون سان هلو. مون ڪائنس پڇيو ڪٿي آهن. هن
چيو سڌ پنڌ تي آهن اتي هلي ڏسو، حالانڪ به ٽي ڇوڪريون ۽ هڪ به

مرد هن سان گڏ هيا جي ٿورو پري پري ٿي هلي رهيا هيا. مون ڪين چيو ته مون سان گڏ دوست آهي، مان ان کي وٺي اچان ته پوء هلون ٿا. اڪيلو مان وڃڻ نه پئي چاهيو. ظاهر آهي هڪ ته عامر وارا پريشان ٿي وڃن ها ۽ جي هو هليا وڃن ها ته مان شايد هوٽل تي ڏکيو پهچان ها. ٻيو ته پرديس ۾ وري شنگهائي! جنهن جي باري ۾ هوشيار باش ۾ پڙهيو هيم ته، کيسا ڪپڻ، ٽيڪسيءَ مان اڌ تي لاهي ڇڏڻ، نقلي نوٽ هلائڻ ۽ هرو ڀرو اصل نوٽ تي نقلي چوڻ، مندرن ۾ مختلف طريقن سان پيسا وٺڻ، ڇوڪرين جي چڪر ۾ اڳلي کي نه صرف ڪنگال پر بي عزتو ڪرڻ وغيره وغيره. بهرحال مون عامر کي هٽ ڪري هن کي ٻڌايو هو اصل ۾ وي ويانا کان پري ٿيڻ نه پيو چاهي. مون کيس چيو ته هن کي مخصوص جڳهه ٻڌايون ٿا ملڻ جي ۽ پاڻ اڌ ڪلاڪ ويجي موٽي ايندا سين، ڏسڻو ئي ته آهي، مون کي هو سمجهائڻ لڳو ته تنهنجي اها تجسس واري عادت ۽ طبيعت ڪنهن نه ڪنهن ڏينهن ضرور مارائيندي. اسان اجا ڳالهائي رهيا هياسون ته اها مائي به اچي بيٺي. ايتري ۾ اسان واريون ٽيئي ڇوڪريون به ويجهو پهتيون، ته عامر انهن ڏي وڃي انهن سان ڳالهائڻ لڳو. عامر جڏهن واپس آيو ته هن مائيءَ کائنس پڇيو ته ڇا اوهان سان فيملي به ساڻ آهي، عامر الائي ڇا سوچي، هائو ڪئي. (عجيب ڳالهه) بس پوء ته مائي چڙي پئي، اوهان کي شرم ناهي، فيملي گڏ هوندي بين ماين جي تمنا ٿا ڪيو وغيره وغيره! مون کي اڄ تائين ڳالهه سمجهه ۾ نه آئي ته هن جو ته ڌنڌو هو هن کي اها ڳالهه بڇي ڇو لڳي؟ هن جو غرض ته پيسو هو يا ته اسان جي نه هلڻ جو اهو ردعمل هو...... ۽ اسان کي سزا ۾ خوار ڪرڻ ٿي چاهيائين! جي هوءَ عورتن جي حقن ۽ عزت جي طرفدار هئي ته پوء اهو ڌنڌو ڇو ٿي ڪيائين؟ بهرحال هاڻ اسان جان ڇڏائڻ جي چڪر ۾ پر هڻ مڙي ڇا ...... مون چيو بچ ته پچون!

اسان پڻ سوچيو ته ڪٿي هو ڇوڪريون نه ٻڏي وڃن. بهرحال وڏي مشڪل سان اتان اڳتي وڌي پاڻيءَ هيٺان ٺهيل سرنگهه ڏانهن هلڻ لڳاسون. اتي جو چپو چپو خوبصورت ۽ مختلف سهولتن سان پُر هو. اسان هيٺ لهي اسٽيشن تان ٽڪيٽون وٺي ٽرين ۾ چڙهڻ لاءِ قطار ۾ بيٺاسون. اتي به ٽريڪ هيا، جن تي به ٽرينون اچي وڃي رهيون هيون، پر اسان اوٽ موٽ جون ٽڪيٽون ورتيون هيون. ننڍڙي ٽرين بنا ڊرائيور جي هئي. ٽرين نهايت ئي خوبصورت هئي، هر پاسي کان شيشو يا شفاف ٿلهي پلاسٽڪ هئي، جنهن مان سڀ ڪجهه ڏسي سگهجي پيو. پوري ٽرين ۾ به گهمي سگهجي پيو ۽ پويان به شيشو هو جنهن مان آرپار ڏسي سگهجي پيو. مٿان ندي هئي. اندر مختلف رنگن جون روشنيون راند رچائي رهيون هيون ۽ موسيقي ماحول تي جادوئي اثر وجهي رهي هئي. تقريباً چار ميل جو سفر هو جيڪو چئن منٽن ۾ پورو ٿي وڃي پيو. اسان ٽرين کان نڪري، نديءَ ڪناري چڱو پنڌ ڪندا رهياسون پوءِ نديءَ جي ڪپ تي هڪ خوبصورت ريسٽورنٽ جي کليل حصي ۾ ويهي، ڪن ڪافي پيتي، ته ڪن آئسڪريم کاڌي، مان ڪافي هٿ ۾ کڻي ڪجهه ڏاڪا لهي، ويهي پير پاڻيءَ ۾ پسائي مزو وٺڻ لڳس. ٿوري دير کان پوءِ نه چاهيندي به اسان واپس آياسون، اسان کي پريشاني ان ڪري نه ٿي، جو ٻن ڇوڪرين کي سٺي چيني ٻولي اچي رهي هئي ۽ ڪيترا ڀيرا ڦيريان به چين اچي چڪيون هيون. صحيح سلامت يعنيٰ بنا ڪنهن ڦرلٽ ۽ نقصان جي واپس پهچڻ تي سک جو ساهه کنيوسون، پر سچي ڳالهه اها آهي ته اهڙي پر فريب جڳهه تان نڪرڻ جي ڪنهن جي به دل نه چوندي بلڪ اتي لڙجڻ به ......

✧.....✧.....✧

3-جون

ذوڏانگ- يوننان

ناشتي کان پوءِ اسان کي بسن ۾ "ذهو ذهانگ" وٺي هليا. آيو ڪجهه سمجهه ۾؟ اسان کي به نه آيو هو. ڪجهه وقت کان پوءِ اسان شنگهائي ڇڏي چڪا هياسون. رستي ۾ ڪيترائي ڪارخانا (فيڪٽريون) آباد هيا، ڪٿي ڪٿي روڊ جا ٻئي پاسا خالي به هيا. هلندي هلندي روڊ جي ٻنهي پاسن يا ڪنهن به هڪ پاسي کان بي تحاشا پاڻي ئي پاڻي هلندو رهيو. تان جو اسان هڪ کلي جڳهه تي پهتاسون جنهن جي هڪ پاسي ريسٽورنٽ ۽ دڪان هيا، ته ٻئي پاسي پارڪنگ ۽ دڪان هيا. اڳيان ٻن ٿلهن ٿنبن ۾ ڦاٿل ويڪري گيٽ آجيان ڪري رهي هئي. حيراني ان ڳالهه جي آهي ته چينين مڙني ٻوٽن جو ڪونه ڪو استعمال ڪيئي ڪري، ناڻو ڪمايو آهي. اهڙيءَ طرح تقريبا تمام ماڳن کي تاريخي يا تفريحي ڄاڻائي خوب ناڻو ڪمايو آهي، پر هڪ ڳالهه آهي ته اتي ماڻهن لاءِ ڪشش جو سامان به ميسر ڪيو آهي ته سهوليتون به. هي "ذهو ذهانگ" اصل ۾ "پاڻيءَ ۾ شهر" هو. هي اوائلي شهر يا ڳوٺ آهي جنهن جا گهر هڪ نهر جي ڪناري سان آهن. هتي ڪيترين ئي ڊنڊيون ۽ نهرون هيون، انهن جي گهرائيءَ جي خبر نه پئجي سگهي. هتي ڪيترين ئي پليون هيون، مندر هيا، هوٽل، هاسٽل ۽ گيسٽ هائوس هيا. ٻڌي پل خاص طور تي سياحن کي ڏيکاري پئي وڃي. ان

مان هڪڙي اولهہ اوير هئي جنهن جا محراب گولائي ۾ هيا ۽ پٺي اوير ـ ڏڪڻ پل هئي، جنهن جا وري محراب چوڪور هيا. اها پل پراڻي دؤر جي ڪنهن ڪنجوڳ واڱر لڳي رهي هئي. رش ايتري هئي جو ان ڪمائي مان هڪ صوبي جو خرچ هلائي پيو سگهجي. مکيہ نهر ۾ ٻيڙيون هلي رهيون جن ۾ ويهي تفريح بہ ڪري سگهجي پئي ۽ نهر ڪناري نهيل دڪانن تان خريداري بہ ڪري سگهجي پئي. پر مان پنڌ پاڻيءَ جي شاخ ڪناري نهيل دڪانن جو چڪر هنيو. شاخ جي ٻنهي ڪنارن سان رواجي دڪان هيا جيڪي گهڻو ڪري مايون هلائي رهيون هيون. اتي هٿ جي هنر واريون ڪوڙ شيون هيون جهڙوڪ پرٽ پريل ٻٽون، پرس، مختلف شين جا پوش، تصويرون، ڪاون واريون شيون، نوان پراڻا روايتي زيور جتيون وغيره وغيره. مان نهر جي ٻنهي پاسن جي دڪانن تان ننڍيون ننڍيون شيون خريد ڪيون.

اسان ڪي نهر ڪناري ٿي هڪ هوٽل ۾ مانجهاندو ڪرايو ويو. شايد هوٽل وارن کي هدايتون نہ ڏنيون ويون هيون، ان ڪري جو شروع ۾ اسان لاءِ الڳ ٽيبل نہ هئي وري وگوڙ پيدا ٿي پيو. آخر الڳ ٽيبل تي سبزي (الائي ڪهڙي) ۽ بيدن تي گذارو ڪرڻو پيو. ٻاهر اچي پارڪنگ واري پاسي تي دڪان ڏٺاسين، ڪجهہ گفٽ شاپس هيا ڪجهہ ڪپڙن جا تہ ڪجهہ متفرق. مون سيل مان ڪجهہ اڌ ٻانهن واريون شرٽس ۽ ڪي پينٽنگس ورتيون. حيرت جي ڳالهہ اها هئي تہ هتي بہ "ڊبل گهوڙا بوسڪي" ڪنهن کي بہ سمجهہ ۾ نہ پئي آئي. مان چائنا ۾ جنهن بہ مارڪيٽ ۾ ويس اتي بوسڪيءَ جو سراغ نہ مليو.

جيتوڻيڪ هتي هر پاسي پاڻي ئي پاڻي هيو پر عمارتن کي ڪو سيڪ وغيره نہ هو ڪجهہ عمارتن ۾ هيٺ تائين ڪاٽ هو پر اهو بہ صحيح سلامت هو. ست اٺ سؤ سال پراڻيون عمارتون جن ۾ عاليشان سؤ سؤ ڪا وڏيڪ ڪمرن واريون عمارتون بہ شامل هيون پر انهن تي

پاڻيءَ جي دشمنيءَ جا ڪي به آثار نه هيا. تقريباً سا ڍي ڇهين بجي اتان واپسي ڪئي سون. رات جي ماني ڪائي وري هڪ ڏکي نالي واري جاءِ "يويُاڻ" وياسين.

يويُاڻ

چيني زبان ۾ يوئا = Yu معنيٰ پرامن ـ موهيندڙ هي هڪڙو باغ هو جيڪو "بند" واري علائقي ۾ هو. هن جي جڙت 1560ع ۾ ٿي روايتن مطابق "منگ خاندان" جي حڪومت ۾ هڪ سرڪاري آفيسر (گورنر) پنهنجي والدين لاءِ هي شاندار باغ ٺهرائڻ شروع ڪيو، ته جيئن هو پوڙهائپ ۾ سٺا ڏينهن گذارين، پر جيئن ته هو بادشاهه سلامت جي ڪنهن امتحان / آزمائش ۾ ناڪام ٿيڻ جي سزا ۾ بدلي ڪيو ويو ۽ ان باغ جو ڪم لڳ ڀڳ ويهه سال رڪيو رهيو، بلڪ ٿيل ڪم به زبون ٿيندو رهيو. ان کان پوءِ هو جڏهن واپس ٿيو ته هن وري هن باغ کي اڏڻ جو ڪم شروع ڪيو ۽ ان تي بي تحاشا خرچ ڪيو ۽ ان خرچ ۾ پنهنجون قيمتي شيون به کپايائين. سندس والدين ڪي پنج ست سال اتي گذاريا ۽ پوءِ پاڻ گذاري ويا. پوءِ اهو باغ مختلف ماڻهن وٽ وڪامبو رهيو.

هن باغ ۾ گهڙڻ سان سامهون هڪ پهاڙي سلسلو شروع ٿئي ٿو جنهن جي اوچائي پنجاهه فٽ کن ٿيندي. مٿان بيهي ڏسبو ته دل باغ و بهار ٿي ويندي. هتي ڪيترين ئي نه ماڙ چار ماڙ عمارتون آهن، تلاءُ آهن، تلائن مٿان خوبصورت پليون آهن. سوين قسمن جا رنگ برنگي گل پوٺا آهن.

اتي اسان کي هڪ وڏو "جيڊ" پٿر ڏيکاريو ويو. هي ڪنهن پهاڙ جو ٽڪر لڳي رهيو هو. هن جو وزن پنج کن ٽن هو. ٻڌائين پيا ته هزار سال پهريون ڪنهن ڍنڍ مان مليو هو ۽ ڪنهن بادشاهه (نالو الائي ڇا پيا

وٺن) ڳڻائي ذاتي ملڪيت ۾ رکيو هو. پٿر ڏاڍو سهڻو هو ۽ قدرتي شڪل ۾ هو. هن ۾ ڪيترائي سوراخ هيا، جيڪڏهن هن جي هيٺان ڪائي باهه ٻارڻ پيا تہ سندس سيني سوراخن مان دونهون نڪري پيو ۽ جي ان جي مٿان پاڻي هاريوس تہ وري سيني سوراخن مان جل جاري.

اتي پراڻو فرنيچر، پينٽنگس، مورتيون، سليٽن (سرن) تي اڪريل شاعري وغيره محفوظ آهي. پين تفريح گاهن وانگر هتي بہ لالٽين، چانهن، گل، پٿر ۽ پٿرن وغيره جون نمائشون لڳل هيون. چون ٿا تہ هن باغ ۽ هن جي عمارتن کي بہ آفيمر واري وڏي جنگ ۽ سوشلسٽ ثقافتي انقلاب ڪافي نقصان پهچايو. باغ کان ٻاهر چند قدمن تي ساڳئي نالي سان مارڪيٽ هو جتي خاص طور سووينر (يادگار) جام رکيل هيا.

واپسيءَ تي مان ڪمري بدران رهائش جي پويان مارڪيٽ هليو ويس. هي مارڪيٽ ۽ هوٽلن بہ شنگهائي مون کي پاڪستان خاص ڪري سنڌ جي شهرن جهڙو لڳو. هي مارڪيٽ تہ بلڪل سکر ۽ حيدرآباد جي شاهي بازارن جهڙو هو. مون ٻڌو هو تہ شنگهائي اميرن لاءِ جنت ۽ غريبن لاءِ جهنم آهي پر مون کي ايئن ڪونہ لڳو. هن وقت تائين محسوس ٿي چڪو هو تہ مون وٽ جيڪا پيني آهي، اها واپسيءَ پاڪستان ۾ پوري ڪانہ پوندي، سو مان هڪ دڪان تان پيني ورتي جيڪا بلڪل سستي هئي. دڪاندار مون کان وڏيڪ ٿلهي پينيءَ تي ٽيا ڏئي ان جي مضبوطيءَ جي پڪ ڏياري رهيو هو بلڪ مون کي بہ ان مٿان ٽپا ڏيڻ لاءِ اشارا ڪري رهيو هو پر مون ان تي ئي اعتبار ڪيو. (اها اڃا تائين سلامت آهي پر سندس تالا نمبرن وارا ڪيئي پيرا مٽائي چڪو آهيان) بعد ۾ احساس ٿيو تہ ٿوري وڏي پيني وٺان هان. مان ڪجھ ننڊيون وڏيون شيون وٺي ڪمري تي موٽي آيس.

❖......❖......❖

پيجون

ناديه سان وري ڳير ڪنڊ

هڪ ڏيڍ بجي ڏينهن جو اسان ايئرپورٽ تي (بيجنگ لاء) پهتاسون هي ايئرپورٽ ڪو ايڏو وڏو ڪونه هو پر پوء به چڱو خاصو هو. مان سيان واري تجربي جي روشنيءَ ۾ سڀ ڪجهه بيگ ۾ بند ڪري لگيج ۾ بڪ ڪرايو. هٿ ۾ ڏندن ڪوٽڻ واري تيلي به نه رکي. اسان جا ميزبان اسان جا پاسپورٽ وٺي بورڊنگ ڪارڊ وٺڻ ويا هيا ۽ پوء خبر پئي ته جهاز به ڪجهه ليٽ آهي. عامر ۽ مان هڪ گول ٽيبل جي پاسي پيل ڪرسين تي ويهي حال احوال ڪرڻ لڳاسون. مان سامهون سڌ پنڌ تي ڪافي وٺڻ ويس (ڪافي ٺيڪ ٺاڪ مهانگي هئي) اتي ريما ۽ ناديه به للڏندي لڏندي اچي پهتيون. مون ڪي سلام ڪيائون مان ڪين ڪافيءَ لاء پڇيو هنن انڪار ڪيو. ريما مون ڪي ساري ڪندي چيو "مون ڪي ڳالهه سمجهه ۾ اچي وئي آهي، اصل ۾ اهو زبان ۽ ثقافت جو فرق آهي، اسان به ٻارن ڪي ڪتو ٻلو چوندا آهيون. زال مڙس هڪ ٻئي ڪي به چوندا آهن پر اسان وٽ "جانور" تمام برو لفظ آهي، يعني جنهن ڪي ڪنهن به شيءَ جي تميز نه هجي". مون هن ڪي چيو ته "مان ته ان وقت ئي تو ڪي ٻه ٽي دفعا ساري ڪئي هئي پر تو......" بهرحال اسان اتي پڪ پاسي پيل ڪرسين تي ويهي حال احوال ڪندا رهياسون. مون ڏٺو ته ناديه ڏاڍي خوش پئي ٿئي مطلب ته وري ڪير ڪنڊ ٿي وياسون.

ايتري ۾ اسان جي ميزبان، عامر ڪي ٻه بورڊنگ ڪارڊ ڏنا (هڪ هن جو، هڪ منهنجو) پوءِ مان هنن ڪان موڪلائي عامر ڏي آيس ته هن مبارڪباد ڏني. ائين اسان جهاز ۾ اڏري بيجنگ پهتاسين. بيجنگ ايئرپورٽ تي اسان واريون بسون بيٺيون هيون. اسان جڏهن هوٽل جي ويجهو پهتاسون، ته اسان سمجهيو ته اسان غلط جاءِ تي آيا آهيون! پر اهو ڪيئن ٿو ٿي سگهي؟ جو ته اسان جي ميزبان انتظاميه اسان سان گڏ هئي. سوچيوسون ته هاڻي شايد رهائش جو بندوبست ٻئي هنڌ ڪيو اٿن، پر اسان جو سامان ته پهرين واري هوٽل ۾ رکيل هو. وري بسن مان لهي ڏٺوسين ته سامهون اسان وارو هوٽل هو. (ريوچند) اصل ۾ ٿيا هو ته هوٽل جي پٺ ۾ هڪ وڏي عمارت شايد پلازا يا مال ٺهي رهيو هو جنهن جو ويهه ٽيهه پرسينٽ ڪم ٿي چڪو هو. اسان جڏهن ٽئين ڏينهن موٽياسون ته نقشوئي بدلجي چڪو هو اتي ته دنيا آباد ٿي چڪي هئي، وڏي رونق لڳي پئي هئي. ڪي چند دڪان خالي ها باقي سڀ مصروف هيا. روشنيون سڌي رهيون هيون. پوءِ خبر پئي ته اسان جي وڃڻ وقت ٻاهر جيڪو فرش لڳي رهيو هو اهو هڪ دفعو پورو ٿي چڪو هو پر ان کي پٽي، وري ٻيهر ٻئي قسم جو فرش هنيو ويو هو هي آهن اهي چيني جن ڪان آفيم ڇڏائڻ لاءِ جنگيون لڳيون.

هوٽل تي پهچي (اتي اهي ساڳيائي ڪمرا هيا) ٿورو آرام ڪري سامان کي وري ڪمري ۾ ترتيب ڏئي، اڌ منو ڪلاڪ ٽب ۾ ترڳندو به رهيس، ته ڪتاب به پڙهندو رهيس. رات جي ماني ڪائي ٻاهران ٿورو چڪر هڻي هوٽل تي واپس آيس. هيٺ ئي نادي، ريما ۽ ان جو دوست هيلري مليا. نادي جي ڪمري ۾ وياسين. نادي قهوه ڇانهن، ڪيڪ بسڪٽ پيش ڪيا. مون ڪين سنڌي گيت پنهنجا ڇاٽائي ٽيبل تي هٿن سان موسيقي پيدا ڪندي ٻڌايا، انهن جو ترجمو به کين ٻڌايو. موسيقيءَ ۾، هنن به حصو ورتو. بقول هنن جي گيت يا ڪلام هنن کي ڏاڍا وڻيا.

مون ڪين سنڌي معاشري جي باري ۾ پڌايو ڪيترين ئي ڳالهين تي هو اچرج ۾ پئجي ويا ۽ مان سمجهي ويس ته گهٽين ڳالهين تي، هنن کي اعتبار نه آيو. ڪاروڪاري وارو مسئلو ته هنن کي بلڪل سمجهه ۾ نه آيو. بلڪ ڪجهه ڳالهيون جيڪي مون سمجهيون، ته هو سمجهي ويا آهن پوءِ خبر پئي ته انهن مان به ڪجهه ڳالهيون هنن پنهنجي پنهنجي ماحول مطابق سمجهيون. جيئن هڪ دفعي مون هنن کي چيو ته اسان لاءِ شام جو ملڻ ۽ ڪچهري ڪرڻ ضروري آهي. اسين دوست ملندا آهيون، پيئندا آهيون کائيندا آهيون ۽ پوءِ سمهي پوندا آهيون. تقريباً سڄي دنيا ۾ اڪيلي مرد يا عورت جو تصور گهٽ آهي. دوست جو اڪثر مطلب جنس مخالف ورتو ويندو آهي خاص طور اهڙين محفلن لاءِ. ايستائين جو جنس مخالف کان وانڊي کي ذهني يا جسماني طور بيمار سمجهيو ويندو آهي. هنن به منهنجي دوست چوڻ کي اهو سمجهيو ته چوڪرا ۽ چوڪريون ۽ هنن سمجهيو ته کائڻ ۽ سمهڻ جي وچ واري ڳالهه مان چاٽي واٽي لڪائي ويس، اها ڳالهه ڪجهه ڏينهن کان پوءِ کلي هئي، جڏهن هنن چيو ته جڏهن توهان جي معاشري ۾ خاص طور تي عورتون جڏهن ايڏيون مجبور آهن ته پوءِ شام جي ڪچهري دوستن سان گڏ کائڻ پيئڻ اهو ڪيئن ممڪن آهي. مون چيو ان جو ته سوال ئي پيدا نه ٿو ٿئي، ته هنن ياد ڏياريو ته ڪجهه ڏينهن اڳ تو اهو چيو هو مان ڪين واضع ڪيو ته "دوست" مطلب ته اسان مرد دوست...... ته هو حيرت ۾ پئجي ويا ۽ هڪ مونکا پڇيو ته ڇا هم جنس پرست دوست ته مون وراڻيو الله پناهه ڏيندوا پوءِ ته مذاق ٺهي وئي، جڏهن به کائڻ، پيئڻ جي محفل يا ايئن ئي ڪا ويهڪ ٿئي ته هو گڏجي چوندا هئا، اسان ملندا آهيون، پيئندا، کائيندا آهيون پوءِ سمهي پوندا آهيون...... ۽ هو وڏا وڏا ٽهڪ ڏئي خوش ٿيندا هيا. ڪڏهن هو چارئي ڳالهيون گڏجي چوندا هئا ته ڪڏهن شروع ڪو هڪ ڪندو هيو ته پوءِ ٻيا ان کي اڳتي وڌائيندي،

ڪڏهن پوري جو پورو ته ڪڏهن اڌ چئي باقي پاڻ ئي سمجهي وڃڻ لاءِ ڇڏيندا هئا. مان هنن کان اجازت وٺي ڪمري ۾ آيس ۽ بستري تي اهو سوچيندي سوچيندي ننڊ اچي وئي ته ريما بي وقوف آهي ڇا؟ پنهنجي ڪمري ۾ ڇو نه هلي وئي پنهنجي دوست سان گڏ.

❖......❖......❖

5-جون

بارش ۾ فٽ پاٿ تي

اڄ سڄو ڏينهن ليڪچرَ ٻڌڻ ۾ گذري ويو...... بين الاقوامي لهه وچڙ ۾ چيني زبان ۽ ثقافت جي دنيا ۾ واڌ ويجهه ۽ اثر وغيره وغيره. بهرحال ناديه ۽ مان پنهنجي پنهنجي ڪاپين تي هڪ ٻئي کي ٻوليون سيکاريندا رهياسين، شڪليون ٺاهيندا ۽ ڊاهيندا رهياسون. وقفي ۾ هن مون کي ريما جي ذريعي ٻڌايو ته صبحاڻي منسڪ (بيلا روس جي گاديءَ جو هنڌ) جي شاگردن جيڪي بيجنگ ۾ پڙهن ٿا، سندن رات جي ماني جهلي آهي ۽ جي مان به شامل ٿيڻ چاهيان، ته پلي پر جيئن ته هو شاگرد آهن انهن تي بار نه وجهڻ ڪري هر ڪو پنهنجو خرچ پاڻ ڪندو. منهنجو انهن سان ڇا واسطو؟ مون ته ناديه سان گڏ هجڻ ڪري ها ڪئي.

شام جو وري مانيءَ کان پوءِ جڏهن مان هوٽل کان ٻاهر چڪر لاءِ نڪتس ته ريما، ناديه ۽ هيلري فٽ پاٿ تي وڃي رهيا هيا. هو مونکي ڏسي مون لاءِ بيهي رهيا. اسان گڏجي هلندا رهياسين. ٿوري دير کان پوءِ ريما ناديه کي ڪجهه چئي هيلريءَ سان گڏ تڪڙي تڪڙي اڳتي وڌي وئي. ناديه ۽ مان به هٿ هٿ ۾ ڏئي، فٽ پاٿ تي هلڻ لڳاسون. هلڪي هلڪي بارش پئجي رهي هئي. مون ناديه کان پڇيو ته ريما توکي ڇا چيو ۽ ڪيڏانهن ويا. هن وراڻيو ته هو مارڪيٽ ويا آهن ۽ ڪمري تي ملندا. اسان اڳتي هلندا رهياسون ۽ جذبن جي زبان سان هڪٻئي جي

ويجهو ٽيندا رهياسون. هلندي هلندي اسان ان هنڌ تي پهتاسون جتي حسب معمول موسيقيءَ تي نئدا وڏا، عورتون مرد ڊانس ڇڻو يا ورزش ۾ مشغول هيا ۽ وري ڪوڙ ماڻهو انهن کي ڏسي رهيا هيا. ٿوري دير کان پوءِ نادي مونکي زوريءَ جهنگلي جي اندر ميدان ۾ وٺي وئي ۽ رقص سيکاريندي رهي. پوءِ مون کي ڇڏي اڪيلو رقص ڪرڻ لڳي، واقعي هوءَ هڪ ماهر رقاصہ هئي. ڏسندي ڏسندي سندس چوڌاري ماڻهو گڏ ٿي ويا. پهريائين هڪ ٻن ماڻن هن سان گڏجي رقص ڪيو ۽ پوءِ هڪڙي مرد بہ هن سان گڏ رقص ڪيو، جيڪا ڳالهہ مون کي نہ وڻي پر هن ان جو ڪو نوٽيس نہ ورتو. هوءَ جڏهن واپس آئي تہ پگهريل هئي جڏهن تہ اجا تائين هلڪي هلڪي بوندا باڙي جاري هئي. اسان ڪجهہ وقت اتي ئي فٽ پاٿ تي ويهي رهياسون.

واپس اسان هن جي ڪمري ۾آياسون. هن اليڪٽرڪ ڪتليءَ ۾ پاڻي گرم ڪرڻ لاءِ رکيو. اشارن اشارن ۾ فريش ٿيڻ جي مون کان اجازت گهري، ڪپڙا ڪڍي واش روم ۾ وئي. مان سندس صوفي تي نيم دراز ٿيڻ لڳس.

ڪجهہ وقت کان پوءِ هوءَ واقعي ئي فريش فريش واش روم مان نڪتي تہ مان واش روم ۾ وڃي هٿ منهن ڌوتو. ٻاهر نڪتس تہ هوءَ ٻانهن ۽ ڄنگهن کي لوشن هڻي رهي هئي. ان کان پوءِ هن هڪ پليٽ ۾ رشين بسڪٽ، ڊراءِ فروٽ رکيو ۽ هڪ ننڍي پلاسٽڪ جي وٺي اوري ڪري ان ۾ پيل ساشا ڏيکاري پڇندي رهي...... ڪافي، چانهن ...... قهوو (سائي چانهن) مون ڪيس مشڪل سان اشارن ۾ سمجهايو تہ جيڪو هوءَ پيئندي مان بہ اهو پيئندس...... شڪر آ جو آخر ڳالهہ سمجهہ ۾ اچي ويس! هن ڪلي ڏنو ۽ پوءِ منهنجي پڪ سان ويهي ڪائڻ پيئڻ لڳي. ٿوري دير کان پوءِ ريما وارا بہ اچي ويا هن هنن کي بہ قهوو ٺاهي ڏنو ۽ پوءِ اسان انگريزيءَ سان جٽ ڪندي دنيا جهان جا حال احوال ڪندا

رهياسون. مون ڪائنن سوشلسٽ نظام جي باري ۾ پڇيو هنن مون کي سخت مايوس ڪيو. نو نو نونو ...... نو سوشلزم. مون جڏهن ڪين چيو ته ڪيپٽلزم ته هنن پهرئين ڪان به وڌيڪ سختيءَ سان نو نو ڪيو. مان حيران ٿيندي پڇيو ته پوءِ باقي ڇا؟ هنن چيو آزادي، پوءِ مون مختلف ماضيءَ جي سوشلسٽ ملڪن مان آيلن ڪان پڇيو ته هنن به مايوس ڪيو. انهن مان جيڪي سوشلسٽ نظام جي تعريف به ڪن پيا اهي به آزاديءَ جا ڳولائو لڳن پيا ۽ لڳي پيو ته سبب ڪهڙا به هجن پر هو آزاديءَ جا سڪايل هيا. جيئن ته ريما وارا اٺڻ جو نالو ئي نه پيا وٺن مان اٿي آيس ۽ سوچڻ لڳس ته آئينده مان يا ته هت ايندس ئي نه يا ناديه کي چوندس ته باقي ڏينهن بچيا آهن چار، هنن کي چئو ته اسان کي به آزادي گهرجي. منهنجي اتان اٿڻ واري انداز کي شايد ناديه ۽ هو به محسوس ڪري ويا. رات جو مون کي ڪهڙيءَ مهل ننڊ آئي چئي نه ٿو سگهجي.

❖......❖......❖

6-جون

اولمپڪ راندين جون تياريون - مساج گهر

اڄ جو پهريون ليڪچر چيني لوڪ ثقافت تي هو جنهن جي لاءِ معمول مطابق ڪنهن يونيورسٽيءَ مان، ان مضمون جي پروفيسر کي گهرايو ويو هو. هو نائين ڪان يارهين تائين چين جي لوڪ يا عوامي ثقافت، ان جي تاريخ، ترقي، فائدا وغيره ٻڌائيندو رهيو. منهنجو رڳو ٻه ڳالهيون يا ٻن ڳالهين تي ڌيان رهيو. هڪ ته اتي به خاص ڪري ٻهراڙيءَ ۾ شاديءَ جون رسمون روائتي آهن. اسان وانگر گهوٽ ڪنوار کي ان جي گهران شادي ڪري وٺي ايندو آهي، بلڪ گهڻن علائقن ۾ اڃا تائين ڏوليءَ ۾ ڪنوارايندي آهي. ڪنوار کي ڏکهو ڳاڙهو لباس هوندو آهي. سنوڻ ساٺ به لڳ ڀڳ اسان وارا ئي اٿن. ٻيو ته اتي به ميلا ۽ موسمي ڏڻ ملهايا ويندا آهن، جن ۾ تفريح جا مختلف موقعا ۽ سامان هوندا آهن. جهڙوڪ مختلف دڪان، لوڪ موسيقي، مختلف فنڪارن بشمول مسخرن جا ڪرتب وغيره وغيره. ان کان علاوه انهن جي جوتش به انهن جي ثقافت جو حصو آهي. پر چين ۾ اهي ٻارهن جانورن، ڪوئو، ڍڳو، سيهڙ، چيتو، ڊريگن (ان جي اهميت هنن وٽ تمام گهڻي آهي پر مون کي اڃا تائين اهو سمجهه ۾ نه آيو ته اهو وجود به رکي ٿو يا خالي سمبل آهي؟) نانگ، گهوڙو، رڍ، پولڙو، ڪڪڙ، ڪيرو ۽ سوئر. انهن جي نالن جو به مزيدار انداز آهي، نسل ما ماٺو ذات نالي کان اڳ پر

مردن جي نالن ۾ مردانگي، طاقت ۽ همت ته وري عورتن جي نالن جي نسبت خوبصورتي، نماڻائي ۽ ويچارپ. مون کي اهو تضاد سمجهه ۾ نه آيو ته قديم زماني کان اتي جي ثقافت وغيره پدر شاهي تي بيٺل رهي آهي. نالن ۾ به ان حوالي سان معنويت آهي پر نسل ماءُ ۽ ماماڻن جو نمايان.

مزي جي ڳالهه ته اسان وٽ سوپ جو رواج چيني هوٽلن کان شروع ٿيو ۽ چينين جي نقل ۾ ٿيو. اسان سوپ اهو چئي مانيءَ کان اڳ ۾ پيئندا آهيون، ته بک لڳائيندڙ آهي، پر چائنا ۾ هميشه سوپ مانيءَ کان پوءِ هوندو هو باقي سائي چانهه (کير واريءَ جو ته سوال ئي پيدا نه ٿو ٿئي) مانيءَ کان اڳ ۾ شروع تي آخر تائين هوندي هئي. بين کان چئين بجي وارو ليڪچر ماڻهن ۽ خاص طور شاگردن کي "اولمپڪ راندين" جي باري ۾ ڏنل آگاهي ۽ ڪرايل مشقن جي باري ۾ هو (2008ع ۾ اولمپڪ رانديون چين بيجنگ ۾ رٿيل هيون)

هنن ان اعلان تي ته 2008ع ۾ اولمپڪ رانديون چين (بيجنگ) ۾ ٿينديون، سان گڏ ان سلسلي ۾ پنهنجي تياري شروع ڪري ڇڏي هئي ۽ مختلف رٿون ترتيب ڏئي ان تي ڪم جاري ڪري ڇڏيو هو. عين اولمپڪ جي منشور مطابق ته " خاص طور ڪري دنيا جي نوجوانن کي راندين ذريعي بين الاقوامي ڀائيچاري، ڪنهن به مت ڀيد کان مٿي جي تعليم ذريعي هڪ پُرامن ۽ بهتر دنيا آباد ڪجي". هنن خاص طور تعليمي ادارن اندر اولمپڪ کي نصاب ۾ شامل ڪيو. بين الاقوامي ڀائيچاري، دوستي، اولمپڪ جي قدرن جي نه صرف تعليم تي زور ڏنو پر راندين دوران ٽرئفڪ ڪنٽرول، مهمانن سان سلوڪ روز مره جي معمول جي تربيت جون مشقون پڻ شروع ڪري ڏنيون.

اتان جي ڪيترن ادارن کان علاوه وزارت تعليم پروگرام ٺاهيا ۽ ذميواريون سنڀاليون. 2005ع ۾ وزارت تعليم "اولمپڪ ايڊيوڪيشن

پروگرام" ڏنو. "هڪ خواب هڪ دنيا" جي نعري هيٺ، معياري تعليم، حب الوطني، راندين جي واڌ ويجهه بين الاقواميت، اختلافي بلندي ۽ راندين جي خيرخوبيءَ سان پڄاڻيءَ لاءِ جديد ۽ قديم ذريعن ۽ روايتن کي ڪتب آندو. وزارت تعليم "بيجنگ 2008 اولمپڪ ايڊيوڪيشن ماڊل اسڪول" ٺاهيا. جتي، مضبوط جسم، اعليٰ ذهن ۽ سماجي ذميواري تي باقائده ڪم شروع ڪيو ويو. شاگردن کان علاوه اسڪولن کان وٺي يونيورسٽيءَ جي استادن کي اولمپڪ جي حوالي سان ٽريننگون ڏنيون ويون. ٻين ملڪن ۾ به اولمپڪ رانديون ٿينديون رهيون آهن، پر ان طريقي جي تيارين، تربيتن ۽ انتظامن جو رڪارڊ نه ٿو ملي. ٻين ملڪن ۾ تقريباً انتظام ۽ ذميواري حڪومت حوالي هوندي آهي، پر چين ۾ سرڪار سان گڏ عوام خاص طور نوجوان طبقي، تعليمي ادارن کي مڪمل طور شامل ڪري نه صرف راندين ۽ پروگرامن کي ڪاميابيءَ سان طئه ڪيو پر پنهنجي قوم جي جذبي خدمت ۽ سوچ کي وڏي تيزيءَ سان اڳتي ڪيو ۽ ظاهر آهي ان جو ڦل ۽ اجر ڪين دنيا ۾ ملي رهيو آهي. دنيا اڄ به بيجنگ اولمپڪ جي انتظامن، والينٽيئرن ۽ مهمان نوازيءَ کي ساراهي ٿي.

ناديه ڪلاس ۾ ئي ٻڌايو ته منسڪ جي شاگردن سان ڊنر جو پروگرام هڪ ڏينهن اڳتي يعني صبحاڻي ٿيندو. نيپالي دوست، جيڪو روز مون کي "مساج گهر" هلڻ لاءِ چوندو هو ۽ مان روز ڪيس ٽاريندو هيس، ان کي اڄ مون ڪلاس ۾ ئي چيو ته اڄ هلنداسين. هن ڪلي چيو هوءَ ناديه به هلندي؟ مون ڪلي چيومانس "بدمعاش". ڪلاس کان واندا ٿي ٽڙ تڪڙ ۾ هٽ منهن ڌوئي اسان هوٽل کان سڌو پنڌ تي انڊر گرائونڊ ريلوي اسيشن تي آياسون، ٿوري ئي دير ۾ وچي مارڪيٽ پهتاسون، هن کي سلڪ اسٽريٽ ۽ سلڪ مارڪيٽ به چوندا آهن. هن جي بلڪل ويجهو "يونگالي" اسٽيشن آهي. چائنا ۾ روڊ مٿان پليون گهٽ ۽ روڊ

جي هيٺان رستا وڏيڪ آهن. انهن جي افاديت جو اندازو مون کي اسلام آباد ۾ ٿيو. اسلام آباد ۾ (خاص طور مشرف جي دؤر ۾) رش وارن مکيہ روڊن جي مٿان ڪيترين ئي پليون ٺهيون جن تي موٽر سائيڪل جا رستا بہ آهن، پر حرام آ جو ماڻهو پل ذريعي روڊ پار ڪن. ڪيترائي حادثا بہ ٿيا آهن، جانيون بہ ضايع ٿيون آهن پر تڏهن بہ ماڻهو مڙن ئي ڪونہ. اصل ۾ شروعات ۾ مٿي چڙهڻ ڏکيو ٿو لڳي، پر جي روڊ هيٺان رستو هوندو تہ پهريون تہ ماڻهوءَ کي هيٺ ئي لهڻو پوندو پوءِ وري ڏاڪا چڙهڻا پوندا. چين ۾ روڊ هيٺان رستن ۾ بازارون سجايل آهن ان ڪري بہ ماڻهو مٿان پل هوندي بہ هيٺين رستي کي ترجيح ڏين ٿا.

سلڪ اسٽريٽ ۾ سلڪ مارڪيٽ کان علاوه ننڍا وڏا ڪيترائي مارڪيٽ، رفريشمنٽ ڪارنر، ريسٽورانٽ ۽ هوٽل وغيره آهن. اسان هت ڪيترائي دفعا آيا آهيون. هتان مون جوگر، رانديڪا، موبائل ۽ ڪئميرا ورتي هئي. هت هر هڪ منزل (فلور) تي ٻن يا ٽن قسمن جي سامان جا دڪان آهن. هڪڙي پوري منزل صرف ڪپڙي جي آهي، بلڪ ان کان علاوه هيٺ بيسمنٽ ۾ بہ ڪپڙي جا دڪان آهن. جيڪي سبي بہ ڏين ٿا. گهڻن دڪانن تي ڇوڪريون آهن. مسئلو ٻري بہ زبان جو آهي، انگريزي هنن جي نہ اچڻ جي برابر آهي، بس ٽي يا چار جملا ...... تون ٻڌاءِ...... تون تہ مون کي قتل ٿو ڪرين (ايترا گهٽ پيسا ٻڌائي) هيترا يا هيترا...... ٺيڪ آ اوڪي اوڪي...... اتي گهڻي ياڳي ڪلڪيوليٽر جي انگن تي سودو طئہ ٿيندو هو. اسان کي اڳ ۾ ئي دوستن ٻڌايو هو تہ هي سوديبازيءَ ۾ پنهنجن کان بہ چڙهيل آهن. ان کان علاوه انتظاميہ بہ ٻڌائيندي هئي تہ ڪهڙي مارڪيٽ ۾ سوديبازي ٿيندي ڪهڙي ۾ نہ. هي مارڪيٽ سوديبازيءَ ۾ سيني کان اڳتي هو. ان ڪري جي هو هزار جي لڳ ڀڳ چوندا هيا تہ اسان سؤ چوندا هئاسون، پر هو پهريون تہ رڙ ڪري حيرت جو اظهار ڪندا، اسان هلڻ شروع ڪنداسون تہ هو وڃڻ نہ

ڏيندا قيمت هيٺ مٿي ٻڌائڻ شروع ڪندا. پيون شيون ڏيکارڻ شروع ڪندا، جنهن قيمت تي ڏيٺو هوندن، اهو تڏهن ٻڌائيندا جڏهن اسان سندن دڪان ڇڏڻ وارا هونداسون. بهرحال هي پنهنجي پيشي جا ماهر آهن هنن کي خبر آهي ته هي ماڻهو صرف قيمت پڇڻ وارا آهن، هي هيٺري ۾ وٺڻ وارا آهن، ۽ ڪڏهن ڪڏهن ته نه وٺڻ وارن کي شيون وڪڻي وجن.

اڃون ٿا پنهنجي ڳالهه تي، ته وڏي مارڪيٽ کي پار ڪندي هوٽلن ۾ ننڍين ننڍين مارڪيٽن جي قطار آهي، اتان ئي مون واري دوستن جو ڪم ٿيو هو. اسان اتي هڪ ٻه چڪر هنيو، پر ڪاريءَ وارا ڪڪ. هو ٻه پريشان ٿيو. چوڻ لڳو اجان روشني آهي ٿوري اونده ٿئي ته پوءِ هوملندا. مون ڪيس چيو ته مان آهيان ان ڪري ڪجهه نه ٿيندو. اهو ڪوڙ ماڻهن ڪوڙ دفعا آزمايو آهي، ماڻهن جا ٿهيل ڪم ٻه منهنجي هجڻ ڪري ڊهي ويا. بهرحال اسان وري مارڪيٽ ۾ وقت گذارڻ لاءِ چڪر هنيا. ٿوري دير کان پوءِ وري ساڳي جاءِ تي چڪر هڻڻ لڳاسون. وقفي وقفي سان چپ چپ ۾ ماڻهو اسان جي ويجهو اچڻ لڳا، ڪارڊ ڏين پيا، جن تي ڇوڪرين جا فوٽو ٻه هيا، نمبر ٻه هيا، چيني زبان ۾ ڪجهه لکيل ٻه هيو. ڪوڪو بيهي ڳالهائي ٻه پيو ٽٽل انگريزيءَ ۾، ڪنهن سان اڳهه تي ته ڪنهن سان وقت تي ڪونه پيا ٿهون. مون نيپالي دوست کي چيو ته تون جتي ويو هئين، جنهن جي تعريف ٿو ڪرين اهو ڪارڊ پاڻ سان ڇو ڪنيئه.

اسان اتي ٻه ٽي چڪر هنيا، ڪنهن ڪنهن مهل پوليس يا ان جي گاڏي اچڻ ڪري، اسان ڏٺو ته اهي ماڻهو مارڪيٽ وغيره ۾ گم ٿي پيا وجن. اسان چڪر هڻي رهيا هياسون، ته فٽ پاٿ تي لڳل لوهي پائيپ تي ويٺل هڪ نوجوان اسان کي سڏ ڪيو هو مسلمان هيو. هو سٺي انگريزي ڳالهائي رهيو هو. هو اتي ڪنهن يونيورسٽيءَ ۾ استاد هو. تعارف کان پوءِ پڇيائين اوهان ڇاٽا تلاش ڪيو. اسان ڪيس چيو ته "مساج گهر". هن چيو ته هي

ماٺهو جيڪي اوهان سان ملن ٿا ۽ ڪارڊ ڏين ٿا اهي نالي ۾ مساج گهر آهن، باقي هو اتي جنسي اڏا هلائن ٿا ۽ چين ۾ اهو غير قانوني ڪم آهي، ان ڪري پوليس کي ڏسي اهي لڪي وڃن ٿا. اسان سندس ها ۾ ها ملائي چيو اهو ٿي سبب آهي جو اسان انهن سان نہ ٿا وڃون، چو تہ اسان کي حقيقي مساج ڪرائڻو آهي ۽ هي اسان کي ٻہ نمبر ٿا لڳن. پوء هن اسان کي هڪ ٻہ سٺا مساج گهر ٻڌايا. اسان مايوس ٿي واپس ٿياسون. اسان کي اها بہ ڄڻتي هئي تہ آخري ريل الائي ڪائينَ تائين ويندي هوندي. هوٽل تي ظاهر آ تہ رات جي مانيءَ جو سلسلو بند ٿي چڪو هو. مان ڪمري ۾ اچي بسڪٽ وغيره کائي سمهي پيس.

❖......❖......❖

7-جون

منسڪ جي شاگردن سان ماني

اڄ اسان ڪي ڪيپيٽل ميوزيم ڏيکاريو ويو. هونئن تہ هتي ڪيترائي ميوزيم آهن ۽ هر ننڍي وڏي گهمڻ واريءَ جاءِ جو هڪ حصو ميوزيم هوندو هو. جيئن مان پهريون ذڪر ڪري آيو آهيان تہ اولمپڪس راندين، چين جي هر شيءِ تي اثر وڌو آهي تہ گهمڻ ڦرڻ وارن جاين ڪي خاص طور تي اولمپڪ راندين جي حوالي سان پڻ سينگاريو ويو آهي. هن ميوزيم ڪي ان حوالي سان خوب سينگاريو ويو آهي. هن ميوزيم ۾ رکيل شين جي ترتيب چائنا جي ثقافتي ترقيءَ جي مرحلن جي حوالي سان هئي. 2006ع ۾ هن ڪي جتي منتقل ڪيو ويو آهي. اها عمارت چيني ۽ فرانسيسي عمارت سازيءَ جو ڏيک ڏئي ٿي، جنهن ۾ قديم ۽ جديد ٻئي رويا ملن ٿا. اتي ڪجهہ هال اهڙا هيا جتي مختلف وقتن تي مختلف شين جون نمائشون لڳنديون رهن ٿيون. ڪجهہ مستقل نمائشون هيون، جتي اوائلي شيون جهڙوڪ پٿر ٻڌ جون شيون، پتل جون شيون، ڪيليگرافي، تصويرون، مورتيون، ٽانو سڪا هيا. اتان جي لکت موجب ٻہ لک شيون رکيل هيون. ٻہ ٽي ماڊرن ٽيڪنالاجيءَ تي مشتمل هال هيا. مختلف جڳهن تي مختلف معلومات ڏيندڙ اسڪرين، اعليٰ ٽيڪنالوجيءَ وارا ملٽي ميڊيا ۽ ڊجيٽل آرٽ ٿيٽر وغيره. پهرين منزل تي ٺهيل سوَ سالہ ميوزيم ۾ ڪوڙ ساريون گيلريون ڪوڙ ساري

ديسي ۽ پرديسي يادگارن سان ڀريون پيون هيون. اتي هڪ عمارت "پاڪ باھ" Holy fire جي نالي سان آهي، جنهن جي وچ تي قدرتي گيس سان باھ ٻريل آهي ۽ چون ٿا تہ اها هميشہ ٻرندي رهندي آهي. مون کي چين جي باري ۾ جيڪا ٿوري گهڻي معلومات آهي يا اتي مختلف جاين تي وڃڻ يا مختلف درسن ۾ جيڪا معلومات ملي ان ۾ ڪٿي بہ مجوسين، آتش پرستن جو ذڪر ناهي تہ پوءِ "نہ وسامندڙ پاڪ باھ" سمجهہ ۾ نہ آئي. ها ايران ۾ مون هڪ اجڙيل آتش گاھ ڏٺو هو. چون ٿا ان ۾ هميشہ باھ ٻرندي هئي. ان کان علاوه ايران جي تاريخ ۽ شاعري بہ ٻڌائي ٿي تہ اتي باھ جي پوڄا ڪئي ويندي هئي: حافظ چوي ٿو. "ايراني مون سان ان لاءِ پيار ڪندا آهن جو منهنجي دل نہ وسامندڙ آتش گاھ آهي".

مون چينين کان پڇيو بہ بلڪ تجسس وڌي وڃڻ ڪري اتي لڳل مختلف تختين کي پڙهيو بہ پر واءِ افسوس...... تشنگي برقرار رهي. اتي ٻہ علامتي واھ بہ روان دوان هيا. اتي سڀ کان سٺي ڳالهہ اها هئي تہ اتان جو عملو ڏاڍو فهميدو، با اخلاق ۽ وسيع مطالعو ۽ معلومات رکندڙ هو.

اسان کي مانجهاندو "يوشي ويسٽ ريسٽورنٽ" ۾ ڪرايو ويو. هي ڪشادو ريسٽورنٽ هو. نہ تہ اتي اڪثر تنگ ريسٽورنٽ هيا. مطلب تہ جي ريسٽورنٽ وڏا ۽ ويڪرا بہ هيا تہ ڳتيل هيا ۽ ٽيبل تائين پهچڻ ۾ وڏي احتياط کان ڪم وٺڻو ٿي پيو. ريسٽورنٽ ۾ ٻڌايو ويو تہ "ڊرنڪ" شراب پيسن سان ملندو. جن کي پيئڻو هو انهن پيسا ڏئي پيتو. جنهن بہ شراب گهرايو انتظاميہ سهڻي نموني انهن کي ٻڌايو تہ هن جا اوهان کي پاڻ پيسا ڏيڻا پوندا.

مون کي پنهنجي دوست صابر لانگاھ سان نان اسٽاپ ريل ۾ ڪيل راولپنڊي کان لاهور جو سفر ياد اچي ويو. اسان ان دوڙ ۾ مهيني ۾ ٻہ

دفعا يا گهٽ ۾ گهٽ هڪ دفعو لاهور ضرور ويندا هياسون. ان وقت پنڊي - لاهور صبح ۽ شام ٻه تيز گاڏيون هلنديون هيون. هڪ جو نالو هيو "نان اسٽاپ" جنهن جو رستي ۾ ڪوبه اسٽاپ نه هوندو هو ۽ ٻئي هوندي هئي "ريل ڪار" جيڪا هڪ ٻن هنڌن تي بيهندي هئي. اسان جمعي جي شام يا ڇنڇر جي صبح جو لاهور ۽ ڇنڇر جي شام يا آچر جي صبح جو فيصل آباد ويندا هئاسون. لاهور جو مارڪيٽ آچر تي بند ۽ فيصل آباد جو جمعي تي بند هوندو هو. لاهور ۾ اسان يا هوٽل ۾ يا وري منهنجي ڪوئيٽا جي دوست سيد خان کي "وفاقي ڪالوني" ۾ مليل سرڪاري فليٽ جنهن جون چاٻيون اسان وٽ هونديون هيون ۾ رهندا هئاسون. جيئن ته لاهور ۾ اسان جو ڪم ريلوي اسٽيشن لڳ مارڪيٽن ۾ هوندو هو سو اسان طئه ڪيو ته يا ته جمعي جي شام يا ڇنڇر جي صبح جو نان اسٽاپ ۾ وڃبو. نان اسٽاپ جو ڀاڙو ٿورو وڌيڪ هو. هڪ ته هيءَ ايئرڪنڊيشنڊ، ٻيو ته هن ۾ چانهن بسڪوٽ ٽڪيٽ ۾ شامل هوندا هيا. پهريون دفعو جڏهن اسان هن ۾ چڙهياسين ته ٿوري دير کان پوءِ ريل جو هڪ ملازم ٽري کاهيندو آيو ان سان گڏ ٻه ڇوڪريون هيون، هنن پهريون اسان کي ۽ ٻين مسافرن کي ٽشو ڏنا ۽ پوءِ سر چئي پليٽون ڏنيون، جن ۾ ڪڪڙ جا فرائي ٽڪرا، سينڊوچ، ٽماٽو ڪيچ اپ وغيره هيا. اسان شوق سان وٺي نوش فرمايا جڏهن ته ڪي مسافر اهڙا ٻه هيا، جن اِهي نه ورتا انهن کي اسان ٻي وقوف سمجهڻ ضروري سمجهيو. اسان اجان ريل انتظاميه جي تعريف ڪندي ٿڪيا ئي ڪونه هياسون ته يونيفارم پاتل هڪ ڇوڪري آئي ۽ پهرين کان ٻه وڌيڪ نرم لهجي، وڏي اخلاق ۽ پياري انداز ۾ چيو سر "بل" اسان پڇيو ڇا جو؟ جيڪو اسان کاڌو هيو! هڪ هڪ پليٽ جا لڳ ڀڳ ٽي سؤ رپيا...... تڪرار ٻه ڏاڍو ٿيو...... ته اوهان کي پهريون ٻڌائڻو هيو...... هو چون اوهان پڇيو ئي نه...... اسان ته جان ڇڏائڻ لاءِ ڪين

گهڻ وڌ ڳالهائي ۾ شڪايت جون ڌمڪيون ڏني ڪين پيسا ڏنا، پر تماشو سڄو وقت هلندو رهيو. هڪ گروه شايد شادي وغيره جو هو جن مفت جو مال سمجهي ڏاڍو ڪاڏو ۾ هاريو ٻه هڪ هڪ ڀار لاءِ پليٽ پٺي ورتائون انهن جو بل ته هزارن ۾ هو...... اسان ته لاهور ۾ لهي اڳتي روانا ٿياسون انهن جو الائي ڇا ٿيو. پوءِ خبر پئي ته اهي جهيڙا انهن گاڏين ۾ روز ٿيندا آهن. ان ڪان پوءِ اسان جڏهن به ان ريل ۾ ويندا هئاسون ته اسان به نه ڪائڻ وارن ۾ شامل هوندا هئاسين جن ڪي پهريون دفعو اسان بي وقوف سمجهيو هو...... اسان کي به ضرور بي وقوف سمجهندا هوندا پر ڪين خبر پئجي ويندي هوندن ۾ ٻئي دفعي ظاهر آ اسان واري صف ۾ هوندا. ان ڪان پوءِ ته ملندڙ چانهن بسڪوٽن جن جا پيسا ٽڪيٽ ۾ شامل هوندا هيا، ان لاءِ به اسان ٻه ٻه دفعا ڪائڻ پڇندا هئاسين ته "بل" ته نه وٺندا. پاڪستان ۾ اهڙيون اسان سان ڪيئي وارداتون ٿيون.

ناديه مون کي ريسٽورنٽ ۾ ئي اشارن اشارن ۾ سمجهايو ته اڄ سندس شهر جي شاگردن سان شام جو ملبو. مانجهاندي ڪان پوءِ اسان جي منزل هئي " چائنا جي قوميت جو ميوزيم" ۾ بيجنگ ۾ ٿيندڙ اولمپڪ راندين جو هنڌ. جيئن ته اولمپڪ راندين جون تياريون زور شور سان شروع هيون. اسان "بيجنگ انٽرنيشنل اسٽيڊيم" جيڪو راندين جو مرڪز هو ان ۾ اندر نه وڃي سگهياسون پر اسان کي پل جي مٿان بيهاري اهو ڏيکاريو ويو ۾ ڪجهه تفصيل ٻڌايا ويا. هي جيئن ته پري کان پکين جو آکيرو لڳي رهيو هو. ان ڪري هن کي "پکين جو آکيرو" پڻ چيو ويندو آهي. هن جي اڏاوت ته 2003ع ۾ شروع ڪئي وئي هئي، پر پوءِ وقتن بوقتن هن ۾ تبديليون ۾ اضافا پڻ ٿيندا رهيا. هي هڪ لک چوراسي ميلن تي ڦهليل آهي ۾ هن تي لکين ڪروڙين نه پر اربين رپيا خرچ ٿيل آهن. جيئن ته چائنا ۾ به زلزلا ايندا رهيا آهن. ان ڪري هن جي هر عمارت کي زلزلن کان متاثر نه ٿيڻ واري انداز ۾ ٺاهيو ويو آهي.

ٻارهين مئي ۾ هزار اٺ تي "سيشان" صوبي ۾ زلزلو آيو هو. جنهن ۾ ستر هزار ماڻهو موت جو شڪار ۽ هزارين ماڻهو زخمي ٿيا. هن زلزلي جا جهٽڪا بيجنگ ۾ به محسوس ڪيا ويا هيا. تمام وڏو نقصان ٿيو هو پر هنن بهتر طريقي سان ان مصيبت کي منهن ڏنو. بيجنگ ۾ به امدادي ڪئمپون لڳل هيون، اسان کي به هڪڙي ڪئمپ ۾ ضرور وٺي ويا، جتي هر ڪنهن پنهنجي پنهنجي وس آهر چندو ڏنو ۽ رسيد ورتي، مون الائي ڇو رسيد نه ورتي. هنن منهنجا ويچار به رڪارڊ ڪيا. چين ۾ انهن راندين جون تياريون ڪيئي سالن کان جاري هيون. جيئن مان اڳ ۾ ذڪر ڪري آيو آهيان، پيو ته ٿيو پر هنن پنهنجي تعليم ۽ نصاب ۾ به ان کي شامل ڪيو هو. بيجنگ ۾ نيشنل اسٽيڊيم کان علاوه به ڪيترائي هنڌ هيا، جتي مختلف مقابلا رٿيل هيا ۽ بيجنگ کان ٻاهر به ڪجهه مقابلا رٿيل هيا. تمام وڏن شهرن جي ايئرپورٽ ۽ ريلوي اسٽيشن تي اضافي روٽ ۽ ٽرمينل ٺاهيا ويا هيا. مطلب ته نه صرف راندين کي شاندار طريقي سان نياهڻ جا انتظام ڪيا ويا هيا، پر هر لحاظ کان ڪوشش ۽ انتظام ڪيا ويا هيا، ته غير مقامي ۽ مقامي ماڻهن کي هر قسم جي سهولت ڏني وڃي ۽ انهن کي ڪنهن به قسم جي تڪليف کان بچايو وڃي.

ان کان پوءِ اسان "چائنا ايٿنڪ ميوزم" جنهن کي "چائنيز ايٿنڪ ڪلچرل پارڪ" به چون پيا، وياسون. هي وڏي روڊ جي ٻنهي پاسن پکڙيل هو ۽ روڊ جي مٿان هڪ پل هئي جنهن جو نالو به "ايٿنڪ پل" هو. اها ٻنهي پاسن کي ملائي پئي. چائنا جي اڪثر آبادي "هَن" نسل جي آهي. (90-95 سيڪڙو) پر اتي ڪيترائي نسل آباد آهن (اتان جي معلومات مطابق ڇاونجاهه اقليتون آهن) پر هت سيني کي هڪ جيتري اهميت ۽ موقعا ڏنا وڃن ٿا. هن وسيع ۽ عريض باغ ۾ چائنا ۾ وسندڙ مڙني اقليتن، نسلن ۽ گروهن جا ميلا لڳندا رهندا آهن، ڏڻ ملهايا ويندا

آهن ۽ اقليتون مقامي ۽ غير مقامي ماڻهن کي دعوتون ڏينديو آهن. اتي ويندڙ سياحن کي هر گروه پنهنجي پنهنجي ثقافت ۽ ورثي جي معلومات ڏيندو آهي. چائنا ۾ وسندڙ اقليتون هن باغ کي پنهنجو گهر ۽ اوطاق سمجهندا آهن. سون ايڪڙن تي مشتمل هن باغ ۾ 40/50 نسلي ڳوٺ ۽ ٻه سؤ جي لڳ ڀڳ مختلف نسلن جي نمائندگي ڪندڙ عمارتون آهن. ڪجهه قلا قلعي نما عمارتون به آهن. حسب عادت مان وري به وڳر کان الڳ ٿي ويس، جڏهن ته ايئن نه ڪرڻ گهرجي. بهتري ان ۾ ئي آهي ته گروه يا گهٽ ۾ گهٽ ٻن ٽن ساٿين سان گڏ هجڻ گهرجي. ٿيندو اهو هو ته يا ته مان هر شيءِ کي سٺي نموني جاچيندو هيس يا عمارت يا پهاڙيءَ جي چوٽيءَ تائين ويندو هيس، واپس مڙندو هيس ته باقي اتان وڃي چڪا هوندا هيا. سو هتي به ايئن ئي ٿيو پر اهو هو ته جي مان ڪٿي وڃان پيو ته اسان جي ئي گروه مان ڪي واپس ورن پيا ۽ ڪٿي آءُ واپس ٿيان پيو ته هو اچن پيا. بهرحال مان هڪڙي ڪنڊر تي چڙهي ڏٺو ته ناديه اوسي پاسي نظر آئي، جيڪا مختلف ماڻهن سان فوٽو ڪيدرائي رهي هئي، مون کي اها ڳالهه نه وڻي، جڏهن ته اتي اسان کي ڳالهه سمجهه ۾ اچي وئي هئي، ته دنيا ۾ ڪنهن سان به فوٽو ڪيدرائڻ .کي هڪ سٺي يادگار کان علاوه ڪا اهميت نه هئي. بهرحال مان مختلف شيون ڏسندو پل تان ٿيندو باغ جي ڏاکڻي پاسي ڏي ويس. اتي ڪيترائي تلاءَ هيا، ناچ گانا هيا، پيار ڪندڙ جوڙا هيا. پل تي به ڪيئي نمائشي ڪمرا هيا، دڪان هيا جتان يادگار (سووينر) وغيره خريد ڪري سگهجن پيا. اتي مختلف گروه پنهجي پنهنجي ثقافت جا ڪرتب ڏيکاري رهيا هيا ۽ جهمريون هڻي رهيا هيا. مان سيني مان چس وٺندو اڳتي وڌندو رهيس. پل کان لهي هڪڙي تلاءَ جي مٿان ڪاٺ جي بئنچ تي ويهي رهيس. نئين قسم جي ڳانون کان علاوه ڪيترائي پکي بي خوف ٽينگ ٽپا ڏئي رهيا هيا. اجا ڪوڙ پاسا گهمڻ کان رهيل

هيا، پر مان ٿڪجي پيو هيس ۽ واپسيءَ جو وقت به ويجهو هو.

اسان جيئن ئي هوٽل پهتاسون، ته هيٺ لائونج ۾ ئي ناديه اشارن ۾ ياد ڪرائيندي چيو ته جلدي تيار ٿي اچو. مان ڪوئي ڏهن پارهن منٽن ۾ رڳو هٿ منهن ڌوئي، بوٽ صاف ڪري، ٽڪ ڪي پچائڻ جي ڪوشش ۾ ٿوري دير ليٽي، هيٺ لهي آيس. ٿوري دير ۾ ناديه، ريما بمع هيلري به لائونج ۾ پهتا. اسان ٽيڪسي ڪري هڪ هوٽل تي پهتاسون، جتي اهي شاگرد اسان جو انتظار ڪري رهيا هيا. هر هڪ جي لاءِ الڳ الڳ ڊش جو آرڊر ڏنو ويو هو. انهن شاگردن سيني کان پيسا وٺي بل ڏنو پوءِ فوٽو سيشن ٿيو ۽ ڪليل روڊ تي اسان مست چال هلندا هنن کان جدا ٿياسون. مان سڄو وقت "هر ڪو پنهنجا پيسا پاڻ ڏئي" واري ريت جي خوبين ۽ خامين تي سوچيندو رهيس ۽ پنهنجي روايتن سان ڇٽا پيئي ڪندو رهيس.

مون دنيا جي اندر ملهايا ويندڙ ڏڻن تي به غور ڪيو ته انهن ميلن ۽ ڏڻن جي پويان نه صرف خوشين ملهائڻ ۽ تفريح جا بهانا آهن، پر انسان جي بي وسيءَ ڪي غيبي طاقت سان وس ۾ ڪرڻ ۽ آفتن ڪي ٽارڻ جو عمل به شامل آهي.

اسان هوٽل تي موٽي آياسون. مون ناديه ڪي اهو پئي سمجهايو ته تون منهنجي ڪمري ۾ اچ پرهڻ الائي چو يا ته ريما کان ڊڃي پئي يا ڪنهن ٻئي خيال کان مون ڪي اهو سمجهائڻ ۾ ڪامياب ٿي وئي ته مان هِن جي ڪمري ۾ اچان. بهرحال مان تازو توانو ٿي رات جي ڊريس ۾ هوٽل پاران ڏنل ڪپڙي جي چپل ۾ ناديه جي ڪمري ۾ آيس جتي ريما ۽ هيلري به ويٺا هيا، هو قهوو نوش فرمائي رهيا هيا. ناديه مون ڪي به قهوو ڏنو. ٿوري دير هيڏانهن هوڏانهن جي ڳالهه ٻولهه کان پوءِ جڏهن مون اٿڻ جو سوچيو ته ريما ۽ هيلري اجازت وٺي اٿي ويا. مان سک جو ساهه کڻي آرام ده ڪرسي تي ٽنگون ٽيڙي ٽڪ پچڻ لڳس.

ناديه پنهنجا البم ڏيکاريا، ڪجهه لفظن ۽ ڪجهه اشارن ۾ پنهنجي باري ۾ ٻڌايو! اسان تيز روشنيون بند ڪري هلڪي روشنيءَ سان ڪمري کي رومانٽڪ ڪيوسي. ناديه ڪاٽن پيئٽ جون گوڙ شيون جن ۾ روسي به شامل هيون، ٽيبل تي رکيون اسان ڪاٽيندا به رهياسون، ڪچهري به ڪندا رهياسون. ايئن رات جو ٻي يا ٽين وڳي مان هن کان موڪلائي پنهنجي ڪمري ۾ آيس. رستي ۾ مون ڏٺو ته اسان جا ميزبان ڪم ۾ مشغول هيا، هنن جو دروازو کُهٽو ڪري پورو يا اڌ کليل هوندو هو.

❖......❖......❖

8-جون

جنگشان پارڪ

ناشتي کان پوءِ اسان بسن ۾ "جنگشان پارڪ" وياسون. هي پهريون واري گهميل جاين، "وساريل شهر" (فاربڊن سٽي) بيل ٽاور وغيره جي يڪ سان هو. تمام وڏي ايراضيءَ تي پکڙيل هن پارڪ ۾ مختلف ثقافتي سرگرميون جاري هيون، ڪيئي مارشل آرٽس جون مشقون به هلي رهيون هيون. اسان واري ڏونڪي راند به اتي نظر آئي. هتي به هڪ ميوزيم هو. هتي پنج پهاڙي چوٽيون آهن، جن جي چوٽين تي مختلف سرگرميون جاري هيون. انهن پنجن چوٽين جا نالا به هيا جيڪي هينئر مون کي ياد نه آهن. هتي ڪيتريون مٽي، پٿر ۽ ٽامي جون جڙيل "بڌ" جون مورتيون هيون. حسب معمول هتي به ساوڪ ئي ساوڪ هئي، سوين بلڪ هزارين قسمن جا گل، ٻوٽا ۽ وڻ ترتيب سان لڳل هيا. جيڏاهن نظر ڪر ته دل بهار بهار ۽ ٿڪ ڪافور ٿي وڃي پيو. ظاهر آهي هي پارڪ به پورو ڏسي نه سگهياسون اڄ اسان کي "ميڪڊونالڊ" ۾ مانجهاندو ڪرايو ويو. ان کان پوءِ هو اسان کي "وال مارٽ" ڪيترن ئي وڏن مارڪيٽن مان هڪ ۾ وٺي ويا (ته جيئن ڪلهه مليل چيني پيسا اسان اتي ئي کپايون). مان اتان هڪ مساجر مچيءَ جي شڪل وارو ورتو. جيستائين ياد ٿو اچي ته هڪ هزار پاڪستاني رپين ۾ مليو. منهنجي نيپالي دوست به ورتو. مان اتي چين جي جڙي ٻوٽين کي ڳولهيو. جڙي جن کي هربل ٿو چئجي. ان جي ڳولهڻ جو سبب اهو هو ته

هتي پاڪستان ۾ هڪ عرصي کان "ٽائينس" ڪمپني نيٽ ورڪ مارڪيٽنگ تحت ڪم ٿي ڪري، ان ڪيترين ئي چيني هربل سپليمنٽ متعارف ڪرايون هيون، پر مزي جي ڳالهه تہ نہ اهي چائنا ۾ ڪنهن مارڪيٽ ۾ هيون نہ ٽائنز جي آفيس ڪٿي نظر آئي. ٽائنس چار ارب ڊالرن جي خرچ سان "ٽينجنگ" علائقي ۾ بزنس پارڪ ٺاهيو آهي جتي نہ صرف ان جي فيڪٽري آهي پر سيون اسٽار هوٽل بہ آهن ۽ اهو دنيا جو هڪ عظيم منصوبو شمار ٿو ٿئي. اهو بيجنگ جي ويجهو آهي. مون چيني دوستن جي (ميزبان) جي مدد سان چيني زبان ۾ ٽائنس جي انتظاميہ کي اي ميل ڪيون تہ مان ٽينجن گهمڻ چاهيان ٿو پر ڪو بہ جواب نہ آيو. ڇهين بجي تائين اسان هوٽل تي موٽي آياسين. رات جي مانيءَ کان پوء مان ۽ نادیہ دير تائين فٽ پاٿ تي هلندا هلندا پري تائين نڪري وياسون. واپسيءَ تي نادیہ بہ اشارن سان چيو تہ دڪان تان ڪيس ڪجهہ وٺڻو آهي. اهو دڪان اسان جي هوٽل جي بلڪل سامهون هو. پر اهو روڊ ٽپندي خاص طور تي مان پريشان ٿي ويندو هيس ڇو تہ اتي گاڏيون سڄي هٿ تي هلن ۽ مان عادتن کٻي پاسي کان پاڻ کي خبردار رکندو هيس. جڏهن تہ ان پاسي ڏانهن نہ پر سڄي پاسي ڏانهن خطرو هوندو هو. بهرحال هن دڪان تان کائڻ پيئڻ ۽ ڪجهہ لوشن وغيره ورتا ۽ مان هن جي صلاح سان ريڊ وائن ورتي جيڪو اتي ڏاڍو سستو هو. واپس اسان نادیہ جي ڪمري ۾ ويٺاسون. اتي ٿوري دير ۾ ريما پنهنجي دوست سان گڏ آئي، ٿوري ڪچهريءَ کان پوء هو هليا ويا. ريما چئي رهي هئي تہ نادیہ مون کي ڏاڍو ياد رکي ٿي ۽ چوي ٿي تہ مون سان رابطي رکڻ لاء انگريزي سکندي. اسان اڄ بہ ڳالهين ۾ ذري گهٽ صبح ڪري ڇڏيو ۽ ٽريننگ پراجيڪٽ جي پڄاڻي ٽيڻ تي احساسن ئي احساسن ۾ ڏک جو اظهار ڪيو.

❖......❖......❖

9-جون

چين ۾ پڄاڻي

جيئن جيئن ٽريننگ جي پڄاڻي ويجهي ٿيندي پئي وڃي، سيني تي اداسي وڌندي پئي وڃي. اسان ڪلهه ئي، اهو طئه ڪيو هو ته چندو ڪري، پنهنجي مهمانن کي تحفو ڏينداسون. ان لاءِ ڪاميٽي جوڙي وئي ۽ ڪلاس مانيٽر کي ان جي چڱي مائي (هيڊ) ڪيوسي. سيني کي روڪيوسي ته ان جو ذڪر ڪنهن سان نه ڪن، چو ته اسان هنن کي سرپرائيز ڏيڻ پئي چاهيو. گهٽي بحث کان پوءِ طئه ٿيو ته هڪ هڪ جي لاءِ شيلڊ ۽ ڪيس ڪم اينڊڙ ڪا سوکڙي، جهڙوڪ گهڙيال يا ٿرماس وغيره پڻ ڏجي. پوءِ مون مانيٽر کان علاوه باقي ڪاميٽيءَ کي راضي ڪيو ته هو مانيٽر لاءِ به هڪ شيلڊ ضرور وٺن. مانيٽر افريڪا جي ٿلهي متاري پرزنده دل مائي هئي.

اڄ پهريون ڪلاس 9-11 چائنا اندر ووڪيشنل تعليم ۽ پين ملڪن سان لاڳاپن ۾ سهڪار تي هو. سچي ڳالهه اها آهي ته اسان (شاگرد ئي سمجهو) جي ڪلاس ۾ دلچسپي ختم ٿي چڪي هئي ۽ ميزبان ڪم کي سهيڙي رهيا هيا. ظاهر آهي هنن کي ڪيترو ئي ڪم اڪلائڻو هيو. هنن کي هر هڪ لاءِ سي ڊي، البم، سووينئر سرٽيفڪيٽ وغيره تيار ڪرڻو هو پر پوءِ به ڪلاس جو وقت پوري جو پورو ورتائون.

مان عامر کي چيو ته اڄڪلهه پاڪستانين لاءِ بئنڪاڪ ايئرپورٽ

پاڻي وڃڻ ويس. رستي تي مون سوچيو تہ مون هن کي اڪيلو ڪمري تي ڇڏي غلطي ڪئي آهي، ڇو تہ مختلف سفرنامن ۾ هوٽلن جون واضح هدايتون پڙهايل هونديون آهن، تہ ڪنهن تي بہ اعتبار نہ ڪيو. پنهنجون قيمتي شيون سنڀالي رکو. اجنبيءَ کان ڪا بہ شيءِ مفت ۾ وٺي نہ کائو. مون جلدي جلدي هوٽل تي موٽي اچي جائزو ورتو. مون کي تہ هر شيءِ ٺيڪ لڳي. ٻئي ڳالهہ تہ دوست پڙهايو هو تہ انهن چوڪرين وٽ هڪڙو ڪارڊ هوندو آهي اهو وٺي يا پاڻ وٽ رکبو آهي، يا هوٽل وارن کي ڏبو آهي ۽ جڏهن اهي واپس وينديون آهن. تہ هوٽل وارا ڪمري وارن کان پڇندا آهن. پر نہ تہ منهنجي هوٽل وارن ايئن ڪيو ۽ نہ مان. مان جڏهن پاڻي وٺي ڪمري ۾ آيس تہ هن مون کي ڏاڍي معصوميت سان چيو تہ اوهان منهنجي مدد ڪندا. مون چيو ڪهڙي؟ هن چيو اوهان مون کي هزار ياٽ ڏيو. مون هن کي چيو تہ تون تہ پنهنجي مرضيءَ سان آئي آهين تہ هن مهل ڪاڏي وڃان بہ ڪلاڪ هوٽل تي ڪٽڻ ٿي چاهيان. مون تہ توکي نہ آندو آهي. هن چيو بلڪل صحيح آهي. مان جڏهن گهر وينديس تہ هو مون کان اڄ جي ڪمائي گهرندا ۽ منهنجا امتحان بہ آهن. مون کي فيس بہ ڏيڻي آهي. تون سٺو ماڻهو ٿو لڳين منهنجي مدد ڪر. بهرحال هوءَ مون کان پنج سوءَ ياٽ وٺڻ ۾ ڪامياب ٿي وئي. ٿوري دير کان پوءِ مون کي سخت ننڊ اچڻ لڳي. هن چيو مان وڃان ٿي، وري ڪمري ۾ ڦرڻ لڳي در کولي ٻاهر وئي، وري موٽي، پڇيائين مان وڃان، ڇڻ منهنجي اجازت جي ڪيس ضرورت هئي، مون ڪيس اشارو بہ ڪيو ۽ چيو بہ تہ ٺيڪ آهي، تون وڃ. هن جي وڃڻ کان پوءِ در بند ڪري سمهي پيس. صبح جو اٿي تيار ٿي، جڏهن سامان سهيڙيم تہ خبر پئي تہ ماتي هٿ هٿي وئي، هوءَ منهنجي اها ڪئميرا کڻي وئي هئي، جيڪا مون بيجنگ مان ورتي هئي. ان ۾ سفر جا ڪيترائي وڊيو ۽ فوٽو هيا. آهستي آهستي مون کي ڳالهيون ياد پونديون ويون، تہ هن پنهنجو پرس

ڪمري جي وچ تي پيل اسٽول تي رکيو هو. جو تہ اهو نہ صرف پلنگ وٽان پر باٿ روم مٿان بہ، چٽو نظر اچي رهيو هو. ظاهر آهي هن جو وڻ وڻ جي ڪاٺ سان واسطو پيو هوندو ۽ ممڪن آهي ڪنهن شاهينگ هن جي سامان پار ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي هجي. پيو تہ هڙ جيڪا مون کان اجازت گهري اهو ڏسڻ پئي چاهي تہ ڪٿي مان پنهنجو سامان تہ نہ ٿو سنياريان...... هن جي تلاشي تہ نہ ٿو وٺان...... هوٽل وارن کي هن جي ڪارڊ نمبر يا تلاشيءَ لاءِ تہ نہ ٿو چوان! مون کي افسوس تہ ڏاڍو ٿيو پر هاڻي چا پيو ٿي سگهي. پوءِ بہ مان ساحل ۽ راتوڪي آباد ٿيل ۽ هاڻي ويران هوٽل تي ڪيترو ئي وقت ضايع ڪيو تہ شايد هڙ ملي وڃي پر اهڙيون ڪرامتون روز روز ڪٿي.

مايوس ٿي مون بئنڪاڪ موٽڻ جي ڪئي. مان واپس ان ئي اڏي جي ويگن ۾ وڃڻ چاهيان پيو. جو تہ اتان اهو دفتر جنهن مون کان پتايا اچڻ جو ڀاڙو (پنج سؤ باٿ جڏهن تہ ويگن جو ڪرايو ڏيڍ سؤ باٿ هيو) ورتو هو. هڪ موٽر سائيڪل واري سان ڀاڙو طئہ ڪري مون هن کي ٻڌايو. هن پڪ ڏياري تہ هن کي ڳالهہ سمجهہ ۾ اچي وئي آهي. هن جو خيال هو تہ هو مون کي ڪنهن ويجهي اڏي تي لاهي هليو ويندو. پر مان ڪوڙ ڏڪ ڪائي، گهڻو ڪجهہ پرائي چڪو هيس. هو جنهن بہ اڏي تي مون کي وٺي ويو، مان پهرين ويگن واري کان پڇيو تہ چا هو مون کي فلاڻي جڳهہ تي لاهيندو. پر ٿن نهہ ڪئي. مون موٽر سائيڪل واري کي چيو تہ مان ڪيس هڪ باٿ بہ نہ ڏيندس، جيستائين مون کي ان ويگن تي نہ ويهاريندو جيڪا مون کي منهنجي ٻڌايل اڏي تي نہ وٺي ويندي. هو بدتميزي بہ ڪرڻ لڳو. چوڻ لڳو مان تو کي پتايا بيچ تان ڪنيو آهي جيڪو گهٽ ۾ گهٽ ڏهہ ڪلوميٽر پري آهي. مون ڪيس چيو پلي مون کي واپس اتي ڪٺي هل، پر مان پيسا ڪونہ ڏيندوسانءَ. پوءِ هو پين ماڻهن ۽ ويگن وارن کان پڇڻ لڳو. مون کي هڪ ڪپڙي جي

دڪان تي وٺي ويو، جيڪو لاهور يا سيالڪوٽ جو هو ۽ گهڻي عرصي کان هتي آباد هو. هن پڇيو، مسئلو ڇا آهي؟ مون ڪيس ٻڌايو. هن جڏهن ٻڌايس ته هن مون کي پتايا بيچ تان ڪنيو آهي ۽ گهٽ ۾ گهٽ ويهه منٽ مختلف اڏن تي گهمائيندو رهيو آهي. دڪان وارو ڪلڻ لڳو ۽ جيڪو موٽر بائيڪ واري کي چيائين، اهو مون سمجهيو ته جي تو کي خبر نه هئي ته هن کي ڇو ڪنيڻ ۽ جنهن ويگن تي مان وڃڻ ٿو چاهيان ان جو اڏو ته اتي ئي ساحل تي آهي. جتان هن مون کي ڪنيو هو. پوءِ مون کي ٻه هن سمجهايو ته مان ٻه ڪلي ويلنس. همراهه مون کي واپس ڪٺي آيو ۽ واقعي ئي ساحل واري روڊ کان لنڪ روڊ تي انهن ويگنن جو اڏو هو جيڪا ويگن تيار هئي هن ان کان پڇيو مون ٻه پڪ ڪئي ۽ ڏيڍ سؤ باٽ ڏئي هٿ سان لکيل ٽڪيٽ ورتي. بائيڪ وارو وري، وڏيڪ پيسن جو مطالبو ڪرڻ لڳو مون ڪيس ٺپ جواب ڏنو ته غلطي تنهنجي آهي نقصان تون ئي برداشت ڪر. هو ٻڙ ٻڙ ڪندو موٽيو ته مون الائي ڇا سوچي ڪيس سڏ ڪيو. هيلو هيلو...... هو مڙي آيو مون ڪيسي ۾ پيل ويهه ٽيهه باٽ ڪيس ڏنا، پر هن جي منهن مون گهنج نه لٿا.

مان بئنڪاڪ اڏي تي پهچي، رستي جي پڪ ڪري ان دفتر تي پهتس. هتي هر دفتر ڪيئي ڪم سرانجام ڏيندو آهي. جنهن همراهه پيسا ورتا هيا، مون هن کي چيو اصل ڀاڙو ڏيڍ سؤ باٽ آهي تو مون کان پنج سؤ باٽ ورتا آهن، پيڻ ٽيڻ کان ٻه مٿي، مان فارن آفيس ۾ پوليس کي شڪايت ڪيان ٿو. هن ٻئي ڪمري ۾ ويٺل همراهه ڏانهن اشارو ڪيو ته ان سان ڳالهاءِ. مون هن سان ڳالهايو هن چيو اضافي پيسا هن دفتر جي فيس آهي. مان هن سان ڏند چڪ ڏنا، پر هن چيو مان ڪجهه نه ٿو ڪري سگهان. مان هنن کي چيو مان پوليس ۾ رپورٽ ٿو ڪيان. مان هنن جي دفتر جي ٻاهران ئي ويهي رهيس ۽ ايندڙ ويندڙ کي ٻڌائيندو رهيس، ته هي فراڊي آهن. پوءِ جنهن ٽڪيٽ ڏني هئي، اهو آيو

چيائين، ته تو کي به سؤ بات موٽايون ٿا. اهڙي موقعي تي مون کي الائي ڇا ٿي ويندو آهي جو پنهنجو ئي نقصان ڪري ويهندو آهيان. مون ڪيس ڇيو ته هاڻي پنج سؤ به ڏيندين ته به واپس نه وٺندس ۽ پوليس کي ضرور شڪايت ڪندس ۽ ان وقت اهو پڪو ارادو به هيو. پوءِ هوٽل تي اچي سوچيم ته شڪايت درج ڪرائڻ کان پوءِ جي قانوني پيچيدگيون ٿي پون، مون کي جيڪڏهن روڪي وجهن، ته وٺڻ جا ڏيڻا پئجي ويندا، هوٽل جا ڪرايا، ٽڪيٽ رد وغيره وغيره. ڪڏهن ڪڏهن فيصلا حالتن ۽ مجبورين جي حدن اندر ئي ڪيا ويندا آهن.

مون کي اڄ به چڱيءَ طرح ياد آهي ته شڪارپور ۾ اسان جي جڳهه سان گڏ جڳهه، جڏهن مالڪن وڪڻڻ پئي چاهي ته هنن پهريون اسان کان پڇيو. بابي سائينءَ مون کان پڇيو. مان ڪيس چيو ڪهڙي ضرورت آهي اسان جي ضرورتن لاءِ پنهنجي جڳهه ڪافي آهي. اها جڳهه ملي رهي هئي صرف ارڙهن سون ۾. پوءِ جن اها جاءِ ورتي، انهن ڪجهه ڏينهن کان پوءِ چيو ته اسان هنن جي پٽ استعمال ڪئي آهي يا ان تان ڪمرن جي ڇت وغيره هٽايو يا پٽ جا پيسا ڏيو. اسان مجبورن پندرهن سؤ ڏني، پٽ ۾ برابر جا شريڪ ٿياسون. اڳتي هلي اها جڳهه چاليهن لکن ۾ وڪامي،

هوٽل تي پهچي ٿوري دير ننڊ ڪيم. پوءِ تيار ٿي انڊين مسلم هوٽل تان ماني وٺي آيس، ڪجهه کاڌم، ڪجهه رات جي لاءِ رکيم. مون ماني وٺندي، انهن کان ويڪ اينڊ مارڪيٽ ڏانهن ويندڙ سوارين جو پڇيو. مان بس ۾ چڙهي ويڪ اينڊ مارڪيٽ ويس. هڪ وڏي ميدان ۾ (جنهن جي پاهران گرل لڳل هئي) اها بازار لڳل هئي. اتي مختلف شين جون ڪيٽريون ئي بازارون لڳل هيون، جن ۾ نوان ۽ پراڻا ڪپڙا، گل بوٽا، سائيڪلون، جوتا، ٿيلها ۽ پيٽيون، ڪتاب، ڪائڻ پيئڻ جا دڪان وغيره هيا. مون خوب چڪر هنيا، اناناس (پائن ايپل) جام

ڪاڌم. ٿورو گهڻو سامان به ورتم. رڪشو ڪري، هوٽل تي موٽي آيس. ٿورو ليٽي، پوءِ سامان پيڪ ڪيم. اڄ مان ٿورو خوش هيس ڇو ته صبحاڻي پاڪستان واپسي هئي. رات جي ماني ڪائي، هوٽل مان نڪري ڪجهه دير تي فوٽ پاٿ تي هلندو رهيس. هلندي هلندي رونق واري هنڌ پهتس. سڄي هٽ تي روڊ جي هن طرف پتايا جهڙو ماحول نظر آيو. روشنيون هيون، ميوزڪ هئي، ماڻهن کي دعوت ڏيندڙ همراه هيا. مان پل ذريعي اوڏانهن ويس. به ٽي نائيٽ ڪلب ٽائيپ جايون ٿوري ٿوري دير لاءِ ڏٺم. پوءِ ان پاسي کان روڊ تي واپس هلڻ لڳس. هلندي هلندي ڪجهه هٽ تي وري ڪجهه رونق نظر آئي، پر اتي ايترو هنگامو نه هو. مون پهرين جڳهه ۾ اندر وڃي ڏٺو ته اها صرف مردن جي ڪلب هئي. اسڪرين تي فلم هلي رهي هئي. هنن مون کي سٺي نموني خوش آمديد چيو. ويهڻ جي دعوت ڏني. ٽڪيٽ وغيره لاءِ به نه چيو. ڪجهه همراهن چيني ۾ سلام ڪيو. مان سمجهي ويس ته ان ڪري جو منهنجي ٽي شرٽ جيڪا چين ۾ ملي هئي ان تي پويان چيني ۾ لکيل هو. اتي به مون اهي سڀ ڪلبون ڏٺيون جيڪي پنڌرهن کان ويهه کن هنيون. هر ڪلب ۾ هنن ڪليءَ دل سان آڌر ڀاءُ ڪيو ۽ ويهڻ جي دعوت به ڏني. هڪ ٻن پڇيو به ته ڪٿان آيو آهيان. مون ڪين ٻڌايو ته في الحال چين کان، پر آهيان پاڪستاني. ايئن گهمندو گهمندو هوٽل تي پهتس. ان گهٽيءَ ۾ سڀ مردن جون ڪلب هيون.

❖......❖......❖

16-جون

بئنڪاڪ کان اسلام آباد

صبح جو اٿي وهنجي سهنجي، هڪ دفعو وري سامان ٺيڪ ڪري ٽڪيٽ ۽ پاسپورٽ ڪيسي ۾ هٿيڪو ڪيم. ساڳئي مسلم هوٽل تي ماني ڪاڌم هنن کان موڪلايم. رهائش واري هوٽل تي ڏيتي ليتي صاف ڪري، ايئرپورٽ تي آيم. مون سوچيو بيشڪ ايئرپورٽ تي وڌيڪ وقت گذارجي، اهو بهتر آهي. ايئرپورٽ جا چڪر هڻندو رهيس. ڪجهه وقت کان پوءِ اناؤنسمنٽ ٿي ۽ مان ٻين مسافرن سان گڏ اچي جهاز ۾ ويٺس. اسلام آباد پهچي ٽيڪسي ڪري گهر آيس.

اهڙيءَ طرح هي سفر پورو ٿيو پر ڪيتروئي عرصو بلڪ اڄ به ڪڏهن ڪڏهن چين واري ماحول ۾ پهچي ويندو آهيان. چين ۾ ان پروگرام ۾ شرڪت ڪندڙن جي لسٽ اسان کي ڏني وئي هئي، جنهن ۾ هنن جا ٽيليفون نمبر ۽ اي ميل درج هيون، پر اتفاق سان اها لسٽ مون کان گم ٿي وئي. ريما سان فون تي هڪ ٻه دفعو هيلو هاءِ ٿي. فيس بڪ تي هڪ اڌ سان هيلو هاءِ آهي پر نه هجڻ جهڙي.

چڱو خدا حافظ.

❖......❖......❖

آفتاب سومرو شڪارپور سنڌ جي ڳوٺ ”مريد سيٺار“ ۾ ڄائو نپنيو. ان جا ٻه مائٽن ڪيترائي نالا رکيا. سندس ڪاغذن ۾ نالو آفتاب احمد سومرو ۽ ادبي نالو ”آفتاب سومرو“.

پرائمري تعليم آبائي ڳوٺ ۽ باقي تعليم (ماسٽرس، انگريزي ۽ سماجيات، قانون جي بيچلر ڊگري) سکر، شڪارپور ۽ حيدرآباد ۾ حاصل ڪيائين.

ننڍ پڻ کان غور و فڪر ۽ تجسس ۾ مبتلا، گهر وارن ۽ استادن کان عجيب سوال پڇي ڪين پريشان ڪرڻ. چون ٿا، ننڍي هوندي گهڻو وقت پاڻيءَ سان کيڏندي ۽ ان کي ڏسندي گذاريندو هيو.

ٻالڪپڻي ۾ مذهب سان گِهرو لڳاءُ. مختلف مذهبن ۽ مسلڪن سان ويجهو رهيو، پرکندو رهيو، بحس مباحسا ڪندو رهيو ۽ پري ٿيندو ويو. اڄ تائين بيٺو ڪٿي به نه، نه سندس تجسس ختم ٿيو ۽ نه سفر!

مختلف نالن (بابو بيڪاري، سچ، سورج وغيره) ۽ مختلف ٻولين (سنڌي، اردو ۽ انگريزيءَ) ۾ شاعري ۽ ڪهاڻين کان علاوه، سياست، مزاح، فلسفي ۽ تنقيد تي لکندو رهيو آهي. مخفي علمن لاءِ به پاڻ پتوڙيندو اچي.

جوانيءَ جا سندس مست ڏينهن ڪاٻي ڌر جي سياست ۾ گذريا. ڪجهه وقت کان نيشنل بُڪ فائونڊيشن اسلام آباد ۾ سيڪريٽريءَ جا فرض نڀائي رهيو آهي......

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾عبدالله حسين " اُداس نسلين" نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ "لُڙهندَڙ نَسُل" نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڄُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندَڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياڄوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان "پڙهندڙ" نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪٽي ڪمپيوُٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنيٰ e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا ٻہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو ٻہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو ٻہ شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾ پَنَ کا خُصوصي ۽ تالي لڳل کِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَڙِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَن پاران ڪتابن کي ڊِجِيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجِيٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ پلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڏِ کان وَڏِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَياز علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

ڄڻ ڄڻ جاڙ وڏي تي ڄڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالههَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَّ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڄڪلهہ جي پاڙَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاٿي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻَ کي قيد ڪري ڇڏڻَ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڄڪلهہ ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن ڪي پڙهي سماجي حالتن ڪي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني ڪي **چو، چالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن ڪي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ ڪي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن ڪي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ياکي پائي چيو تہ "منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ".
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)